

ІВАН ОРТИНСЬКИЙ, СДБ

ХРИЩЕННЯ, ХРЕСТ ТА ХАРИЗМА УКРАЇНИ

ВИДАВНИЦТВО ОО. САЛЕЗИАН

РИМ — МЮНХЕН — ФРАЙБУРГ — 1988

Появу цієї книжки завдячуємо
жертводавцям, які прийшли нам на
поміч, а зокрема та перш за все
найбільшому благодітелю та знаному
філантропу пану д-рові Михайлові
Дем'янові з Пфорцгайму. Нехай
Господь милостивий винагородить
стократно його та всіх інших.

О. Д-Р ІВАН ОРТИНСЬКИЙ, СДБ

ХРИЩЕННЯ, ХРЕСТ ТА ХАРИЗМА УКРАЇНИ

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО ОО. САЛЕЗІЯН

РИМ — МЮНХЕН — ФРАЙБУРГ — 1988

— за дозволом церковної влади —

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Року 1988 вся українська діаспора старається величаво і як найширше відзначити ювілей 1000-річчя Хрищення України. Симфонія святкувань лунає в українських Церквах, університетах, установах, школах, товариствах і організаціях, вона не минає ні однієї української громади, чи навіть поодиноких поселенців. Виростають пам'ятники, появляються книжки, брошури, летючки, музичні композиції, мистецькі твори, влаштовується концерти, академії, доповіді, конференції, нагромаджується і сила сувенірів. . .

І коли раптом у вирі цих святкувань діаспора усвідомлює собі, що вона таки відірвана від рідного материка — України, що святкування 1000-річчя Хрищення не пливають повною течією, як це мало б бути в суверенній державі, мимоволі насуваються тривожні питання: з чим і як вступаємо ми в друге тисячоліття нашого християнства?!

В Батьківщині злобний окупант наш Ювілей присвоює собі, маніпулює ним, кривдить правних спадкоємців цієї величавої події та із облудною пропагандою виходить на широкий світ, в наслідок чого українська діаспора до певної міри розгублюється і замість в зв'язку з ювілеєм діяти творчо — дуже часто змушена лише реагувати на неправильні й тенденційні інформації безчисленних засобів комунікації, витрачати сили на протидію і спростування в той час коли ювілей 1000-річчя Хрищення України має всі дані, щоб українці його представили з найблагодійнішої сторони.

Однак, наче всупереч цим тривожним думкам появляється книжка о. д-ра Івана Ортинського, СДБ — «Хрищення, Хрест та Харизма України». Книжка призначе- 3

на для широкого кола читачів (виходить також німецькою мовою), своєрідними і оригінальними підходами на- світлює історію української церкви і народу з ціллю щоб подати читачеві на дорогу життя солідну історичну основу, але не тільки це, бо автор поглинувши історичні факти, в глибокому філософському мисленні відкриває глибину історії 1000-річчя українського хри- стиянства. Він поринає в духовість українського буття, там знаходить правдиву Харизму України, приймає її приречення в дорозі на Голготу, а Хрест на київських горах є знаком перемоги.

«Історичний скривавлений шлях, що ним іде украї- нський народ у віки — це шлях, приречений Богом для творіння, це був і царственний шлях самого Христа на Голготу. Бог мене українську національну субстанцію раменами історичних трагізмів не надаремно. Якщо життя численних поколінь українського народу зумов- лене важкими досвідами і пробами, то це тому, що Бог хоче викресати з нас полум'яні вогні й пожежі духа. Він хоче з українського безсилля викресати полум'яну міць життя, вкоріненого в Бозі» (Розділ XIV).

Автор в своїй праці дійсно дає відповідь, що зі спо- кійним серцем можна вступити у друге тисячоліття хри- стиянства. Його роздуми-розважання перевищують клопотання і тривоги людського сьогодення, бо наче працююча бджілка, висмоктає найцінніший нектар хри- стиянства і це багатство переливає на кожного украї- нського неофіта, щоб одночасно зробити його повно- вартісною людиною і громадянином.

Наколи ювілей 1000-річчя Хрищення України має бути «метаноєю» — наверненням і духовною оновлюю, то книжка «Хрищення, Хрест та Харизма України» о. д-ра Івана Ортинського — може бути найкращим посіб- ником, щоб ці взнесені стремління оправдати, пізнати і ними жити.

(Ювілей 1000-ліття хрищення України. 988—1988)

ВСТУП

Перебіг людської долі є остаточно визначений Богом. Божий Дух провадить усе, а зокрема людину, до її цілі. Тому історія людини є історією спасіння. Проте це простування людини не йде прямо. Воно, скоріше, просувається зигзагом, відхиляючись від правильного курсу. Це являється вислідом людини, яка надуживає своєю свободою. Бож історія людства це історія зустрічі та діалогу між прещедрою ініціативою Бога та вільними відповідями чи відмовами з боку людини. А це означає, що, крізь хід світської історії та через досвіди, Бог спрямовує буття людини до ошчасливлюючої мети. Він скеровує до здійснення цієї цілі крізь різні епохи, різні етапи, крізь рішучі чини, крізь особливі години, не зважаючи на поведінку людської створеної свободи та сплетеня подій. На цьому полягає докорінний провід Бога, який на кривих та покручених лініях пише рівним письмом. Таким чином Бог дає людині різні знаки, щоб пригадати та вказати, як і де проходять в історії людства шляхи спасіння. Тут найважливішим являється подія-Христос та постійне чудо, яким є Церква Христова.

Саме за нашою вірою, яку ми відшифруємо зі Святого Письма, у події-Христос йде мова про надзвичайний та єдиний випадок, що революційним та несподіваним способом перериває біг часу та здержує його. А це стає незрівнянною новиною, неповторною та невідклич-5

ною. Історія і театр, у якому вона відбувається, космос, одержують від Христа спрямування та прояснення.

Ісус, що є правдивим Богом та правдивим чоловіком, жертвується за спасіння світу, поєднуючи могутність Бога з неміттю людини.

Завдання людини, що є свідомістю створеного, є включитись у цей плян Творця, щоб поєднатися з Богом. Але таке покликання спонукує людину до призадуми над основним, до постійного переосмислення, до скріплення волі, аби безперервно виправляти своє спрямування.

Саме під таким кутом зору треба дивитися нам на події нашого світу і з такої точки погляду перегортати сторінки нашої історії. Ми є переконані, що підготовки до 1000-ліття Хрищення України (988—1988) становлять надзвичайно сприятливу нагоду для ґрунтовної застави. Бо, на нашу думку, Україна є невралгічним пунктом в Європі, а правильне ставлення до української проблематики дає можливість для розв'язки питань, які потрясають нинішній світ. Цивілізована й християнська Європа зрозуміла наявність цієї правди вже від найдавніших часів. Багато пізніше з'ясував це кількома словами Папа Урбан VIII, коли в році 1628 так звертався до українських єпископів: «Через вас, мої українці, сподіваюсь навести Схід до Христа» (*O mei Rutheni (Ukraini), per vos ego Orientem spero convertendum.*)

Це означає, — достосовуючи цей вислів до наших нинішніх обставин, — що вона має таку наснагу, яка робить її здатною стати посередницею великого діла, яке зморений світ поставить на справжню колію, запевнюючи йому мир. Тут виникає питання, що, власне, криється під поняттям «Україна». Чим вона, власне, є? Яким є її сьогодні та яким було її вчора? Як її, властиво, звати?

Всі ті та інші подібні питання є тим більше настій-

про неї цілком хибне. Бож Україна була парадоксом, і таким вона залишається в очах тих, хто її не збагнув. Проте, аби могли дійсно проникнути в суть нинішньої української дійсності, слід насамперед пізнати минуле України. Бо немає справжньої сучасності, якщо занедбується минуле, і немає справжнього майбутнього для того, хто відкидає теперішню хвилину.

Основною вимогою історії є те, що вже давньоримський філософ і політичний діяч Марк Туллій Ціцерон написав тому 2000 років: «*Primum esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde ne quid veri non audeat; ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simulatio*» («Першим законом історії є, аби не одважитись сказати нічого фальшивого, згодом аби не одважитись замовчати правди. Її повинно бо виринути підозріння, що, пишучи, за чимось побивається або щось поборюється»).

Наука, а в тому числі і наука історії, повинна бути вільна від усіх упереджень, передсудків, інтересів, пристрастей, сторонностей та домагань прийняти за правдиве те, що не є доведеним.

Вірність такому началі історичної безкомпромісовости в дійсності не є вповні можливою. Проте треба намагатися, — опираючись на правду, яка приходиться нам передусім від сили, яку дає Христос, — викривати брехливе писання історії та спотворене насвітлення подій.

Це стосується в дуже великій мірі та в дуже наявному ступені до історії України. Мабуть, жодна історіографія не потерпіла так сильно від лжи, як історія України. Тому, тільки коли усунеться усі маніпуляції та осягнеться терен дійсності, можна буде збагнути змісл та завдання, яке припало українському народу. Тоді теж зрозуміється, чому ключі християнської Європи знаходяться в Україні.

1. Давня історія Української землі.

Вже саме географічне положення України спричинилося до того, що Україні судилась особливша доля та що їй приреклось особливе завдання. На північ від Чорного моря, на межі азійського степу, поміж Вислою на заході, Дунаєм на півдні та Доном на сході, мала Україна на півночі за сусідів білорусів та москалів, на заході поляків, на полудні мадярів, словаків та румунів.

В цих околицях бачимо вже 1000 років до Христа аж до 4-го століття по Христі неслов'янське населення. Древні історики називають цей край Скітією. В 4-му столітті до Христа аж до 2-го століття після Христа говориться про Сарматію та сарматів. Рівночасно оселяються тут грецькі колоністи, а пізніше, в 1-му столітті, теж і римляни. З північного заходу починають вже на протязі кількох століть тут селитися германські та кельтські племена. Але заледве з другим та третім століттям Україна стане ареною нового переміщення народів. Це перш за все — остґоти та вестґоти, аляни та роксоляни. В тому часі край цей зветься також «Роксолянцією». В третьому та четвертому століттях постає тут готська держава.

Мандрівка народів бачить тут теж і гунів, які в свою чергу засновують в 5-му столітті свою державу. Пізніше з'являються тут теж і болгари, авари, а особливо хозари. Відома їхня могутня держава хозарів на сході України. До інших племен, які продираються на Україну, треба зачислити перш за все печенігів та половців. Про слов'янські племена знаємо від римського історика Плінія, в 79-му році, та від грецького Птолемея в другому столітті. Проте тільки коли ґоти та гуни покинули Україну, виступають слов'янські українські племена — словени та анти. «Анти — це найхоробріші поміж»

ними. Вони живуть в полосі Чорного моря від Дністра по Дніпро», — розповідає візантійський історик в 6-му столітті.

Анти творять першу українську державу, поєднуючи все слов'янське та неслов'янське тамошнє населення. Вони мають міцну військову організацію, роблять походи на Візантію і Балканський півострів та ведуть боротьбу проти готів та аварів. В боротьбі з цими останніми гине держава антив (на поч. 7-го ст.). Занепад Антської держави припинює на деякий час активну роль українських племен.

В VIII та в IX століттях бачимо вже виразніше різні українські племена. «Повість временних літ» дає такий перелік українських племен IX ст.: «Поляни, які жили на правому березі Дніпра, між річками Россю та Ірпенем; сіверяни — на лівому березі Дніпра, над Десною та Сеймом; деревляни — між Тетеревом і Прип'яттю; по Бугу й до Дністра жили дуліби, або бужани, їх називали також волинянами; білі хорвати — на Підкарпатті; уличі — над Бугом; тиверці — над Дністром. Ці племена дали основу для українського народу».

Деякі з цих українських племен міняють свої оселі. Були українські поселення теж у Криму, в гирлі Кубані, на долішньому Доні й на Дінці. Ці українські поселення зв'язували в X—XI ст. Чернігово-Сіверську землю з Тмутороканським князівством. В VII столітті з'являються українські племена теж на південних схилах Карпат, на що вказують топографічні назви.

Взагалі давні межі розселення українських племен були ширші, ніж це колись думалось, та більші від того, що було відомо літописцеві XI—XII століть.

На півночі мали українські племена своїми сусідами інші слов'янські та неслов'янські племена, з яких постали пізніше балтійські народи та білоруський народ. Там постає теж московський народ, до якого входять, поруч фінських елементів, теж слов'янські, а згодом монгольські та татарські домішки.

Поєднуючим чинником українського народу та цементуючим центром української держави виявляється від самого початку город Київ.

Несподівано велике політичне значення Києва, як і згодом швидкий розквіт київської культури не можна пояснити самим лише зовнішнім впливом візантійської культури. Вагомість Києва не зродилась нагло.

«Річ ясна, що східньослов'янська українська колонізація, опанувавши ті місця в V—VII століттях, сама не могла створити так складної широко розгалуженої

й незвичайно далекосягної сітки торговельних зносин, у якій бачимо її в ІХ—Х століттях: до Єгипту, Сирії, Каліфату, Туркестану і т.д.» — писав наш великий історик М. Грушевський.

Взагалі існує переконання дослідників, що Київ мусів грати ролю першорядного міського центру довго до слов'янського поселення. Той центр виріс із перехрещування впливів Крети, Босфорського царства, грецьких колоній Дунаю, Ірану й Кавказу. Як культура скитів, сарматів і готів, так само й найстарша культура — це південна культура, зв'язана передусім із Середземним морем.

Грецькі, кельтські, римські й арабські впливи прийняло войовниче плем'я київське, що полюбило поле бою й лови та не обтяжувало себе хліборобством. Поляни, центром яких був Київ, розбудували та зміцнили цей Київ мечем та купецькими саквами. Проте Київ стає не тільки городом полян, а й осередком інших українських племен. Київ стає загально-українським. Постійний доплив все нових культурних течій «стирали з київського життя специфічне місцеве й сприяли розвиткові в нім більш широкого, універсального, що підносило те київське життя над тісні племенні межі, даючи йому більшу широту погляду й розмах досягнень» (М. Грушевський).

Розростаючий Київ та держава, чиею столицею він є, вимагають сильнішого захисту, ніж могло дати плем'я полян. Найкращими найманцями виявились варяги, які приходили з далекої північної Скандинавії. Вони стали основою того війська, яке могло охороняти проти нападів номадів купецькі шляхи, що вели з України до Чорного моря і далі до Константинополя.

Сьогодні є багато таких, хто обмежує ролю варягів у древньо-українській державі. Все ж таки не можемо не добачати їхньої присутності та їхнього вкладу в життя молодого державної організації.

Вожді варягів стали скоро такими сильними, що змогли перебрати владу в Києві та в інших городах України. Ці королі (конунги) мали скандинавські імена (Аскольд, Дир, Інгвар, Олег тощо), але скоро варяги змішались з місцевим населенням, як вже раніше греки, а зокрема кельтські племена, які були незрівнянно численніші. Ці шведські вікінги, безперечно, значною мірою спричинились до заснування та зміцнення Української держави.

Першим історичним князем Києва був Олег (882—912). Він здобуває Київ та називає його «матір'ю українських городів». Поєднуючи українські племена, творить він водночас підставу для майбутнього українського народу та Української держави, а згодом для Української імперії. Нова київська держава намагається поєднати два полюси водного шляху «від варягів до греків». В основному ж мова йде завжди про торгівлю з Візантією.

Наслідник Олега, князь Ігор, намагається зміцнити, поширити та забезпечити нову державу. Те саме чинять княгиня Ольга, дружина Ігоря, та її син Святослав Хоробрий. Потужність цієї держави стає щоразу більшою. Це доказує все ширший круг земель, які приєднуються до Києва, і це потверджують свідчення того часу.

Таким чином наприкінці IX століття постає з різних етнічних угруповань велика імперія, ядром якої стає Україна. Тому можемо без вагань називати цю державу Українською державою.

Один візантійський письменник на початку X-го століття пише так: «Українська держава (тоді казали Руська) складається з двох частин: з України (Русь) та з країв поза Україною (Руссю). Ті країни не є Україною, але належать до України та платять Україні данину».

Ρωσία καὶ ὅτι та ἄλλο τῆς ἐξῆς Ρωσίας.

Отже процес поставання українського народу на етнічній базі антів та населення, що нашаровувалось¹³

впродовж двох тисяч років, відбувається ж саме тепер, коли князь Олег та його найближчі спадкоємці перетворюють етнічну державу, Київську Україну, на багатоетнічну імперію. Цей розвиток завершується скоро, так що в XI столітті можна вже говорити про свідомість єдності української Батьківщини та Української Київської держави. Український народ стає провідним елементом імперії, в той час коли Київ уважають за надхненне джерело українськості.

Асиміляція північних областей імперії, числення етнічно не є українським (руським) та яке культурно та за стилем життя зовсім відрізняється від народу України, не вдалася. Бо скоро виявилось, що це два відмінні світи, яких неможливо об'єднати. Ті племена, з яких пізніше постає московський народ, залишаються ще довго в повній темноті та в цілковитій відсталості. Україні доводиться боротися і захищатись не тільки від диких та варварських племен, що приходять зі сходу й з півночі, але й проти тієї півночі, яку вона силкується цивілізувати, несучи їй освіту та культуру.

З одного боку Україна стає бастионом Європи, захищаючи її перед наїздами небезпечних кочовиків; з другого, наявність України сприяє розвитку й стабілізації європейської цивілізації. В дійсності Київська держава сприяє постанню високої культури, яка вже перед хрищенням України починає рясно розвиватися й зростати. Ця культура є настільки сильна, що має великі впливи теж і на Захід (Польщу, Мадярщину) й інші, південні, країни. Нормани, які залишаються в Україні, також потрапляють під вплив української культурної й цивілізаційної переваги. Насамперед Україна є в стані ухилитися від тиску західних германських народів, протиставитись їм та увійти в діалог з тим поважним суперником.

На слов'янському Сході Україна стає величиною, м'яка притемнює всіх інших, і зорею, що просвітлює своє

ближче й даліше докiлля. «Українська київська культура та українська цивiлізація торжествують великі тріумфи, розширяючись у великих просторах східної Європи, а згодом в сусідніх азійських територіях». (М. Грушевський).

Проте, це все стало можливим тільки тоді, коли Київ та Україна прийняли християнство. Для українського народу було це суттєве, неминуче рішення.

2. Назва України.

Насамперед хочемо зайнятись коротко другорядним питанням. Але це просте й ніби невинне питання, яким здається назва народу й країни, стало для українців тією проблемою, яка викликала стільки труднощів, непорозумінь, неясностей. До речі, не завжди назва була формальністю, якій не приписувалося великого значення. Відомо, що в древніх часах іменам надавалося особливе значення. Мати ім'я означало бути кимось, дійсно існувати, поважати себе.

Не кажучи вже про інші передісторичні назвища народу, що заселявав українську землю, існували дві основні назви — для народу і для краю нинішньої України.

Старим іменем була назва «Русь». Новішим — «Україна». Інші найменування, як, наприклад, «Малоросія», постали пізніше та випадково; вони мають дуже коротку історію.

Говориться про різні теорії відносно постання назви «Русь». Деякі вважають, що вона походить від кельтів, інші вбачають її походження у фінській мові. Звертається увага також на можливість віднайти це слово й в самій слов'янській мові. Мабуть, найбільш правдоподібним буде, що ця назва прийшла на Україну зі скандинавськими вікінгами. Перший раз зустрічається назва

«Русь» в 555 році в творі якогось сірійського письменника (правдоподібно Захаріос Схолястікос), де автор застосовує це слово до краю на північ від Кавказьких гір. Назву «Русь» — з грецького «Ρωσία» — зустрічаємо також у 8-му столітті. Тоді варяги ще не опанували шляху від Балтійського моря до Греції. Але в історії є мова про різні хвилі скандинавської колонізації. В давньому українському літописі знаходимо під роком 898 такий вислів: «Поляни, які сьогодні зветься Русь».

Виглядає, що назва «Русь» поширюється поволі на різних околицях України. Правдоподібно це наймення не втішалось великою популярністю з боку населення. Це було ім'я завойовників, хто б вони не були. «Русь» означає насамперед військо, яке було нерідко жорстоким. Отак було в році 860 під час нападу на Царгород та його грабування. Подібно поводиться князь Ігор в році 945 з Деревлянами.

Хоча назва Русь визначає увесь край, то все ж таки вона відноситься передусім до вищих прошарків суспільства, зокрема до культури, до Церкви та до війська. Це доказує, що в народі було живим інше назвище. Немає ніякого сумніву, що з часом ім'я «Русь» набирає все більшої значимости, розповсюджуючись і проникаючи глибше в життя народу. В дійсності воно стає поняттям батьківщини. Народ ототожнюється з ним та робить його ідеалом своїх настанов.

Автор літопису з Гусятина в 17-му столітті питається, чому наш народ називається Руссю. Відповідь, між іншим, звучить так: «Спочатку, коли він вийшов з Рамфлонії, називано його: Генеди, Венеди, Венециди, Анти, Аляни, Росоляни та Роксани... Греки називали його Сарматами».

Народ, який сьогодні зветься «російський», названо завжди тільки «московським», а край — «Москва». Але ніколи — Русь. На основі багатьох свідчень, документів та висловлень є безперечним, що Русь протиставилась

18 Москві, а ніколи не ототожнювалась з нею

Проте це міняється в 1713 році, коли цар Петро I подолав Україну та Шведів у битві під Полтавою 1709 року. За порадою австрійського цесаря й німецького амбасадора Москва покидає своє ім'я і приймає для свого народу й своєї держави назву Русь, яка досі належала виключно Україні.

З Москви пишуть до Василя Долгорукого, московського посла в Копенгагені: «В усіх документах знаменується нашу державу московською, а не російською. Тому повинні ви всім іншим рекомендувати, щоб уживали назву «російський». Про це треба повідомити всі двори».

Ця переміна робила фінсько-монгольсько-татарсько-слов'янське населення, над яким господарювала Москва, московським народом, а з Москви творила «Русь», «Росію» та «Руську державу». Ціль була ясна. Таким способом Україна ставала б, самозрозуміло, частиною цієї «руської» держави та цього «руського» народу. Щоб уникнути всі непорозуміння, почали називати Україну «Малоросією».

З цієї причини дуже важливо прослідити розмаїті етапи назви «Русь». Отак бачимо, що вона має одне значення в 9-му столітті, а інше — в 16-му, ще інше — у 18-му, а ще інше — сьогодні.

Нинішня неясність виникає тому, що термін «Русь» перекладається як Росія, «Rußland», хоча дві назви мають відмінні значення. Прикметники «руський», «русский» та «російський» перекладаються як «russisch-Russian-russo», хоча всі три означають щось інше. А саме «руський» — від «Русі» — відноситься до території нинішньої України. «Русский» означає етнічно-московський народ, в той час коли «російський» відноситься до Російської держави. Таким чином «Російська імперія» це сучасна «Российская Советская Федеративная Республика», до якої також прилучено неросійські народи.

Для українського народу й для його Батьківщини залишається сьогодні тільки одне, невідкличне та незаперечне ім'я: Україна. Назву «Україна» згадується в досі нам знаних письмових творах і грамотах уперше чи не в 1187 році в київському літописі Іпатіївського видання. У розповіді про геройську смерть князя Володимира Глібовича в поході проти половців кажеться, що вся Україна плаче за ним. Не менш цікавим є свідчення цієї самої хроніки під роком 1189, де звітуються, що князь Ростислав Берландик прибув до Галицької України. Також у Галицько-Волинському літописі знаходимо різні дати, де зустрічається назва Україна.

Походження імени «Україна» губиться у мороці древніх часів. Одне є, проте, певним: якщо так природно і так самозрозуміло вживається його, то це є ознака, що воно не виринуло знезацька й несподівано. Але це означає, що воно мало вже за собою давню історію і що воно було глибоко закорінене в народі. Воно не могло нікого заскочити. Його радо сприймалося. Але насамперед воно було миле й близьке народові, якщо воно виступає у такій глибоко-зворушливій хвилині.

Немає сумніву, що ця назва має слов'янське походження. На це вказує її слов'янський корінь, а саме: це ім'я походить від кореня «кра». Слово, яке постає з цього кореня, дає нам поняття: викроїти собі край, захищатись мечем, відкратись від інших, від наїзників. Воно говорить про свободу, незалежність, права для своєї рідної батьківщини. Воно поєднує в собі ідею боротьби та поняття визволення і братерства слов'янсько-українських племен. Воно провадить нас у найглибші початки української історії. Воно тісно пов'язане з подібним йому поняття «поле», яке означає: боротьба, країна, поле битви. Обидва поняття висловлюють тугу за однією матір'ю-батьківщиною. Оба відносяться до ранніх початків Київської держави, якою був тоді малий трикутник землі біля Києва. Обидві ці назви є набага-
10 то старші ніж Русь. Вони ж бо з'являться на століття

скоріше, маючи безпосереднє відношення до місцевої територіяльної термінології та до краю. Послідовно населення зватиметься: «поляни, україняни, українці».

Знаменним є, що гетьман Богдан Хмельницький у половині XVII століття говорить про хоробрих українських воїнів, які ще були поганамі. Це один з багатьох виявів, які доводять, що це йменування було загальнознаним і безпосередньо уживаним а не нововведенням.

Що назва Україна походить від слова «окраїна», яким позначалася крайня частина європейської території, віддаленої від інших центральних країн, не можна ніяк твердити. Бож Україною називається також і Західня (Галицька Україна) та Волинь, які не були на рубежах Європи. Така гіпотеза виявилась цілком безпідставною.

Лишається проте фактом, що первісна етнографічна й народня назва «Україна» співіснує рівночасно з другою назвою «Русь», яка правдоподібно походить від завойовника.

Незаперечною правдою лишається теж, що вся історія українського народу і його боротьби за волю та за права людини відбувалася під знаменом імени «Україна». Це ім'я стає все більшим ідеалом, що веде в бій проти ворогів батьківщини на захист власного народу. Воно стає все виразніше знаменням нового майбутнього. З цим іменем хочуть українці святкувати свій тисячолітній Ювілей. Під прапором цього імени та його барв змагається український народ не переривати свого зусилля, аби шукати правди, миру й справедливости. Пієтет, яким воно було огорнене, стає все дужчим.

Початки християнства в Україні.

Після занепаду Риму та з розвитком нової християнської цивілізації настав час, коли правлячим народам і державам стало ясно, що прийняття християнства ставало щораз більше необхідним. Можна б, під деяким оглядом (хоча не дуже то доречним), порівняти це з тим, що сьогодні для сучасного суспільства означає високорозвинена промислова цивілізація з її науковими досягненнями і технологією.

Не кажучи вже про саму якнайбільш прояснюючу розв'язку релігійного питання, приналежність до християнського світу була не тільки піднесенням до вищої гідності через доступ до вищої цивілізації й через участь у високій культурі. Вона була теж новою перспективою для власної політичної майбутності.

Тому то зрозуміли, що краще не відкладати для християнізації свого люду.

Великий Князь Володимир, який усі українські племена поєднав в одну Українську державу, бажав теж впровадити одну державну загальну релігію. Тому відновлює він культ поганських божків, ставлячи в Києві величезну статую божка Перуна та вимагаючи від усіх почитання її. Проте Володимир приходить скоро до переконання, що поганство не відповідає для його держави.

Безперечно, впровадження християнства не було виключно ділом Володимира Великого. Він тільки вирішив прискорити й завершити довгий процес християнізації населення України. Це й стало головним завданням і наполегливим ділом усього його життя. Докладних відомостей про властиві початки християнства на Україні та його розширення є дуже мало.

Існує давня християнська традиція, згідно з якою св. Андрій, брат Симона-Петра, мав проповідувати Боже слово на берегах Чорного моря, тобто у Скитії. Про це говорять Ориген, Евсебій з Цезареї та інші письменники з 2-го й 4-го століття. На основі цих історичних даних автор літопису «Повість временних літ» описав, як св. Андрій прибув на горбки, що оточують нинішній Київ, благословив їх та віщував поширення Євангелії в цих краях.

Вже більш історично правдоподібним є те, що римський імператор Траян вислав третього наслідника св. Петра, папу св. Клементія (88—97) у вигнання над береги Херсону, до сьогоднішнього Криму. Св. Клементій проповідував тут Слово Боже та заснував християнську спільноту. Справді на Україні культ св. Клементія завжди був дуже живим.

Від Тертуліяна (160—240) знаємо про успіхи в християнізації скитських країв. В 3-му столітті поширюється християнство в римській провінції Мезія, тобто в нинішньому Покутті (Південнозахідня Україна).

В 3-му й 4-му столітті маємо свідчення про християн на берегах Чорного моря. Св. Єроним пише (347—420): «*Scythiae frigora fervent calore fidei*» (Зимні країни Скитії є сповнені вогнем віри).

На половині 7-го століття вмирає мучеником над берегами українського моря папа Мартин I, якого туди вигнали (649—655).

На Соборі в Нікеї були присутніми готський єпископ Теофіль (з нинішньої України) та єпископ з Босфору — Кадм. Теж у наступних Соборах є представники тодішніх українських земель.

Археологи стверджують, що найстарші християнські пам'ятки походять саме з колоній над Чорним морем зпоміж 4-го й 9-го століття. Тому можна припускати, що південні племена України перші прийняли християнство.

На переломі 7-го й 8-го століття південноукраїнський князь Бравлин нападає на Крим, але згодом навертається на християнську віру разом зі своєю дружиною (військом).

Не знаємо докладно, як далеко дісталось християнство в Україну в 9-му столітті. Є, проте, певним, що воно з заходу приходить через місіонерів, а зі сходу з грецькими колоністами й купцями. Були, безперечно, й інші шляхи для контактів з християнами. Не виключина і безпосередня тяглість між церковною організацією Босфорської церкви та християнами з 2-го століття, переважно греками, та єпископством Тмутороканської України з XI століття.

У кожному випадку перша історична згадка християнства серед Київської України датується 860 роком. «Русь» напала на Царгород, греки чудом, зануливши в море ікону Влахернської Божої Матери, врятувалися: зірвалась буря, і Русь мусіла відступати. В наслідок цього чуда Русь виявила бажання охреститися. Цій події присвячені дві промови царгородського патріярха Фотія та його «Окружне послання» (866 р.). Наш літопис пов'язує напад на Царгород у 860 році з іменами київських князів Аскольда й Дира. Історична традиція вважала їх християнами, а над могилою Аскольда була збудована церква.

У 9-му столітті життя св. Георгія Амастідського оповідає про ще інший напад Русі, а саме на Амастріду, про чудо та охрищення України. Проте може бути, що всі ці випадки мають до діла з хрищенням України Тмутороканської.

Безперечно, перші спроби хрищення України є пов'язані теж з діяльністю слов'янських Апостолів св. Кирила й Methodia в другій половині 9-го століття. Варто тут нагадати цікавий епізод, який знаходиться у паннонській життеписі цих апостолів. Там розповідається, що обидва брати, коли проходили крізь Крим, зустріли одного чоловіка, який говорив латинською мовою.

в'янсько-українською мовою та мав Євангелію у цій мові.

В першій половині 9-го століття була вже в Києві одна християнська церква — св. Іллі. Це дозволяє думати про існування християнської спільноти в цьому місті.

Історичну вагомість має свідчення, яке походить з 944 року. В договорі князя з греками згадується про послів України, які складають присягу, цілуючи хрест. Це означає, що християн було вже чимало і що вони користувалися правами, як і погани.

Завершенням початків християнства в Україні вважається половину X-го століття, коли княгиня Ольга, дружина Ігоря і бабуся Володимира, охрестилася.

Коли князь Ігор гине в битві проти деревлян, Ольга перебирає правління державою. Вона стане прототипом пізніших українських жінок, які у відсутності своїх чоловіків керували краєм.

Не є певним, коли саме Ольга стала християнкою. Правдоподібно в Києві 955 року. В році 957 їде Ольга до Константинополя. Але там вона не досягнула своїх політичних та дипломатичних цілей і вертається з розчаруванням до Києва. Вона зрозуміла виразно те, що прийняття християнства не було тільки релігійною справою, але насамперед у великій мірі теж і почином, який означав включення у систему культурних і політичних сил. Тому у Києві старалися заздалегідь стати на правильний і незалежний шлях: Починаючи від княгині Ольги, наступні володарі України застановляються довше, що є краще, вагаючися між Сходом та Заходом.

Отак, невдовзі після повороту з Візантії посилає Ольга послів на захід до німецького короля Оттона I, щоб включити Україну, церковно та політично, в союз західніх християнських держав.

Континуатор Регіона, автор німецької хроніки св. Адальберт, який побував на Україні, правдоподібно за-23

писав під роком 959 таке: «Прийшли до короля Оттона. . . посла від Олени, королеви Русів (Українців), яка за константинопольського цесаря Романа охрестилася в Константинополі, й просили висвятити для того народу єпископа та священників». Це прохання радо вислухано та призначено Лібуція, монаха монастиря, якого висвячено на єпископа св. Альбана. Коли невдовзі після цього Лібуцій вмирає, посилають туди як єпископа св. Адальберта, монаха з монастиря св. Максиміліяна з Тріру (Trier). Місія св. Адальберта триває коротко. Він повертається до Німеччини, де стає архієпископом Магдебурга, призначеного для місійної праці на слов'янських землях.

Тим часом у Києві становище міняється ґрунтовно. Державою вже не керує княгиня Ольга, але її син Святослав, войовничий князь, якому християнство було чужим і не відповідало його натурі.

За його влади доходить до скріплення поганства. Це було й причиною, чому місія Адальберта не вдалася.

Святослав має замір здобути Болгарію і перенести туди столицю своєї держави, щоб звідти дужче протиставитись Візантії, підкреслюючи культурно-політичну незалежність України. Проте незабаром Святослав гине в битві проти печенігів.

На київський престіл ступає Ярополк, який був одружений з грекинею й прихильно ставився до християнської віри. Він старався впровадити християнську релігію та встановити добрі відносини між Римом і Києвом. За його влади приходять в році 977 легати з Риму та Візантії, щоб притягнути Україну до своєї релігії. При цій нагоді нав'язано перші церковні стосунки між Римом і українською державою. Це доказує теж, що за Ярополка Київ взорувався більше на Рим, ніж на Візантію. Християнство поширюється все більше, а Київ сам набуває характеру християнського городу. Однак Ярополк скоро гине в братній боротьбі за трон. Його наслідником стане Володимир.

РОЗДІЛ III.

Вагання Володимира між Сходом і Заходом.

З приходом Володимира до Києва почалась протидія поганства. Адже Володимир опирався на поганстві в своїй боротьбі проти Ярополка. Але за деякий час Володимир міняє цілковито своє наставлення. На цю переміну Володимира вплинуло багато чинників.

З джерел XI-го століття, а зокрема з творів Якова Мниха, монаха й письменника, виявляється, що хрищення Володимира не відбулося тільки з політичних та утилітарних розрахунків. Воно було насамперед наслідком особистого переконання. Дуже правдоподібним виглядає скандинавське оповідання (сага) про варяга

Оляфа, си́на Трігвесона, особистого приятеля Володимира з молодих літ. За цією сагою Оляф вплинув на особисте навернення Володимира. Ставши християнином, Володимир хоче теж і свій народ навернути на християнську віру.

Подібно як це бувало ранше, так і Володимир опиняється перед альтернативою: що відповідає краще психіці українського народу, що підходить традиції, а головно, що стане кориснішим для розвитку українського майбутнього в його патріотичних і державницьких настановах. Вагання між Сходом та Заходом вимагало тепер ясного й швидкого рішення.

Не треба забувати, що в Києві, на берегах Дніпра, зустрілись два нуртування християнства. Вони мали вже довгу історію перед Володимиром Великим.

В Західній (Галицькій та Прикарпатській) Україні зі столицею в Перемишлі були вже понад сто років християни слов'янського обряду. Це християнство було залишками того, що збереглося з Кирило-методіївського християнства. Воно не було предтечею слов'янського християнства візантійського обряду, що стало згодом основою обряду на терені Київської України. Крім слов'янської мови, не мало воно багато спільного з пізнішим християнством Східньої Європи. Воно мало свій окремий обряд, посередній поміж обрядом візантійським та латинським. Воно мало своє окреме слов'янське письмо, глаголицю. Пізніша кирилиця була азбукою, що наближалася до грецької. Усім своїм духом Кирило-методіївське християнство було суто вселенським християнством, яке вповні визнавало Петрову Столицю. Немає у ньому нічого з візантійського цезаро-папистського націоналізму, що згодом перейшов до Москви. Цей дух свв. Кирила й Methodія втілювався натовість в Україні за Княжої доби.

Положення цього християнства за часів Володимира Великого було неясне. Щоправда, воно ще процвітало в Чехії Польщі на Словаччині та в західних обла-

стях України, представляючи національне християнське спрямування, яке протиставилось латинському обряду. Адже латина була незрозуміла не тільки для простого люду. Водночас це слов'янське християнство було своєрідним бастионом проти натиску німецького елемента на слов'янські території. Коли тиск німців стає слабшим, починає міцнішати слов'янський обряд. І навпаки, коли тиск на Схід стає сильнішим, слов'янський обряд занепадає. Але ця зміна не досягає Західньої України, яка входила в склад Київсько-української держави.

Хоча формально слов'янське християнство було скасоване після смерті Методія в 884 році під тиском німців, все ж таки воно існує до кінця XI-го століття за тихим дозволом Риму. В Україні воно зберігається довше, і його впливи сягають до самого Києва.

Можна припускати, що візантійський розкол в 1054 році не виявився б таким нещастям, у яке він перетворився, якщо б слов'янське християнство залишилося, а слов'янський світ лишився б по боці Риму.

Над Озівсько-чорноморським побережжям існувало українське (руське) князівство. Воно звалось Руським (Українським) каганатом, згодом Тмутороканською Руссю (Україною), чи навіть «Островом». Ця околиця України становила форпост Київської України на південному сході впродовж усього XI-го століття.

Володимир, який прилучує цю Тмутороканську область до своєї держави, знаходить там вже не тільки християни, а й зорганізоване християнство, яке було архієпископством. Християнство було тут типу візантійського. Богослужбова мова, яка спочатку була грецькою, згодом стає церковно-слов'янською, бо населення тут було антського походження, тобто українці. Тут розвинулось незабаром українське (руське) письмо з кириличною, або дуже близькою до кирилиці, азбукою. Вона тут існувала раніше, ніж її розвинули учні Методія в Болгарії. прогнані з Велико-Моравської держави.

Мабуть через Тмутарокань українське (руське) письмо дісталось до Києва. Таким чином Київ, що оглядається за християнською вірою, був у дійсності вже з усіх боків, за винятком відсталого півночі, оточений християнством у всіх його відтинках. Володимир, як переконаний і ревний неопіт, дивився на цю справу теж і очима мудрого, спритного й досвідченого державного мужа. На Захід дивиться він з прихильністю, його він не має чого боятися, з ним Україна мала добрі відносини. Тиск німців на схід України не сягає. З Візантією є інакше. Тут труднощі, а іноді й ворожнеча. Проте, не зважаючи на все, пов'язання з сусіднім грецьким сходом були тісніші. Насамперед споріднення з візантійським двором могло принести Володимирові користь, даючи йому доступ до великих дворів тогочасного світу. На цьому Володимирові дуже залежало. Треба пам'ятати, що тоді Візантія була осередком культури, до якого були звернені очі народів. Візантійський цар став поняттям блиску й могутності. Як це було, унаочнює нам найкраще картина, яку описує давній український літопис. Коли поганські послы князя Володимира брали участь у святочній Літургії у Соборі святої Софії в Константинополі, були глибоко зворушені та невимовно захоплені. Згодом так вони звітують своєму володареві: «Нараз ми не знали вже більше, чи ми на небі чи ще на землі. Бо ніде на цій землі не можна щось подібного уздріти й ніде нема такої краси, якої ми не в стані описати. Одне ми тепер знаємо, там дійсно Бог є присутнім серед людей.»

Ці чи інші причини в кожному випадку вплинули на Володимира так, що він прийняв християнство зі Сходу. Таким чином Україна увійшла в світ східного християнства. Це визначало напрям, розвиток та долю України.

РОЗДІЛ IV.

Перекручення джерел.

На думку багатьох істориків є дуже загадковим, чому такі суттєві й вирішальні події для українського народу залишилися в неясності. Ідеться насамперед про перекручення фактів.

Зокрема дивує нас, що хрищення Володимира та перший етап християнізації Церкви на території України замовчується. Панують сутінки теж щодо становища України після відлучення Візантії від Риму. Джерелом цієї неясності являються самі давні літописи. Справа в тому, що вони були маніпульовані.

Першим ворогом української історіографії був її південний сусід — Візантійська імперія. Там витворилась теорія, що в світі існує тільки один незалежний та правдивий народ. Це мав би бути — візантійський народ та цісарство візантійських ромеїв. Ця Візантійська держава вважає всі народи, які навернулися через Візантію на християнську віру, своїми підданими, і то не тільки підданими візантійського патріярха, але теж і візантійського цісаря. На основі цього закону також і Україна, яка прийняла християнство від Візантії, мала б стати залежною від Візантії. Аналогія з нинішнім становищем в Радянському Союзі насувається спонтанно.

Таким чином уся українська література, всі літературні твори підлягали візантійській цензурі. В наслідок цього цензура намагалася викреслювати все те, що мало характер незалежності України та все, що свідчило про стосунки України з Римом. Адже вороги Візантії мусли вважатися ворогами України. Але тому, що Візантія не знаходила жодної підстави для своєї церковної політики в Україні, вона намагалась здійснити свою ідеологію на неукраїнських землях на північ від укра-

їнської імперії. Таким способом вона сприяла постанню північної держави, з якої пізніше розвинулась Москва.

Другим вагомим цензором української церковної літератури в Україні була, самозрозуміло, Москва. Відколи вона уроїла, що вона є спадкоємцем Візантії, і прийнялась амбіцією стати осередком усього християнства, тобто третім та останнім Римом, вона нещадно змінила разом з церковними творами, теж і українську історіографію. Головною ціллю московської цензури було створити фанатичні упередження та фальшиві передсудки супроти Риму.

Цензурою «Повісти временних літ» Москва спотворила й затьмарила багато поглядів на ґрунтовні питання історії Церкви в Україні. Це стало також дуже сприятливим засобом уярмлення України.

На жаль, така історіографія знайшла багато послідовників в інших країнах. Від спотвореного перекручення історіографії початків християнства в Україні не звільнилися й найбільші німецькі історики.

Хрищення України — 988.

Хрищення Володимира відбулося дуже правдоподібно 987 року. Можна також припускати, що воно відбулося в Україні, в Василеві або навіть у самому Києві. Натомість є певним, що воно сталося у зв'язку з походом Володимира проти візантійців на Корсунь. Після переможної битви Володимир повертається до Києва, одружується з Анною, сестрою царів Василя й Константина. Хроністи оповідають, що цесарева Анна приїхала до Корсуня з багатьма подарунками, іконами та мощами святих. Між ними була теж голова св. Климентія, римського папи, якого в Україні в передмонгольській добі особливо почитали.

Коли Володимир повернувся до Києва, починає найважливіше завдання свого життя: хрищення України (Руси) та введення християнства як державної релігії. В Україні були всі дані для цього. А це тому, що християнізація України відбувалася у час, коли Володимир здобув владу над усіма українськими племенами Східної Європи. А також тому, що в межах його володіння знищено майже всі політичні окремішності та сливе вся держава була зцентралізована.

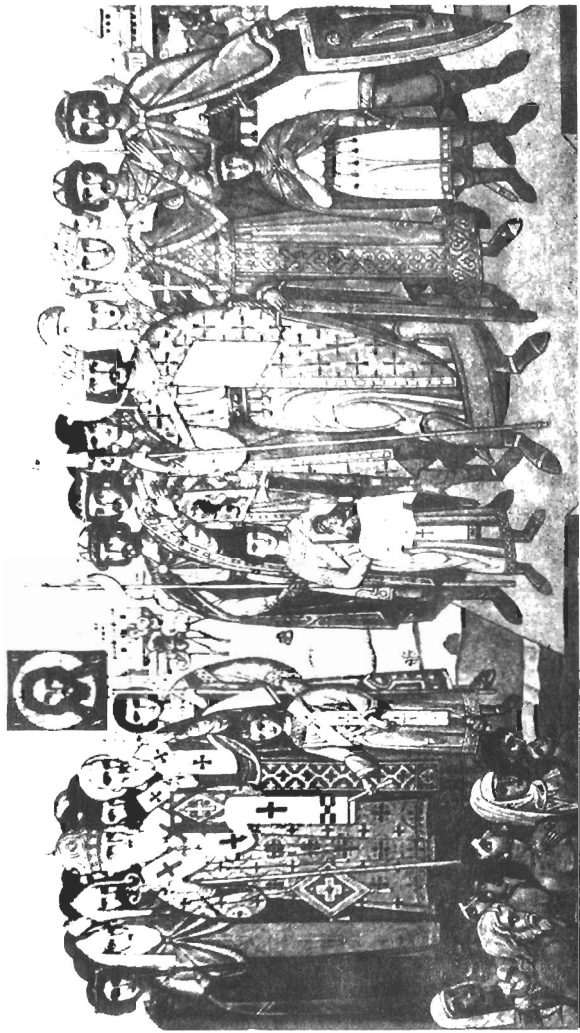
Після знищення поганських ідолів і божків переведено масове хрищення київського населення. Хроніка так описує цю подію: «Володимир потім узяв царицю й Настаса й корсунських священників з мощами св. Климента й Фифа, ученика його, взяв церковний посуд й ікони на благословення для себе. Поставив церкву св. Василя серед міста на горі, де висипали землю. . . Забрав звідти дві мідяні статуї та чотири мідяні ікони, які нині стоять за святою Богородицею. . . Віддав грекам Корсунь як віно за царицю, а сам прибув до Києва.

Коли прибув, повелів поперекидати кумирів: одних порубати, а других спалити, Перуна ж казав прив'язати до кінського хвоста та волочити згори через Боричів на Ручай. . . І приволікши його, вкинули до Дніпра. . . Після того післав Володимир вистунів по цілому місті, голосячи: «Якщо не явиться завтра хто-небудь над рікою, бідний чи багатий, низького стану чи робітник, буде моїм противником». Чуючи це, люди з радістю проходили та, радіючи, говорили: «Коли б це не було добре, не прийняв би того князь та бояри». Наступного дня вийшов Володимир з царинними попами і з корсунськими священиками над Дніпро, і зійшлося людей без числа. Влізши в воду, стояли одні по шию, другі до грудей, молодь по груди ближче берега, а ще інші тримали дітей, дорослі бродили. Священики же, стоячи, молитву творили. І можна було видіти радість на небесах та тут на землі задля спасення стільки душ. . .».

Хоча народний переказ вказує на Хрищатик у Києві як місце хрищення, загально вважається ним гирло Почайни, де вона вливається в Дніпро.

Існування християнства в кількох областях України та наявність християн у всіх шарах українського суспільства, поруч із поважним ставленням Володимира до цього важливого діла зумовили те, що християнізація України не натрапила на спротив серед українського населення. Поганська релігія, хоч-не-хоч, мусіла уступати, в той час, коли християнська непереможним кроком ступала по українській землі та проникала все більше до її глибин. Справді, люди пішли за прикладом Володимира і його однодумців. Християнство ширилось насамперед по містах, дещо повільніше по селах. Більш охоче ставали християнами освічені й високопоставлені особи, більш або менш захоплено хрестилось відстале простолюття, якому було важко позбутися давніх поганських звичаїв та поганського повір'я.

В загальному, однак, треба признати, що давнє українське релігійне світосприймання не створювало но-**33**

Хрищення в Києві 988 року

вій вірі особливих труднощів. Навпаки, було в старій українській релігії багато елементів, які простелювали шлях до правдивої віри. В основному українська поганська релігія була монотейстичною з особливим наголосом на культ предків. Грецький письменник 6-го століття, Прокопій, каже, що анти та слов'яни визнають Бога як Пана та Володаря над усім, і що він шле блискавки. Міг він зватись Перуном, Сварогом чи Даждбогом, але він був завжди добрим та давав дарунки. Поруч із подібністю, якою поганське зображення Бога наближалось до деякої міри до поняття християнського Бога, що є любов'ю, милосердям та Отцем, слід додати, що давнє українське поганство не мало касти жерців, які б захищали права старої релігії.

Також щодо етики й моральних звичаїв мали тодішні українці багато такого, що підходило християнській моральності. Передусім це був культ жінки-матері та пошани до неї. Адже від найдавніших часів українська жінка займає особливе місце як захисниця і осередок сім'ї та родинного вогнища. Безперечно це було найкращою передумовою та найвідповіднішою підготовкою до прийняття християнства, бо сприяло особливим способом почитанню Пресвятої Богородиці. Не зважаючи на всі протиріччя, які пронизують хід історії українського народу, ця побожність до Божої Матері стане джерелом української витривалості та основою запоруки, щоб зберегти українську субстанцію та запевнити буття нації.

Не можна забувати й гостинність і пошану до чужинців, яких не треба боятися, але вважати за приятелів.

РОЗДІЛ VI.

Звідки походить перша церковна ієрархія в Україні?

Обмірковуючи цю величну подію, якою було хрищення України, насувається мимоволі питання, звідки прийшли священики, щоб хрестити народ України? Кажуть, що це були грецькі священики. Але вони не вистачали; зрештою, вони й не знали української мови. Тому припускається, що Володимир спровадив їх з Болгарії. Проте більш правдоподібно, що не треба було далеко шукати розв'язки, бо так в Західній Україні, як в її південно-східніх областях існували вже досить численні християнські спільноти. Звідти могли й прийти священики, яких Київська Україна потребувала для Хрищення.

У зв'язку з питанням про священиків, які наvertsали на Христову віру українців, виринає ще інше важливе питання про походження української ієрархії, а саме, звідки, власне, християнство прийшло на Україну? Безсумніву, воно стало східнім і завжди думали, що прийшло зі сходу, з Візантії. Однак, при пильнішому розгляді, зустрічаємося тут з непевностями.

Проте дуже дивує, що автор літопису ніяк про це не згадує. Тому історики вигадали різні теорії про походження українського християнства. Перша та найстарша традиційна теорія тримається переконання, що Володимир після повороту з Корсуня привіз з собою візантійського митрополита, грека. Це означає, що від початку ієрархічний лад в Україні був такий, як ми його віднаходимо в другій половині X-го століття та в усій домонгольській епосі. Митрополита іменував сам патріярх за згодою візантійського цісаря. Єпископів в українській державі вибирали місцеві князі.

Візантійська теорія про початок української Церкви базується на тій підставі, що мовляв після візантій-

ня та хрищення Володимира відносини Києва до Візантії стали такі добрі, що прийняття митрополита та єпископів з Греції було цілком нормальною й природною справою. Але ця теорія не має жодних дальших доказів про київських митрополитів з Греції в перших часах християнства в Україні.

Останні аналітичні студії про «Повість временних літ» виявили, що українська Церква за часів Володимира була зовсім незалежною від Візантії. В протилежності до цієї першої теорії стоїть друга, яка твердить, що ієрархія України, тобто митрополит та єпископи, прийшли з Риму. Вказується, що латинський священник Бруно робить Київ базою своєї християнської місії серед печенігів за допомогою Володимира. Це було б доказом, що українська Церква в своїх початках ієрархічно залежала від Риму. Що «Повість временних літ» про ці взаємини християнської України з Римом нічого не згадує, пояснюється тим, що з відомих причин візантійські історики спотворили історичні джерела.

Взагалі, здається, все промовляє за прихильні відносини між українською Церквою та Римом. Але цього не вистачає, щоб твердити, що українська Церква походить з Риму. Встановлення церковної ієрархії для України з Риму було само собою можливим. Різниця між обома обрядами не була тоді такою виразною й обтяжуючою. В Римі й в Італії було тоді багато грецьких монастирів східного обряду. Крім амбіції деяких візантійських патріархів — бути першими в Церкві, Візантія та Рим не були двома відділеними світами, якими, на жаль, сьогодні вони стали. Крім того, існували на територіях слов'янського світу дієцезії слов'янського обряду, яких Рим толерував та які визнавали авторитет Петрової Столиці. Тому є допущення, що між 988 та 1037 роками призначено західного місіонера для організування української Церкви. Але теж є зрозумілим, що папа був би вагався встановлювати свою ієрархію в Україні, бо тоді дійшло б до зудару з візантійським патріархом. 37

Поруч візантійської та римської теорій існує ще третя, сьогодні досить популярна, болгарсько-охридська теорія. Ця теорія твердить, що Володимир не хотів потрапити в церковну, а таким чином і в політичну незалежність від Візантії. Тому своєчасно привозить на українські землі архієпископа та єпископів з охридського патріархату зі східної Болгарії. Хоч і була деяка залежність охридського патріярха, то тільки номінальна. Бож Українська Церква була практично вільною. Охридський Патріярхат був незалежний від Візантії та перебував у прихильних відносинах з Римом. Літургічна мова була церковнослов'янська. Тільки такий патріярхат міг надати церковну ієрархічну структуру Церкві Української держави, даючи також певну запоруку політичної незалежності від візантійського цїсарства.

Про те ця теорія не має ніякої писемної документації. Вона базується лише на аргументі, що літургічна слов'янська мова могла прийти тільки з охридського патріярхату.

Все ж таки дехто старається навести як доказ обставину, що візантійські акти та хроніки ніколи не згадують про єпископа чи патріярха, які мали б до діла з хрищенням України. Якщо дійсно було б так, то хроніка-літопис присвятив би багато місця такій події.

Титул архієпископа, а не митрополита, що його ієрархи носять аж до 1037 року, вказує на незалежність цього ієрарха. Уживання у Києві староболгарської мови як офіційної мови Церкви й держави є ще одним доказом цієї теорії. Існує теж багато літературних пам'яток, які свідчать про болгарські впливи. Відомий історик А. Кох пише про це так: «Перші церковні настоятелі за Володимира не були грецькими післанцями; це була автокефальна ієрархія з охридського патріярхату, яка походженням та мовою була споріднена з Україною». Точніше кажучи, можна цю болгарську теорію назвати македонською теорією. З Македонії, а саме з

міста Солуня, де християнство існувало від часів св. апостола Павла, походили слов'янські апостоли св. Кирило й св. Методій. Ця територія була етнічно та мовно македонська, а не болгарська чи сербська. Було тут теж багато греків. Тому тут говорилось по-македонському й по-грецькому. Св. Брати переклали св. Письмо та інші богослужбові книги на мову македонську, яка не була діалектом болгарської мови, але самостійною слов'янською мовою.

Давні українські книги, які були ще до Володимира, були писані саме глаголицею, яка тоді залишалась тільки в Македонії.

Це та інше говорить нам про взаємини України з малим, але культурним слов'янським народом. Тому стає природним дрипушення, що й звідти Україна шукала підпори для церковної побудови.

Можливости, що від хрищення України в 988 році аж до 1037 року в Києві був болгарський архієпископ, або що принаймні українська місцева Церква та її початкова ієрархія підлягали охридському архієпископові, не слід відкидати легкою рукою. Так, правдоподібно і архієпископ Іван, який стає головою української Церкви після смерті Володимира, походив з Болгарії.

Цю теорію обстоює передусім великий український історик Степан Томашівський: «Відродження болгарської держави й Церкви dokonувалися, так сказати б, перед очима Володимира. Коли він опинився перед важким питанням, кому якраз поручити організацію Української Церкви — близькій, одначе небезпечній і ненависній Візантії, чи нейтральному, одначе далекому Римові, думка його мусіла зупинитися на болгарсько-охридській Церкві. Обрядово вона походила з Царгороду, духовно була злучена з Апостольською Столицею, язиково була тісно споріднена з Київською Україною. В такій ситуації вибір духовних учителів і церковних організаторів був, здавалось, простий та легкий. За Охри-³⁰

дою, у очах Володимира, мусіло промовляти ще й те, що з цього боку не відчувалася жодна політична небезпека. Коли царгородський патріарх був простим знаряддям візантійської імперії, коли зверхність їх розтяглась на Чехію та Польщу, то відгороджена Візантією та Угорщиною Болгарія не тільки не викликала політичних побоювань, а ще й могла Києву здаватися доброю природною союзницею.

Проте припущення, що перша ієрархія прийшла на Україну з нинішньої Македонії, не становить остаточної розв'язки. Треба думати, що за часів Володимира встановлення єпископських осідків не було таким пекучим та настійним. Все ж таки на початку християнство не розвивалось дуже скоро. Тільки в більших містах воно приймалося швидше. Це означає, що не треба було відразу великого штабу ієрархії. Якщо ми порівняємо ситуацію в Польщі та Чехії, то побачимо, що там було те саме. В Польщі ледве по 34 роках після Хрищення, а саме в 1000 році, встановлено митрополічу столицю. У Чехії встановлено митрополію на сто літ пізніше, після Хрищення, а спочатку було лише одне єпископство. Подібно могло бути й в Україні.

Українська Церква не мала жодної потреби привозити єпископів з-за кордону. Знаємо, що вже 120 років до Хрищення України існувало архієпископство в Тматорокані над Озівським морем, на південному сході України. Каталоги єпархій Константинопільського Патріархату з другої половини X століття показують, що Тматороканська єпархія поширилась, бо прилучено до неї іншу сусідню єпархію. Тому можна думати, що тматороканський архієпископ, коли Україна стала християнською, автоматично перейняв роль першого ієрарха в українській державі. Таким чином не треба було кликати за допомогою ані з Візантії, ані з Риму, ані з Охриди. Тим більше, що, як нам вже відомо, в західніх областях української держави, на територіях Червенських городів, теж вже коло 100 років до Во-

лодимирського рішення існувало українське єпископство кирило-методіївського походження.

З допомогою двох місцевих ієрархів кримські священники під проводом єпископа Настаса розпочали побудову дальших епархій та організацію української Церкви.

В той час ані західня Церква, ані східня Церква не були так сильно зцентралізовані, щоб постанови нових дієцезій та висвячення єпископів потребувало неодмінно завчасного та особливого дозволу римського папи чи візантійського патріярха, чи якогось іншого патріярха. Навіть такий суворий Рим давав тоді можливість королям та князям вибирати нових єпископів. Таке право одержав, наприклад, цесар Оттон I на всі землі на схід від Німеччини. Можна, отже, припускати, що на теренах Володимирівної держави вже існували дієцезії, які залежали від папи. Папа Сильвестер II міг дати такий привілей теж і українському володареві.

Такі привілеї давали велику перевагу слов'янському обрядові над візантійським в організації нових дієцезій. Можна теж припускати, що всі епархії української Церкви на захід від Дніпра та, мабуть, теж і на західно-північних територіях були слов'янського обряду. Але це не означає, що тут була мова про два протилежні ворожі зразки християнства в українській державі. Різниця між ними вирівнювала спільна церковна слов'янська мова та кирилівський алфавіт, а остаточно теж і приналежність до однієї української Церкви та до української держави.

Поширення на сході слов'янського обряду за часів Володимира, Ярослава та Ізяслава відбувалося не шляхом боротьби двох обрядів, але цілком мирним способом, чому сприяло тодішнє політичне становище в східній Україні. На сході, над Доном, з'явилася дуже сильна тюркська орда — половці. Через цей напад Тьмутарокань втратив зв'язок з Києвом. А це спричинилось 41

до того, що слов'янський обряд установився в цілому українському краю. Як вже відомо, це були саме західні єпископства в слов'янському обряді, які тяжили до Риму.

Якщо, отже, не забувати, що майже половина українського населення була вже християнською, та що вже таким чином мусіла існувати місцева ієрархія, то доходимо до висновку, що діло Володимира було тільки остаточним проривом християнства та перемогою над поганами в українській державі. За винятком тмутороканського архієпископства, яке залежало від візантійського патріархату, Україна була вже частково пов'язана з Римом, а передусім була тереном новим, де місіонерську діяльність міг виявляти так західній патріарх, папа, як теж східній візантійський патріарх.

Перед остаточним розколом Церкви між Римом та Візантією ніхто тоді не заперечував примату папи в християнській Церкві. Тому Рим міг давати новонаверненим країнам право, щоб володар на своїй території організував ієрархію згідно з вимогами свого народу.

Подвиг Володимира Великого.

Після хрищення Києва, Київської землі та полянського племені, а згодом інших українських племен, Володимир бачить своє завдання в будівництві Божих храмів. Звичайно, ставить він нові храми на тих місцях, де перед тим стояли поганські кумири. Так церква св. Василя стала в Києві на горбі, де стояв Перунів ідол. Найвідомішою була церква на честь Пресвятої Богородиці, яка на відміну від інших церков, які виступали з дерева, була кам'яна і вважалася найголовнішою церквою Києва, аж до того часу, коли Ярослав Мудрий збудував Собор св. Софії в 1037 році. Назвав її Володимир Десятинною, від нового закону, за яким давалося на церкву десятину частину маєтку. Така установа не була відома в Візантії, а тільки на Заході. Проте різниця між десятиною Володимирівською і західною була та, що Володимир не накладав обов'язку десятини на всіх людей, а тільки на власників нерухомостей, які приносили їм прибуток.

Німецький хроніст Тітмар у 1018 році застає Київ велетенським містом із всіма торговицями, із 400 церквами й населенням «без числа».

Володимир, водночас, здає собі справу, яке суттєве значення має освіта. Що вона не тільки підносить рівень культури народу, але й дає можливість поширення християнської віри на поглиблення християнського життя. Тому засновує духовні школи, з яких мали вийти майбутні священики й провідники народу. Літопис оповідає, що після охрищення Володимир забирав дітей у бояр і давав їм на книжну науку, а матері плакали, бо не розуміли значення цього заарядження. Правдоподібно ці школи взорувалися на Візантії, де наука і шкільництво стояли вище, ніж на Заході. Були ма-43

буть там учителями теж і болгарські ченці. З цих шкіл вийшли високоосвічені люди, як митрополит Іларіон, письменник Яків Мних та інші учені та проповідники, що промовляє само за себе.

З християнством прийшла на Україну й законоправність. Зокрема за Володимира з'являється на Україні церковне законодавство. Хоча в т. зв. «Церковному Уставі князя Володимира» знаходиться багато пізніших законів, то їх основна частина походить таки з часів Володимира. Безперечно, Устав Володимира виявляє багато юридичних елементів Сходу та Заходу. Але водночас немає сумніву, що місцеве життя народу й староукраїнське звичаєве право теж мали вплив на Устав Володимира.

Закони Володимирові були дуже ліберальні та наскрізь пройняті духом християнства. Знесено навіть кару смерті, а злочини караються теж тільки грошовою карою.

Дбаючи про законодавство, Володимир водночас присвячує особливу увагу доброті та вчинкам милосердя. Поміч, яку він дає убогим, хворим та нещасним, — це була суспільна опіка в державному масштабі. Слава про його щедрість переходила поза межі української держави. У своїй докорінній та гуманній діяльності для добра українського народу Володимир не діє як самовільний самодержавець, а йде демократичним шляхом, випереджуючи набагато інші європейські країни, бо навіть Англію з її «Charter magna» з 1215 року. Він створює прибічну раду, зложену з бояр, дружинників та єпископів. Архієпископ займав почесне місце в цій раді, стаючи заступником князя.

В тісній співпраці з Церквою бачить Володимир найкращі можливості для майбутньої культури та її розвитку, для піднесення духовності українського народу, для забезпечення української державності.

В своєму рішенні, в підході до виконання своєї настанови та в своєму діянні Володимир виявляється над-

памятник Великому в Києві

звичайного масштабу. Його діло стає незрівняним подвигом. Але воно стало таким, бо воно виходило з глибин його душі, яка була пройнята світлом Христового Слова.

«Володимир дав своєму народові те, що він мав найкраще, тобто: святу віру. З Києва світло цієї віри дісталось до всіх східніх слов'ян. Ця віра опанувала ті терени немов на доручення Володимира. Тому з повним правом можна називати Володимира також Рівноапостольним», — пише німецький історик А. Амманн.

Тогочасні письменники залюбки порівнюють Володимира до Константина Великого. «Це ж бо новий Константин великого Риму дав себе охристити і своїх людей охристив», — пише літописець.

Мабуть більш вагомим від питання, чи Володимир був коронований, про що є загальне переконання серед істориків, є признання народом та Церквою його глибокої побожності та найменування його святим. Іпат'ївський Літопис називає його таким в 1229 році.

Не меншої уваги заслуговують теж і свідчення визначних сучасників Володимирової слави. Митрополит Іларіон у своєму славному «Слові о законі та благодаті» казав, що Володимир не бачив апостолів, що прийшли до його замлі, але своїм благородним та бистрим розумом та доброю волею зрозумів, що є один Бог, один Творець. Чернець Яків в «Похвалі» Володимирові писав, що сам Бог відкрив йому істину християнства. А Нестор в «Літописі» відмічає, що Володимирові з'явився Христос.

Стаючи Христителем України, Володимир надав історії українського народу нове невідворотне спрямування, від якого народ України ніколи не сміє відвернутись. Він став для України символом та програмою.

Історик Макарій так з'ясовує Володимирів почин: «Ця подія є безперечно найважливішим з того всього, що коли-небудь збулося перед обличчям українського

народу. Тут рішилась вічна доля усіх українських душ, подібно теж, до певної міри, виринула дальша доля і земської батьківщини. Із зміцненням християнства, якого dokonує Володимир Великий, почалась нова епоха українського життя у всіх галузях, нова ера прояснення звичаїв, законодавства, релігійної віри та святих надій».

Якщо Хрищення Володимирове починає нову еру для України, міняючи її обличчя, то цього ніяк не можна сказати про країни, які Олег прилучив до української держави. На півночі, куди Володимир хоче теж понести нову віру, християнство не приймається. Воно натрапляє на великий опір зі сторони населення, яке мало не тільки цілком інакше етнічне походження, але теж і перебувало у зовсім інших духовних обставинах. Воно було відстале, не мало ніякого контакту з культурою християнської Європи та жило в прив'язанні до своїх напівдиких вірувань, відмінних від тих, що були в Україні. До цього існувала там кляса поганських жерців, які дорожили своїми звичаями та своїми привілеями.

На основі останніх археологічних розкопок знаємо, що в Новгороді християнство не могло прийнятись вже 100 років після Хрищення України. Проти введення християнства там вибухали повстання, які Київ мусів придушувати. В Суздалі, у Володимірі над Клязьмою та в Москві, яка постала на половині XII століття, християнська віра змогла прищепитись на протязі XII століття й пізніше. Перші християнські місіонери, яких Україна туди висилає, вмирають мученицькою смертю. Єпископ Леонтій вмирає в 1072 році, а св. Кукша, теж печерський монах, в половині XII століття.

Незабаром після смерти Володимира стає його наслідником на київському троні Ярослав. За завдання ставить він собі продовжувати діло свого батька. Ярослав поширює, зміцнює та забезпечує у всіх напрямках Українську державу, яка тоді досягає найбільшого розквіту та могутності. Українська держава стає імперією, яка не тільки об'єднує всі українські племена, що створюють властивий український народ. Але під владою Ярослава опиняються теж краї аж до Кавказьких гір та далеко на північ, де живуть фінсько-монгольські племена, з яких пізніше постане московський народ. До цієї імперії належали теж балтійські племена.

Ім'я України (Руси) поширюється щоразу більше та даліше. Державна організація стає все більш функціональною. Спільне право, знане під назвою «Руська Правда», дає основи для справедливості. Добробут зростає. Місто Київ набирає найбільшого блиску, підіймаючись на вершини свого міжнароднього значення. Столиця України стає світилом культури та цивілізації, що не тільки дорівнює Візантії та Римові, але й в певній мірі затемнює своєю славою всі інші осередки тодішньої Європи. Політичні союзи та родинні зв'язки з Ярославом цїнились високо в Німеччині, Візантії, Угорщині, Скандинавії. Відчуваючи свою світлість та силу, Ярослав снує далекосяжні пляни в напрямі створення світової імперії. Висловом цих мрій був похід України (Руси) на Царгород (1043 рік).

Проте найбільшою заслугою Ярослава була його діяльність над поглибленням християнської релігії та поширенням культури. Ярослав будує багато величавих храмів не тільки в Києві, а й по всіх містах України. Найславетніший із них — це Собор св. Софії, Премудрости Божої, побудований в 1037 році. Над київською брамою — «Золоті Ворота» — ставить знану

церкву Благовіщення, покриту золотою бляхою. Серед інших величних храмів слід назвати церкву св. Георгія та св. Ірини.

Князь Ярослав Мудрий

В особливий спосіб посвячується Ярослав освіті. Він підносить на ще вищий рівень школи, які заснував Володимир, сам засновує нові, дає перекладати грецькі книги на слов'янську мову, а при храмі св. Софії закладає бібліотеку. Мала вона біля 500 томів, з яких дійшло до наших часів лише Остромирове Євангеліє.

Дуже вагомою ділянкою, на яку Ярослав звертає особливу увагу, були монастирі. Він закладає як чоловічі, так і жіночі, бо Ярослав здає собі добре справу, що чернече життя, це найвищий ступінь здійснення християнського ідеалу, а тим то монастирі стають твердинями справжнього християнства. Ярослав розуміє теж, що чернечі спільноти являються дійсними сіячами як духовности так і культури, освіти та поступу. Насправді монастир та монастирська школа виступають в понятті Ярослава та всієї княжої доби як основи справжньої релігійности та як джерела одухотвореного, щирого патріотизму. Брак таких передових позицій на фронті українського життя на протязі дальшої історії українського народу дався гірко відчутти на долі українського народу. Це одне з основних джерел, яке висохло як дороговказ правильного шляху.

До парохіяльних монастирів, що вже засновуються за Володимира при церквах, постають княжі монастирі. Та найславніший з них — це Києво-Печерський монастир, званий Печерською Лаврою. Початок цьому монастиреві дає св. Антоній, який деякий час перебував у монастирі на Атонській горі. Тому й, на взір атонський, первісний устрій був «пустинножительний». Спадкоємець Антонія, св. Теодосій Печерський, надає Печерській Лаврі устав св. Теодора Студита, пристосовуючи те правило до потреб Українського народу: крім аскези й молитви, теж і працю для добра ближнього. Печерський монастир стає завжди в обороні покривджених і безпомічних, є світильником християнських чеснот та осередком культури. Тут писалась і

Повість Времених Літ — написана в душі глибокої християнської моралі та гарячої любови до батьківщини України.

В національному і церковному житті Печерський монастир став бастионом самоурядування Української Церкви, що його вона мала від часів Володимира. Печерський монастир здобуває собі таку високу повагу в передмонгольській добі Української Церкви, що всі монастирі приймали його устав, наслідуючи чернече життя Печерської Лаври.

Християнське життя пошавляюється через вшанування перших українських мучеників, кн. Бориса та Гліба, що ініціатором їх канонізації був митрополит Іван, мабуть болгарин. В році 1037, наступний митрополит, правдоподібно грек, Теотемпт, посвячує собор св. Софії. Наслідником Теотемпта стає українець Іларіон. Поставлення його митрополитом через собор єпископів на бажання Ярослава та без відома візантійського патріарха стає дуже вагомою подією в житті молоді української Церкви. Іларіон відзначався високою освітою й глибоким патріотизмом. Літопис каже виразно, що він був українцем, доброю та побожною людиною, ученим та аскетом.

Прагнення Ярослава було обранням митрополита-українця забезпечити незалежність Української Церкви, яка відповідала б вимогам його могутньої держави. Узалежнення Української Церкви стане суттєвою проблемою її історії, але й українського народу, перетворюючись у вісь та вістря боротьби за волю.

Ярослав умирає незадовго до розколу Візантії від Риму в 1054 році. Назву «Мудрий» надано йому за його розумне правління державою, за його любов до науки, дбання про релігійну освіту народу і за кодифікацію українського звичаєвого права в збірці прав під назвою «Руська Правда» — найстаршим слов'янським збірником законів. Можна сказати, що своїм старанням про піднесення культури та про духовне просвічення⁵¹

народу, Ярослав вказав правильний напрямок, у якому треба було йти українському народові. Від того, кінець-кінцем, залежала його доля.

Непростимим блудом Ярослава було, що він перед смертю ділив державу на уділи між своїми синами. Це привело український народ до великої трагедії, якій донині немає кінця.

РОЗДІЛ VIII.

Стосунки України з Римом та Заходом.

Дарма, що Україна приймає християнство зі Сходу в східньому обряді, то це не означає, що Україна вступила в сліди Візантії. Вона має добрі відносини теж з Заходом, з Римом. Україна була далеко не чужим Сходом, Азією або своїм власним світом, відчуженим і відділеним від решти Європи. Україна завжди належала до Європи, так тоді, як і на протязі своєї історії та і сьогодні. В повному та властивому значенні.

Вже в другій половині володіння княгині Ольги можна добачати зв'язки з Західньою Європою в церковній ділянці. Як відомо, в 955 році Ольга відряджує послів до німецького цісаря Оттона Великого, щоб просити в нього єпископа й священників для українського народу. Й місіонери приходять.

За правління Ярополка, сина Святослава, 977 року прибувають в Україну посланці з Риму, щоб схилити Україну до остаточного прийняття християнства. Це й дало нагоду пов'язати ближчі взаємовідносини з Апостольською Столицею за часів папи Венедикта VIII. Ці стосунки особливо пожвавилися в час Хрищення України і в роках після нього. Київ обмінюється послами з Римом. На дворі Святополка, сина Володимира, в Турові перебуває латинський єпископ Райнберн, з походження німець.

В 989 році, рік після хрищення України, прибули два послы від папи Івана XV та принесли мощі св. Климентія, які Рим віддає молодій українській Церкві та її народові. Під час володіння Володимира Великого римські делєгати були п'ять разів у Києві, не зважаючи на те, що Україна прийняла східне християнство. Зрештою, тоді Візантія була ще в єдності з римською Церквою. В 992 році Володимир відповідає на відвіди-⁵⁵

ни папських легатів, посилаючи до Риму послів, щоб просити в папи Сильвестра римських священників для християнізації України.

Немає сумніву, що ці дипломатичні та церковні стосунки Києва з Римом спричинились до того, що Україна віднайшла своє місце теж і в плянах цісаря Оттона III.

Цісар Оттон III під впливом своєї матері Теофано та папи Сильвестра II (999—1003), мав намір перебудувати Західньоримську імперію на вільну федерацію давно навернених народів, новонавернених та тих, що ще мають навернутися. Таким чином мало бути не опанування Сходу під кличем «*Drang nach Osten*», але мирне співжиття християнських народів. Керівниками союзу вільних народів мали стати цісар і папа, перший як представник світської влади (*imperium*), другий — духовної (*sacerdotium*). Між ними мала б бути щира співпраця. Між обома цісарями, східнім та західнім, мала також наладнатися дружба. Кордони такого цісарсько-папського союзу вільних християнських народів накреслив папа Сильверстер II таким висловом: «Нашим, нашим є Римське цісарство, сили нам додасть багата на плоди Італія, а військові сили Франція і Німеччина, не забракне нам також найхоробріших королівств Скитії». (*Nostrum, nostrum est Romanum imperium. Dabit vires ferax frugum Italia, ferax militum Galia et Germania, nec Scythiae desunt nobis fortissima regna.*)

На основі цього начала спілки вільних народів римської імперії знаходили християнську розв'язку стосунки Оттона III й Апостольського Престолу з Польщею, Угорщиною і Чехією. Саме папа Сильвестер зрозумів, що не могло бракувати й Україні між тими народами. Бо вона була вагомою опорою цього плану через свою поставу вірності християнському світу та європейській цивілізації, які вона була готова захищати своєю надзвичайною хоробрістю.

Наслідком цих міркувань та цих приязних відносин було, що послы папи в товаристві послів двох приязних народів, Угорщини та Чехії, принесли Володимирові королівську корону й право самостійно організувати ієрархію Церкви в своїй державі. Серед послів, однак, не було польського.

Ідеалістичний плян ідейного цісаря Оттона III (1002) і великого папи Сильвестра II (1003 р.) закінчився, на жаль, смертю цих обох ідейних протагоністів. Проте дія папи Сильвестра наблизила ще більше Київ до католицького світу.

Місійний архієпископ Бруно з Кверфурту в 1007 році ставить у Києві базу для своєї місіонерської праці серед печенігів. Володимир приймає його з надзвичайно щирою гостинністю і допомагає йому у всьому.

Маючи так приязні стосунки з Апостольською Столицею, Володимир водночас висилає посольства до Єрусалиму, до Єгипту й до Вавилону, тобто до всіх патріархів, за винятком візантійського.

За Ярослава Мудрого дружні зв'язки з Римом та Західною Європою не тільки не припинились, але ще більш поживались. Про це свідчить низка шлюбів між членами княжої родини та володарями Європи, які належали до Західної Церкви. Ярослав був одружений зі шведською князівною Інгігердою-Іриною, їх діти були одружені теж зі західноєвропейськими володарями: дочки — з королями Норвегії, Угорщини, сини — з німецькими та польськими князівнами. Лише один син, Всеволод, був одружений з візантійською царівною Анною Мономахос. Найвідомішим та найважливішим було одруження дочки Ярослава, Анни, з французьким королем Генриком I. З цією ціллю прийшло посольство римокатолицьких єпископів з Франції до Києва.

Ця французька королева Анна стає до певної міри символом католицької доби в історії українського народу. Вона й у Парижі молиться по-українському ра-57

зом зі своїми земляками, зберігаючи прив'язання до свого українського обряду, до українського кириличного письма, яке вживає навіть у державних актах. Цим кириличним письмом була написана також так звана «Реймська Євангелія», що її вживали французькі королі аж до революції 1789 р. при коронаціях, складаючи на неї присягу.

Українська велика княжна Анна керує Францією протягом багатьох років. Папа Микола II (1059—1061) в листі до неї каже, що вона вже «так як їй належить, виконує функції королівської гідности».

Приязні стосунки Ярослава Мудрого з Римом є поєднанні з бажанням усамостійнити українську Церкву і позбавити її залежності від Візантії. На прохання Ярослава папа Венедикт посилає до Києва болгарського єпископа Алексія (Болгарія була тоді незалежною від Візантії). Через інтриги Греції Алексій не вдержується довго. Візантія посилає грека Теопемпта як митрополита до Києва.

Проте намагання візантійського цесаря висилати з Греції митрополитів, а не дозволяти вибирати їх українським єпископам, довело до суперечок з Візантією.

На доручення Ярослава українські єпископи вибирають Іларіона, українського печерського монаха, на київського митрополита. Так українська Церква вже три роки до розколу Візантії від Риму опинилася в гарячому непорозумінні з Константинопольською Церквою. Коли в липні 1054 року візантійський патріарх Михайло Керулярій зриває зв'язок з Римом, Україна стає теж проблемою, якою обидві сторони ніяк не можуть легковажити.

Саме тоді з Риму прибуває до Києва посольство під проводом кардинала Гумберта, якого прийнято з великими почестями.

Власне кажучи, розрив між Візантією й Римом в 58 Україні не знайшов жодного відгуку; йому не надава-

ли великої уваги, вважаючи його одною з суперечок, до яких вже призвичаїлись.

Як далеко була Україна від розриву з Римом, можна бачити з твору митрополита Іларіона «О законі і благодаті», де ані словом не згадується про можливість або небезпеку роз'єднання Церков.

Панування великого князя Ізяслава та його сина Ярополка було найкращим часом для вселенської Церкви в Україні. Історики вважають Ізяслава за володаря найбільш пов'язаного з католицькою Церквою.

20 літ після розколу Церков, великий князь Ізяслав втікає до Польщі й до Німеччини. Звідти він звертається до обох голів тодішньої християнської республіки (Communitas Christiana) — до папи Григорія VII та цісаря Генрика IV, посилаючи до Риму легатів під проводом свого сина Ярополка з проханням взяти під опіку весь український край. Через допомогу та посередництво Риму зміг український князь в 1077 році повернутися на престол.

Є дуже важливим, що ці відносини з Римом та звернення до папи в очах підданих не пошкодили ніяк князеві. Ще важливішим є те, що духовний провід української Церкви «Печерський монастир» цілковито погоджувався з князем у тій справі. А в тім треба пригадати, що Ярополка після його смерти зараховано до святих української Церкви.

Знаменним для тодішніх відносин між Києвом та Римом є теж образ, який знаходиться у Ватиканській бібліотеці. На ньому є зображений син і наслідник Ізяслава зі своєю дружиною та його матір'ю Гертрудою. Всі вони клячуть перед образом св. Петра. Приязне наставлення князя Ізяслава до Риму виявляється теж і в тому, що він заявив себе васалем Святої Столиці. Правдоподібно він одержав від папи Григорія VII теж королівську корону.

Після смерти Ізяслава добрі церковні стосунки між Києвом та Римом не припинились. Лялька Всеволода. 59

Євпраксія-Пракседа Адельгайда, нещасливо одружена з цісарем Генриком IV, зверталася по захист до папи й дістала від нього індульгенцію. Це не пошкодило їй, повернувшись до Києва, вступити до манастиря й бути похованою в Києво-Печерському манастирі.

Наприкінці XI століття знову зустрічаємо деякі події, що вказують на пов'язання української Церкви з Апостольською Столицею. В 1085—89 роках прибуває до Києва легат від папи Климента III, прохаючи від імени папи допомоги для поєднання Церков.

В 1089 році в італійському місті Барі було урочисте святкування перенесення туди мощів св. Миколая з Мір Лікійських у Малій Азії. Мощі св. Миколая були забрані італійськими мореплавцями. Тому візантійська Церква не святкує цього дня. Київський митрополит Єфрем, українець, заводить це свято для України. Тоді ж, в 1091 році, приїхав з Риму до Києва «митрополит-грек» Теодор та привіз мощі й інші дарунки від папи Урбана II.

Дарма, що князі й народ були далекі від думки про роз'єднання з Римом; єпископи й священики, які прийшли в Україну з Греції, починають нацьковувати народ проти «латинників».

Тому, не зважаючи на вірність української Церкви Апостольській Столиці, з бігом часу це підбурювання підготовляє терен для розгублення. Народ, не визнаючись на суті справи, легко піддається нашептуванням. Назагал спостерігається, що коли митрополитами є українці, Українська Церква виразно схиляється до Риму і до незалежності від Візантії. Як тільки на митрополитичому троні в Києві засідає грек, він ставить проти українського князя і стає по боці Візантії.

По смерті князя Ізяслава Візантія знову намагається здобути перевагу в Києві. Митрополитами є знову греки Іван II та Іван III. Митрополит Никифор перериває цілковито відносини з Римом. Цього візантійського спрямування додержуються теж і два наступні митро-⁶¹

полити, що теж були греками. Проте така неприродна для України настанова закінчується в 1145 році різкою протидією на ті грецькі впливи. Єпископи, без згоди візантійського патріярха й покликуючись на вибір митрополита українця Іларіона, в 1051 році, за Ярослава, ставлять на київський митрополичий престол ченця Климентія (Клима) Смолятича (1145—1155), українця.

Клим Смолятич відзначався, як і Іларіон, великою освітою, даром проповідування та виразно патріотичними поглядами.

Зібрані на соборі єпископи поблагословили його моцями папи св. Климентія. Постанова київського собору (1147) навіть принципово вирішила, що владики України мають право автономно ставити собі єпископа. Проте, в той час коли київський князь Ізяслав II став безумовним покровителем незалежності української Церкви, її українськості та її зближення до Риму, то князі з північних країн, а особливо єпископ з Новгороду, виявились супротивниками цього стремління. Що проти українського митрополита виступають речники північних країв великої української імперії, є доказом того, що різноетнічні частини великої Української імперії починають ворухитися, та симптомом її послаблення.

Після смерти Ізяслава в 1154 році Клим Смолятич мусить покинути Київ, а на київській митрополичій кафедрі засідають греки.

Поминувши настанову митрополитів греків, відносини з Римом надалі залишаються приязними. В 1207 році папа Інокентій пише листа до українських єпископів, що Україна не так відколена від Католицької Церкви, як радше відчужена або віддалена. Далі він каже, що належить до його обов'язку привести всіх членів Христової Церкви до її голови через напіннення та поучення.

Дещо інакше звучать листи папів Гонорія III та Григорія IX, написані 20 літ пізніше. Для папи Інокентія вистачає юрисдикційний послух Апостольському Престолові, аби привернути східніх християн до єдності Церкви. Два пізніші папи вважають, що східні християни наповнені блудами й тому їх треба переучувати.

В дійсності так погано не було. Мабуть, папи не були добре поінформовані про направлення Української Церкви, або їхній підхід до вселенськості Христової Церкви не був достатньо осмислений. З якого джерела могли папи черпати повідомлення про Церкву в Україні, насвітлює нам лист з половини XII століття краківського єпископа Мацея Холеви. Для нього Русь це немов окремих світ. Вона, мовляв, не хоче доістосуватись ні до латинізації, ні до грецької Церкви. Тут відзеркалюється змішування обряду з християнською наукою, яке походить із незнання, з упередження та, мабуть, з ворожості.

Зовнішнім відбитком близькості українських християн до католицького Заходу є хоч би численні шлюби, які надалі пов'язують княжі родини з католицькими королівськими дворами. Таких шлюбів було понад 60. На Україні шанується католицьких західніх святих, яких не визнавала Візантійська Церква. Фахівці церковного права знаходять впливи католицької Церкви навіть у праві. Отак в «Заповіті св. Отців» відбився Мерзбургський пенітенціарій. Те саме можемо сказати про десятину, яку віднаходимо в Німеччині. Також, наприклад, таку прикру подію, як зруйнування Царгороду, в Україні вважається тільки за наслідок непослуху хрестоносців наказам цісаря й папи, а не причиною ненависти до Заходу. Цісаря Фридриха Барбаросу та німецьких хрестоносців вважається за героїв, які проливають свою кров за Христа.

Коли в 1119—1125 роках приходять до Києва ченці-католики з Регенсбургу просити допомоги, їх приймають щедро.

Назагал можна сказати за Грушевським, що в Україні «суспільність заховала погляди ширші, свободніші, толерантніші, християнніші й свободомисленні, проти яких даремно боролася офіційна ієрархія (осуджуючи такі міркування, що мовляв, «і ту й сю віру Бог дав»)».

Тому погляди, якими наслідники папи Інокентія дивились на Україну, не були сприятливими, аби ще більше пригорнути українців до пристані христової єдності. До неправильних шляхів треба теж зачислити місійну діяльність домініканців та францісканців. Вони змагались перетягнути місцеве населення на латинський обряд. Такі зусилля були не тільки безнадійними, але вони довели до протилежного наслідку, викликавши упередження та спротив супроти західних християн. Таким чином приязне відношення до західного християнства починає псуватися. Поняття «грецька, руська віра» набирає вже іншого забарвлення, деформується і стає згодом джерелом непорозумінь, які по сьогодні не вдалося подолати.

Поруч митрополитів греків, до роз'єднання поміж «латинською та руською вірою» немало спричинюється ще один вагомий чинник. Це пропаганда й тиск польського латинського католицизму. Східня церковна культура українських християн була вже настільки неодмінною складовою частиною кийівсько-української духовости, що атентат на східній обряд вважається атентатом на національну культуру. Тому не диво, що домініканці та францісканці мусіли покинути Україну. Не було там ніколи місця для носіїв польського католицизму.

Проте, наперекір пов'язанності з візантійським обрядом, а таким чином і з церковним Сходом, український народ, силою любови до своєї рідної Церкви й

своєї батьківщини та своєю жагою правди, остаточно в глибині своєї справжньої духовости тягочить до Риму. Своїми стремліннями йому він належить. Там він віднаходить своє здійснення. Це — історія, яка часто стоїть на перешкоді до цієї мети. Доказом того є, що Україна користується кожною нагодою, щоб зміцнити свою злуку з Римом. Ще перед 1214 роком бачимо вперше намагання тіснішого поєднання з Римом. Властивою нагодою була велика гроза, яка зависла над українською землею. Татари, які в 1236 році зайняли північні землі недавньої української імперії, а в 1237 році зайняли Москву та залили Суздальсько-Володимирську землю, готувалися до нападу й здобуття України. В 1240 році зайняли вкінці татари й Київ, руйнуючи його безпощадно та цілковито.

Татарська повільно рушила на захід. Здобували всі міста, а коли не могли зайняти, то оминали. Хоча Україна дуже відважно боронилась, все ж таки лишилась з неї тільки одна велика руїна. По цій страшній трагедії ми бачимо на I. Вселенському Соборі в Ліоні в 1245 році українського архієпископа Петра Акеровича. Там він говорить про небезпеку, яка загрожує Заходові та просить допомоги для України. У наслідок того папський легат Пляно де Карпіні веде переговори з князем Данилом з Галичини та князем Васильком з Волині щодо ситуації. Данило зобов'язується поєднати з Римом Українську Церкву, якщо папа зможе повести західноєвропейські народи до походу проти Татар. Папський легат погоджується, і невдовзі через легата Опіцію коронує Данила в 1253 році в Дорогочині на короля України (rex Rusciae). На жаль, папа не зміг післати допомоги, й Данило, розчарований та прибитий долею, мусить іти на уступки Татарам.

Данило здає собі добре справу, якою жажливою була татарська навала й далші наслідки. Вона була не тільки руйнуванням та вбиванням, але теж і політичною, культурною, етнічною та релігійною небезпеками. Тому там, куди вдерлася татарська орда й її спалкоек-

ці, можна було тільки стати татарськими людьми, пити кумис, платити данину, зазнавати етнічного змішання, знизуючись до рівня азійської стихії. Це зробили північні землі, якими почала володіти Москва. Таким чином Москва могла врятуватись, пережити та ще й набувати більшої сили. Але чи це була слухна розв'язка, не можемо сказати. Знаємо, що Данило знайшов іншу поставу. Україна, пройнята християнським світлом і одухотворена лицарською настановою, вирішує протиставитись, впасти на полі бою або бути задушеною в застінках татарських наметів, як князь Михайло Чернігівський. Дарма, що вона ослаблюється та обезкровлюється, та хоча користають з того її урятовані північні та західні сусіди на її некористь, таким чином християнська Європа, як візантійської так і латинської формули, не була знищена. Такою поставою до татар Данило надав напрямну цілій історії України, як в національній ділянці, так і на церковному полі, на цілі століття аж посьогодні. Данило потверджує в найжакливішій годині української історії, що місце України, його батьківщини, є по стороні Заходу.

РОЗДІЛ ІХ.

Київська Митрополія.

Зруйнування Києва суздальцями в 1169 році і дальші нищення Києва спричинилися до послаблення Київського князівства та його політичного значення. Осередок Української держави переноситься на Захід, до Галича й Волині. Звідти продовжуються традиції українського Києва, а зокрема його добрі відносини з Заходом.

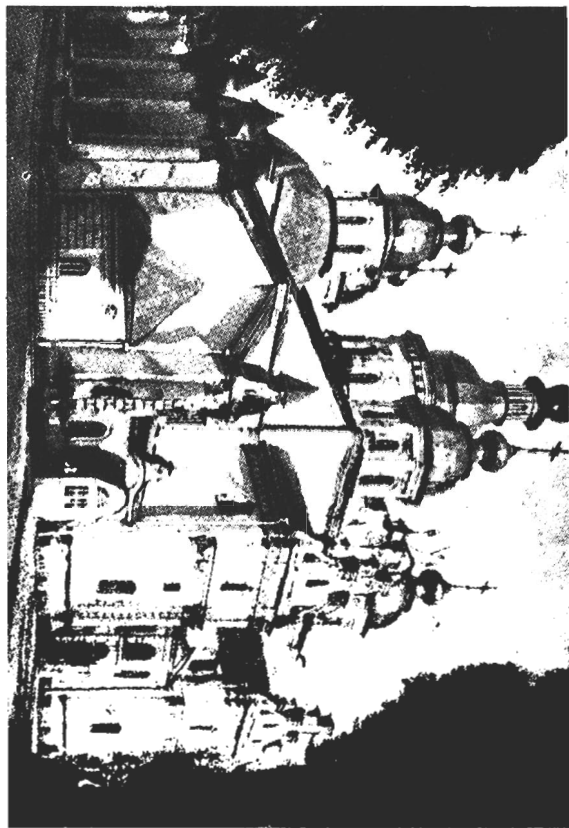
Зате татарська навала та цілковите вирубання Києва та його населення в 1240 році й даліше поневолення привело до ще глибшої й ґрунтовної зміни. Мова тут про розгублення. Бо воно захопило церковний осередок, від якого головно залежала уся духовна настанова народу, а з тим і політичні напрямки. Основою цієї церковности був Київ, матір українських городів. З нього випромінювала християнська віра на всі простори, які мали до діла з українською державою. На Київ дивилися як на дороговказ. Ключовою позицією цього киево-українського християнського направлення була безперервна низка історичних постатей, церковних мужів. Це єпископи, а зокрема митрополити київські та галицькі. Це постаті історичних розмірів, які залишились незрушними з українським народом, незалежно від його долі.

Український історик Анастасій Великий так пише про них: «Серед політичної нерозберихи золотою ниткою тягнеться непереривно українська християнська церковна думка, розмотуючи в тисячолітньому процесі цей клубок ідей та завдань, що їх вложила князя Україна в цю дійсність, якій імення: Київська Митрополія». Сьогодні можна без вагань сказати, що єдиним об'єднуючим центром української землі була насамперед Церква та її видиме втілення у Київській Митро- 67

поліі. В тяжких часах розбиття, поразки та крамоли
виринає виразно понад усі протиріччя авторитет київ-
ських митрополитів.

Панування Києва й над іншими країнами самозро-
зуміло дало Київській Церкві нагоду, щоб свою діяль-
ність розгорнути на всі колонії України. Ця Церква діє

Київська Софія

далі після упадку Київсько-української держави через авторитет своєї релігійної власті теж на тих землях, незалежно від політичних кордонів поодиноких князівств і держав. Для Церкви не були важливими державні кордони, але єдність Церкви та її єпископств. Вона виявляє теж і бажання поширити православну віру поза межі колишньої Київської імперії.

Перед татарською навалою єпархій було в Київській Митрополії 16. Людність їх належала до українців в першу чергу. Адже було 10 українських єпархій та ще напівукраїнська Смоленська єпархія, 4 єпархії з московським та неслов'янським населенням та 2 — з білоруським, а почасти з українським. На цій обширній території влада митрополита була в дійсності нічим не обмежена.

Безперечно від'ємною сторінкою було те, що в перших двох століттях чимало митрополитів приходило з Греції. Проте коли ставали митрополитами українці, вирівнювали шкоди, звертаючи дію Церкви на добро української справи.

Поважним зворотом в існуванні Київської Митрополії була та обставина, що по татарській руїні Київ вже не надавався для осідку митрополита. Це потягло за собою нещасливі далекосяжні наслідки. Відділення від Української держави, підлеглої їй Суздальсько-володимирської області та Новгородської республіки ставало вже очевидною невідвратною дійсністю. Бо там з давніх колоніяльних племен формувалися нові два народи — московський та білоруський.

Митрополит Кирило III, поставлений королем Данилом в 1248 році, перебуває спочатку в Галичі, але згодом переноситься до Володимира над Клязмою, задержуючи при тому титул Київського митрополита. Проте перенесення митрополичого осідку на північ аж ніяк не було пов'язане з існуванням якогось великого князівства, бо його там не було. Кирило тримає постійно зв'язок з Києвом і бажав бути похованим у Києві. На

томість наслідник Кирила, Максим, переносить на стало осідок митрополита до Володимира над Клязмою. Таким чином здійснилась мрія-стремління князя Андрія Боголюбського, який звертається вже в 1164 році до візантійського патріярха, щоб створити незабаром суздальсько-володимирську митрополію. Тим часом новостворене Московське князівство починає міцніти і в 1325 році осідок митрополита переноситься до Москви. Формально потверджено це царгородським патріярхом в 1354 році.

Переносячись на північ, митрополит затримує титул «Київський митрополит». Згодом приходиться титул «Митрополит Київський та всієї Русі». В 1461 році з'являється вже просто «Московський митрополит та всієї Русі».

Перенесення митрополичого центру на північ мало величезний вплив на розвиток Московського великого князівства. Митрополичий престол у Москві дозволяє московським можновладцям пред'являти право стати сторожами православ'я на слов'янському Сході і таким чином поширювати й зміцнювати свою владу над ним. Крім того багатства, які належали Церкві, допомогли скріпленню Московського державного господарства. Колись суто українська Київська митрополія скерувала тепер історію європейського Сходу в напрямі, що став катастрофальним для дальшої долі України, а теж і для єдності Вселенської Христової Церкви.

Самозрозуміло, що з таким нещасливим поворотом церковного становища ніяк не могла погодитись Україна. Галицькі князі, як законні спадкоємці Київсько-української держави і володарі українського народу, осягнули створення окремої української митрополії з осідком в Галичі. Постає вона в 1301 році. До неї входило 6 єпархій: Галицька, Володимирська, Перемиська, Луцька, Турівська та Холмська. Триває вона до 1347 року, коли царгородський патріярх за нахабною вимогою Москви скасував її. Це, однак, могло статись не

тільки тому, що Москва підкупила Візантію, а, мабуть, ще більш тому, що саме в тому часі вимирає династія Романовичів (1340), й упадає самостійність української Галицько-Волинської держави. Права Української Церкви не було кому обстоювати.

Хоч недовга історія цієї Галицької митрополії, але вона дуже важлива тому, що свідчить про те, як зростало почуття незалежності Української Церкви та свідомости українського народу. Україна та Українська Церква відділюються свідомо від московської півночі, намагаючись підкреслити свою самобутність та свій власний шлях.

РОЗДІЛ Х.

Київське Християнство.

На перехресті різних рухів і течій, які йшли зі Сходу на Захід (номади та наїздники), через тиск із Заходу на Схід (Drang nach Osten), з півночі на південь (варяги, вікінги), з півдня на північ (Візантія) та зокрема постійні удари між західною та східною цивілізаціями — постає Українська держава та Українська Церква. В цій ситуації Україна зуміла віднайти рівновагу. Проте вона мусіла перебувати в постійній напрузі, аби не зісковзнути та щоб могли відповісти на визов, який її закликав до поважної відповідальності. Передумовою сповнення завдання, яке силою становища України падало на її плече, була необхідність залишитись вільним й незалежним. В дійсності, доки Україна є сильною державою, вона залишає свої карби на обставинах та на ході подій.

Приймаючи християнство в східньому вигляді, Україна ніяк не відвертається від Заходу. Вона бере від Сходу та від Заходу те, що відповідає її вимогам і творить на українському ґрунті свою власну синтезу. Вся її історія стане безперервним намаганням, аби здійснити цю розв'язку як найкраще та як найсучасніше. Таким чином Україна підготовляє умови, щоб християнський зміст не був пов'язаний тільки з однією формулою та одним видом. Водночас вона дає найвідповідніший зразок на майбутнє.

Тут лежить вагомий аспект післанництва України й на дальші часи. Не диво, отже, що саме з українського народу вийде Шептицький, що стане колоною в побудові екуменізму та дороговказом для багатостороннього християнства.

Дбайливе дослідження християнства древньої України відкриває нам властивості, яких ми не зустріча-

емо ані в тодішній візантійській Церкві, ані на Заході. Це християнство не має теж продовження серед народів, яких Київ навернув на християнську віру, а зокрема не має ніякого відлуння у Москві.

Якщо навіть Україна перебирає зі Сходу обрядові й культові форми, то дух України є далекий від Візантії. Він відкидає цілковито візантійську теократію, яка вбачає в цісаря вирішальний чинник у справах християнської правовірності. Українська Церква не дає жодної ваги деяким видам візантійської побожності. Натомість християнство в Україні опирається на праджерело християнства, на Євангелії, вважаючи універсальний характер християнської віри за шлях до спасіння усіх людей. Воно дивиться на західніх християн не інакше, як на східніх, не зважаючи на посилену протиримську пропаганду з боку Візантії.

За весь час свого самостійницького державного життя, аж до половини XIV століття, Україна вважає себе невід'ємною складовою частиною європейської християнської спільноти.

Усі теоретичні й практичні основи християнського життя щодо відношення людини до Бога й до ближнього, від початків хрищення України в 988 році, аж до занепаду незалежності України в 1349 році, носять назву Київського Християнства. Найкращий час тієї доби — це XI століття. Коли в 1103 році приходить до Києва митрополит-грек Никифор, а на київському троні засідає князь Володимир Мономах (1113), починається наступ на засади київського християнства зі сторони Візантії. Проте незадовго (в 1147 році) Українська Церква протиставиться такому відхиленню відомим Київським Синодом в 1147 році, коли українські єпископи ставлять Кліма Смолятича на митрополита Києва.

В тому самому часі з'являються на півночі Української імперії ознаки, що звіщають сепаратистські нуртовання, з яких вирине інший вигляд східньо-слов'ян-⁷³

ського християнства, цілком протилежний київському. Те північне християнство витвориться через дію візантійського патріарха, точніше, митрополита Теогноста, який в далекій Москві організує на свій лад московську Церкву, стелячи шлях для народження московського християнства та готуючи митрополичий престол для москвича Алексія та дальших його наслідників.

Послаблення київського християнства через наїзди північних князів і цілковите знищення Києва татарами, далі перенесення митрополичого осідку на північ, а зокрема падіння української державності та скасування Галицької митрополії є остаточним кінцем цього славетного періоду київського християнства.

Обставини, в яких київське християнство дозріває, саме тому важливі, бо то був час, коли між Римом та Візантією виникають безнастанні суперечки, що остаточно закінчуються зірванням Сходу з Апостольською Столицею. Для України ця суперечка не існує. Саме в тому часі князь Ярослав Мудрий ставить разом із українськими єпископами українця Іларіона на київського митрополита проти волі візантійського патріарха. Українська Церква має свої власні переконання про вселенськість Христової Церкви. Тому візантійська пропаганда не має місця в Україні. Шкода тільки, що тодішні папи, як, наприклад, Григорій VII, були зайняті своїми внутрішніми проблемами й не мали часу думати про слов'янський Схід, де існували великі можливості для Вселенської Церкви. Що Українці не були задоволені з єпископів-греків, які безнастанно намагались викликати протиримські настрої, доводить нам постійне стремління визволитися від них, щоб таким чином установити свою власну ієрархію, що відповідала б поглядам українців та сприяла б добру Україні. Не зважаючи, однак, на митрополитів та єпископів, що походили з Візантії, українська Церква на ділі була

74 незалежною.

Історик О. Лотоцький приходить до такого висновку: «Положення української Церкви в перший час її існування можна означити, як положення фактичної автокефальности. Українська Церква мала свою ієрархію — з походження і тубільну, і грецьку, і болгарську, й та ієрархія не визнавала над собою сторонньої ієрархічної влади. Те, що Українська Церква з 1037 до 1051 року і після 1054 до 1147 та з 1154 року й далі визнавала зверхність Царгородського патріярха, то стосунки між ними мали своєрідний характер. Зо всіх ознак підлеглости фактично була в практиці лише одна: поставлення патріярхом митрополита, якого, всупереч канонам, обирали грецькі єпископи. Інші сторони (суд патріярха, участь митрополитів на Соборах грецьких) майже не існували. Не втручалися патріярхи й у внутрішні справи української Церкви».

Можна сказати, що від самого початку постановня Української Церкви взаємовідносини між нею й візантійською патріярхією були невиразні. Жодним канонічним актом не було зафіксовано підлеглости Київської Церкви Царгородові. Ця підлеглість «держалась лише на взаємному довір'ю силою звичаю, традицій чи обставин». Це означає, що зверхність Візантійської Церкви над Церквою Українською походила з неоправданих заграбницьких тенденцій і уявляла з себе безсумнівний факт узурпації. Формального потвердження канонічного Status quo Української Церкви в дійсності не було. Незалежність і окремішність Української Церкви виявлялись і в тому, що вона, поруч з авторитетом Царгородського патріярха, визнавала авторитет інших патріярхів — Олександрівського, Антіохійського та Єрусалимського. Особливо дружні стосунки з Римом є ще виразнішим доказом незалежности української Церкви.

Ті відносини тривали далі після поділу Церков. Вони раз посилювались, раз слабшали, але ніколи не переривались. Істопики стверджують, що аж до полови-

ни XV століття Київ жодним актом не заявив роз'єднання з Римом. Але водночас не маємо доказів на ієрархічну залежність від Риму. Найкращими були ті взаємовідносини за часів Володимира Великого, Ярослава Мудрого та Ізяслава.

Загалом можемо бачити, що український народ, як перед розколом Церкви, так і після нього, боровся за свою автономію. До цього спрямовували його як особливості української духовности, так і міркування політичного характеру. Розлога українська імперія не мала ніякого наміру стати васалем візантійського імператора. Завжди, коли на київському троні сидів могутній князь, Візантія відступала. Натомість коли в Києві було слабе правління, тоді візантійський патріарх старався посилити свій вплив на Українську Церкву.

Знаменним являється ствердження, що вогнищем християнської ідеології в Києві не був собор св. Софії, осідок митрополита, але Печерський Манастир. Це означає, що справжній дух українського християнства виходив з глибин християнської української душі, будши наслідком ґрунтовних і щирих міркувань, які збагнули, що є справжнім добром та істиним шляхом українського народу.

Дух київського християнства поширюється на всі околиці української держави, а головно на Західню Україну, зокрема коли вона стає осередком української державности.

Зрештою, погляди Київського Християнства є вповні згармонізовані з тими, що проймають Західню Україну, де солідарність з християнським заходом була самозрозумілою. М. Грушевський так характеризує те християнство: «В культурнім житті Галичини — характеристичне сполучення українських культурних елементів із західніми. Ми можемо слідити його в одинокій літературній місцевій пам'яті — Галицькім літописі й в іншим культурнім матеріалі, яким розпор-

В цих писаннях відчувається близькість із Заходом. Немає жодної ознаки відділення між православним та латинським світами. Всі західні святи є для автора правдивими святими. Римський Престол є Апостольською Столицею св. Петра. Папу зве літописець «отцем», дарма що відразу заявляє свою вірність «вірі гречеській».

В Україні слово «християнин» вживалося для спільного означення східних та західних християн у повній свідомості прив'язання рідного вислову власної християнської віри.

Зі сторінок Галицько-Волинського літопису відкривається перед нами з виразністю поняття про дійсне православ'я, яким є східня форма одного, неподільного християнства під апостольським проводом папи. Автор літопису зауважує, що папа Інокентій виклинав тих, хто хулив віру православну. Властиве поєднання з західньою Церквою бачить літописець не в усуненні розколу, про який в Україні в передтатарській добі не було й мови, а тільки в відновленні правої віри. Київське Християнство України та Західня Церква — це тільки два світи одної Вселенської Христової Церкви.

В тім київське християнство над Дніпром позначалось щирим та погідним українським патріотизмом у співзвуччі з такою ж самою настановою українсько-слов'янського християнства в Західній Україні.

Мова тут насамперед про гідність та права української людини і водночас підкреслення рівності всіх народів.

Душею цього патріотизму завжди є матір українських городів — Київ, до якого лине кожне українське серце, навіть коли політичний осередок переходить на Захід, до Галича. Це наświetлює нам Ніконів Літопис у розмові, яку веде Рюрик з Чернігівським князем Ярославом Всеволодовичем в 1196 році. Рюрик каже: «Київ є завжди головою і престолом і славою всієї Української Землі». Ярослав йому відповідає: «Не відлучу- 77

ся я від великого стола, і голови і слави всієї України, Києва».

Наскільки дорогим був Київ, в тому переконує нас неменше лист Симона, монаха Печерської Лаври, якого післано як єпископа до Суздаля Володимирського. Там, на півночі Української імперії, де живуть різні племена, що говорять іншими мовами та платять Україні трибут, його завданням було навертати на віру нового Єрусалиму — Києва населення з його поганськими звичаями. Він побудував вже багато Божих храмів, але туга за Батьківщиною, за Україною, за Києвом не покидає його ніколи.

«Кажу тобі, — пише він до свого приятеля в 1225 році, — що всю славу, яку я тут маю, порівнюю з болотом. Я кажу тобі, я волів би скоріше валятися як сміття та порох по Печерській Лаврі й бути топтаним людьми. Я волію жєбрати перед воротами Лаври, простягаючи руку до проходящих. Краще було б мені один день перебувати в домі Матері Божої, аніж тисяча років, цілу вічність, жити в цих селах».

Не диво, що Київ міг тоді мати таку силу притягання. Київ був же вже понадтисячолітнім містом, початки якого сягали в доісторичні часи. Його культура не постала в IX столітті після Христа.

Тітмар у 1018 році застає Київ велетенським городом із вісьмома торговицями, із 400 церквами й населенням «без числа». За дуже правдоподібними підрахунками, кількість мешканців його доходила до 100 тисяч: таким чином він був, мабуть, найбільшим містом тодішньої Європи. Під час свого розквіту Київ був світовим ринком і тримав у своїх руках усю торгівлю Сходу Європи. Літопис записує, що під час пожежі Києва в 1124 році згоріло 600 церков. Адам Бременський, що перебував якийсь час у Києві, зве його «суперником константинопольського престолу». На площах його стоять мідяні статуї, височаться палати...

Коли в Польщі та Угорщині пробиваються перші промені західньої цивілізації, українська київська культура рясніє в X столітті понад культури всіх сусідніх народів. «Київська культура, цивілізація святкувала великі тріумфи, розтікаючись по великих просторах Східньої Європи, а потім і прилеглим азійським територіям розносили її київські руки...» (М. Грушевський).

Проте з точки зору християнського погляду виявляється дуже вагомим насамперед духове та релігійне світосприймання древніх українців, а зокрема полян з їхнім городом Києвом, до їхньої християнізації.

Анти-поляни-українці вже з давніх-давен жили переконанням, що між людьми та потойбічним Богом існують добрі, дружні відносини. Шедевр української літератури кінця 1187 року, «Слово о Полку Ігоря», називає українців «Даждь-боговими внуками». Таким чином не буде труднощів визнати Бога як Отця Небесного. Поняття любови й милосердя вищих сил небесних до людини сприяє посередньо до поширення почитання Матері Божої. Для українських християн стає вона не тільки матір'ю свого сина-Бога, але теж і матір'ю усього людського роду. Якщо Пречиста Діва Марія у інших народів виступає як Цариця, Пані, то для українців вона перш за все є Матір'ю: «Пречистая Діво, Мати Українського Краю» — так починає традиційний релігійно-національний гімн.

Різні істини Вселенської Церкви, які тільки по багатьох століттях зусиль та застанов визнано догматичним потвердженням, належали вже давно — від початку — до віри українського народу. Отак, наприклад, Успення Пресвятої Богородиці чи Непорочне Зачаття були завжди загально визнаними, а їх почитання й свято були загально відомими, про що говорять нам незліченні ікони, відпусти, храми та свята.

Понад усе належить підкреслити, що Українська Церква багато в чому погоджувалась з Римом, що на-
томість, Візантія різко заперечувала.

Іларіон, перший митрополит-українець і визначний український богослов, найкраще з'ясував основи віри українського народу та української Церкви, будучи найбільш достовірним речником Київського християнства.

Згідно з настановою цього богослов'я, не тільки поодиноким людина є відповідальна перед Богом, але теж і весь народ зі своїми представниками. Висновком такого погляду стає обов'язок кожного індивіда дбати про всебічне добро свого народу. Саме таким шляхом стане Київське християнство патріотичним. Дальшим кроком на цій дорозі була вимога власної незалежності в управі своєї Церкви, аби могли якнайвідповідніше провадити свій народ до спасіння, до щастя.

Друга засада полягала в вірі, що перед обличчям Бога всі народи є рівні, однакові. Тому немає шовінізму серед українців. Таке вчення віддаляється від візантійського пред'явлення мати першенство в новому християнському світі, тобто в другому Римі, яким мав би бути Константинополь. Воно відділюється теж цілковито від пізнішого московського домагання, яким Москва вважає бути наслідницею Візантії, стаючи третім Римом, після якого не буде вже іншого.

Третьою засадою Київського християнства була обов'язкова норма, що закликала будувати все християнське життя на євангельських істинах. Четверта засада зобов'язувала всіх християн до соціальної справедливості та до милосердної доброзичливості.

Назагал провідною думкою цього християнства був заклик покладатися у всіх знегодах долі на милосердя Боже та на Його допомогу.

Особливе значення треба надати відносинам між державою та Церквою. Світська державна влада повинна дбати про світські справи, а церковні власті про добро душ. Однак, духовні настоятелі мають нагадувати і про світську владу, якщо цього треба. Бо духовна влада відповідає за моральність вірних свого народу.

Так, настанова Церкви супроти світської власті була типово українською і не могла походити від Візантії, де панував «цезарепапізм». Цей візантійський засіб перебирає згодом Москва, доповнюючи його та удосконалюючи. Церква піде цілком на послуги держави.

Російський історіософ Федотов уважає київське християнство одним з найкращих способів здійснення Христової науки в цілому християнському світі. Воно не знайшло ніякого продовження, додає Федотов, у московському християнстві, яке було зовсім іншим, часто протилежним до київського християнства. Якщо київське християнство наполягає на ідеї незалежності Української Церкви, то воно це робить не для того, щоб проти виразної волі Христа розбити єдність одної правдивої Церкви, а тільки тому, щоб українському народові дати можливість якнайкраще впорядкувати його життя відповідно до його давніх традицій, згідно зі своїми національними вимогами та на основі євангельських засад.

Саме таке християнство могло зродити поняття справжньої чести, геройської слави та християнської лицарскости, якими будуть прикрашені сторінки історії українського народу.

Джерелом, фундаментом та суттю київського християнства було українське чернецтво. Без нього немислений прекрасний розквіт київсько-українського християнства та глибока християнська духовість, якою позначатиметься український народ впродовж віків. Як у всій історії Христової Церкви, так і в Україні християнство стоїть на висоті свого Божественного післанництва, стаючи світилом світу та авангардом людського духа, доки існуватимуть ті, хто вірністю своєї посвяти стають живими свідками Христової правди. Хоча монастирі в Україні існували ще до хрищення України, то їх властиве поширення приходить завдяки Володимиру Великому, а зокрема Ярославу Мудрому. Відома насамперед роля Печерського монастиря у Києві. Він 81

стає твердиною оборони самоврядности Української Церкви, захищаючи її від візантізації митрополитів-греків, чийм осередком був Собор св. Софії. Один з визначних ченців того монастиря, св. Теодосій, в своєму заповіті так звертається до князя Святослава: «... І це поручаю твоєму благочестю святий цей Печерський монастир, дім Пресвятої Богородиці, що його вона сама дозволила збудувати, і нехай ним не володіє ані архієпископ, ані ніхто з клириків Софійських, тільки нехай ним опікується його держава й по тобі діти твої й до останніх твого роду».

Конкретно до зудару між практикою візантійського християнства та християнським життям в Україні дійшло через впровадження візантійського церковного ритуалізму. Його примітивні приписи не відповідали українському погідному та розсудливому сприйманню дійсности.

Натомість візантійський ритуалізм прищеплюється й глибоко вкорінюється в життя московської релігійности. Як пише Федотов, там церковна візантійська ритуалістика не тільки приймалась, але в потатарській добі ще й розвинулась до великих розмірів, набагато перевищуючи Візантію. Виявилась вона насамперед в підрядному становищі, в упередженні до чужинців та в ворожості до інакодумців.

Дарма що в основному поняття київського християнства відноситься до Києва та центральних земель України, то все одно воно проникає всі околиці України. Водночас воно поєднується, гармонізується як з Тьмутороканською Церквою на сході України, що була візантійського обряду та уживала старо-слов'янську мову, як теж з Церквою західніх околиць, де ще існувало кирило-методіївське християнство й де уживалось «кирилицю». Коли Тьмуторокань зникає, слов'янський обряд, що його латинський обряд і латинська мова усунули з Чехії, зі Словаччини, Польщі та Мадяр-
82 шини. далі розвивається на землях біля Перемишля.

Згодом здобуває він Київ, але наприкінці XII століття він зливається з київським обрядом. У наслідок того слов'янський обряд зватиметься «руським», руснацьким (українським).

Засадничою базою київського християнства є дух вселенськості, від якого воно впродовж трьох з половиною століть ніколи не віддаляється. На Рим дивляться з пошаною та любов'ю. Вистачає хочби такий вислів, що його читаємо в Печерському Патерику (Хроніка написана монахами Печерського монастиря на початку XIII століття); єпископ Симон з печерських ченців так пише до свого побратима: «От що розумій, брате! Верховний апостол Петро сам був Церквою Бога живого».

Наголошується перш за все правдиве навчання християнства, яке було від початку Церкви. За правдиву науку вважається ту, яку встановлено на перших сімох Вселенських соборах. Грецьке слово «ортодоксія» спочатку перекладається словом правовір'я. Тільки пізніше з'являється слово «православ'я». Правовір'я чи православ'я — це католицьке християнство, яке подолало ересь іконоборства завдяки візантійському монашеству та при допомозі Римського Престола. Свято Православ'я, проголошене в 842 році — це свято вселенського правовір'я. Це саме віра, яку прийняли св. Ольга та св. Володимир, передаючи її українському народові. Це була віра київського християнства.

Краще пізнання цієї історичної правди зможе стати допомогою не тільки українцям, але всім тим, хто в безлічі християнських визнань шукає християнської правди.

Після упадку незалежної української державної організації в половині XIV століття приходить теж і занепад київського християнства. Все ж таки залишається українська Церква. Вона вступає на місце держави, захищаючи та представляючи український народ. Вона стане фортецею, бо в неї жевріє дух київ-⁸³

ського християнства, хоча не завжди видимий і не завжди чинний.

Не диво, що проти неї звертається вістря ворожих нападів. Бож відомо, що доки вона існуватиме, не перестане існувати й український народ.

Чи це поляки, чи москалі чи інші, наступають вони завжди на дух київського християнства. Воно є так і сьогодні, коли безбожницькі вороги України присяглися покінчити з Українською Церквою. Це й сьогодні, коли ставляться перешкоди виразному й остаточному вияву київського християнства, яким було б завершення патріархального устрою для Української Церкви. Тому ясно, чому польський католицький єпископат протиставиться відновленню бодай одного єпископства для майже 2 мільйонів українців на займаних Польщею українських землях. Таким чином католицька Польща погоджується з більшовицькою Москвою, яка вирішила, що українці-католики не мають права існувати. (*Non licet Ucrainos catholicos esse*).

Безперервним і постійним намаганням українського народу лишається віднайти себе в дусі цього християнства. Це стає джерелом надхнення, поштовхом до дії, рушійною силою оновлення, заporукою майбутнього, дороговказом для спрямування. Це печать, що її неможливо стерти з буття України. Це саме той дух київського християнства, що ставить українців у перші лави борців за права людини, за волю, за правду.

РОЗДІЛ XI.

Рік 988 — це Хрищення України, а не Москви.

Розбіжність між історичною дійсністю України та пізнішими історіографічними перекрученнями є наявна, зокрема щодо хрищення слов'янського Сходу. Спостереження правди в цьому важливому моменті української історії стає тим різкішим, бо мова тут про постуляти, які стануть джерелом усіх дальших підробок. Тому є надзвичайно важливо встановити ясність у питанні, як це в дійсності було з хрищенням у 988 році.

Виходячи з історичного положення, що Володимир Великий, сам охристившись, приступає до хрищення підданих своєї держави, вирінає питання, якою була та держава, а саме, які країни входили в склад тієї держави, які етнічні групи населення жили в них і коли ті племена стали дійсно християнами.

Стаючи в 980 році володарем Київської держави, Володимир приєднує до неї Новгород, де він досі князував. На тому просторі, крім самого міста Новгороду, існували тоді такі осередки: Псков, Ладога, Ізборск, Белоозеро, Ростов, Муром. Це були землі, де згодом постане Московське князівство, але якого тоді взагалі ще не було. Пізніші міста майбутнього московського народу виникнуть довго після року Хрищення Київської України, 988. Суздаль — в 1024 році, Владимир над Клязьмою у 1108, Москва в 1147 році та в тому ж часі Рязань. В основному це місцевості з дуже нечисленним населенням. Племена, які заселяли ті місцевості, були угро-фінського походження з домішками слов'янських колоністів. Два століття згодом прийдуть тут сильні монгольсько-татарські домішки.

В 983 році Володимир підбиває теж і вятичів, що жили поблизу ріки Оки, та прибалтійські племена. В 985 році йде походом на камських болгарів над Волгою

Ці країни та інші, які вже раніше князь Олег, Ігор та Святослав завоювали і які згодом й Ярослав Мудрий долучує до Київської Держави, не були Руссю, тобто нинішньою Україною. Вони тільки належали Русі-Україні. Це було саме так, як пише цілком слушно візантійський письменник з половини X століття, сучасник княгині Ольги, цесаря Константина Порфірородного. Він так визначає Русько-Українську державу: «Руська (Українська) держава складається з двох частин: з Руси (України) та з територій поза Руссю (Україною)». Правда Русь (тобто Україна) — це головно землі біля середнього Дніпра з Києвом, Черніговом, Переяславом та з країнами, що належали до цих осередків. Ця Русь (Україна) створилася вже біля двісті років до появи Рюриковичів у Києві. Назва «Русь» стосується, як і назва «руська земля», виключно тільки України. Згодом вона дещо поширюється, включаючи близькі землі з населенням, що етнічно належить до цього самого антсько-слов'янського пня. На півночі цієї Руси розташований Новгород Сіверський, на заході — Крем'янець та Кременчук над Дніпром на півдні. В 981 році Володимир Великий приєднує до цієї Руси (України) західні землі нинішньої України з містом Перемишлем над Сяном, Червенем у Холмській землі та Закарпатські області. Всі ці землі мають населення, що мало між собою різняться, походючи з антсько-слов'янських племен. Ці ж землі творять властиву Русь (Україну). Проте назви племен в другій половині X століття майже цілковито зникають. Для тих земель залишається ім'я Русь, а для населення — «Русичі», дарма, що ще для деяких околиць уживається принагідно назви, як «Червенські Города», чи згодом «Галицько-Волинська Русь». Як вже вище згадано, в народі існує ще інше властиве, глибше вкорінене в життя народу ім'я — «Україна», яке, однак, рідко виринає в писаних пам'ятках того ча-

В державних документах та офіційних актах знаходимо такі назви для володарів тодішньої України: княгиню Ольгу в 959 році названо «Regina Rugorum». Тітмар з Мерзебургу оповідає про посольство з «Rusciae Gentis». В зв'язку з вінчанням дочки Ярослава Мудрого з французьким королем Генриком I; 19 травня 1051 року, зустрічаємо для українського князя такі визначення в латинській мові: «Rex Ruthenorum, Rex Russiae, Rex Russorum, Rex Ruricorum, Rex Rugorum, Rex Rabastiae, Rex Russicorum».

В 1075 році в хроніці Адама з Бремену пишеться про Ярослава Мудрого, як «rex sanctus gerzlef de Russia». Папа Григорій VII послуговується у своєму посланні до Ізяслава 17 квітня 1075 року назвою «regi Ruscorum». В подальших роках Київська княгиня Евпраксія, дружина цесаря Генрика IV, записана в 1104 році в її августинських анналах як «Ruthenorum regis filia». В 1134 році з нагоди побуту англійського принца в Києві говориться про «terra rugorum quam nos vocamus Russiam». В листах до князів українсько-галицько-волинської держави уживається назву «Russia» або «Ruthenia». Ця Україна, відома тодішній Європі під назвою «Русь», зі своїм великокняжим престольним городом Києвом, почуває себе не тільки державою, під чиєю владою перебувають також і інші країни, що платять данину Русі; водночас у ній розвивається почуття самобутності, культурної переваги, політичної сили, а зокрема приналежності до визначної етнічної групи. Таке зродження національної свідомости посилюється та прискорюється саме через Хрищення Києва та земель, які стоять у близьких стосунках з цим великим, славетним містом. І навпаки, загальне Хрищення, яке відбувається в Києві й в тодішній Русі-Україні без трудношів, з певним переконанням, без довгих вагань та зволікань, проникаючи скорим темпом всі городи української землі й не знаходячи опору по менших місцевостях, є доказом, що вже були основи, на яких мо-

гло опертися нове релігійне світосприймання. Це були первні спільної національної настанови та нуртування, які спонукали тодішнє населення Київської землі й центральних земель тодішньої української держави до створення одного народу. В дійсності багато різnorodних подій вказує неодмінно на те, що в XI столітті і на початку XII століття український народ виявляє вже своє окреме національне обличчя, чого ніяк не можна ствердити про сусідні племена, з яких багато пізніше виникнуть нові народи з національною свідомістю.

Поминаючи слов'янський Захід, а зокрема Польщу, де теж довго триває процес зчіплення різних племен, бачимо, що поняття племінних імен на землях нинішньої Білорусії та Росії затрималось протягом цілого XII століття. Так, наприклад, кривичі (білоруське плем'я) ще в 1127 році відносно нинішнього білоруського народу, а плем'я вятичів, що увійде до московського народу, ще в 1197 році. Ті племена пізніше дістають назви від своїх міст, які виникли серед них. Так, кривичі називалися полочанами та смольчанами, пізніше Литвою, аж наприкінці білорусинами. Вятичів та інші сусідні угро-фінські племена називано суздальцями, володимирцями а згодом москалями, які потім силою насильства назвали себе росіянами, рускими. Виникнення білоруського народу й зокрема московського починається з розпадом Української Київської імперії.

Перші ознаки послаблення Української Київської імперії виявляються ще в другій половині XI століття з поділом держави на князівські уділи, що необачно dokonує, вмираючи, Ярослав Мудрий. На переломі XI й XII століття тратить зв'язок з Київською державою Тмутороканське князівство. В першій половині XII століття відлучаються від Києва Новгород Великий, Полоцьк, Смоленськ і Псков. Проте розклад київської імперії стає більш наявним в роках 1132—1135, коли й інші князівства намагаються стати самостійними, не визнаючи влади київського великого князя. Мова тут

насамперед про північно-східні країни, де старий Ростов був церковною столицею, осідком єпископа, а молодший Суздаль столицею політичною. Тут князі правили автократично і прагнули до повної незалежності. Так чинить молодший син Володимира Мономаха, Юрій Довгорукий, який дістає від батька ростовсько-суздальську землю і робить з неї своє родинне гніздо, старуючись утворити окрему митрополію для своєї землі.

Проте, поруч амбіцій князів, безперечних господарських користей та політичних інтересів, вирішальним чинником розділу Української Київської імперії було етнічне питання. Населення в тих прикордонних та далеких від Києва князівствах мало зовсім інший характер. Воно відрізнялося від антсько-слов'янського елемента, який створював населення властивої Русі (України). Воно відрізнялося зокрема під оглядом культурним, релігійним та звичаєвим.

Писемні джерела з XII століття підкреслюють як ніколи різницю між землями тодішньої України і територіями, що були поза Україною. Хто тоді вибирався з Суздаля, Смоленська, Новгороду, Полоцька до Києва, Чернігова чи Володимира на Волині, той ішов на Русь-Україну.

Проте ростовсько-суздальське князівство зі своїм новим містом Володимиром над Клязьмою, дарма що його населення мало дуже низький рівень розвитку, виявляє бажання перебрати ролю Києва, стаючи суперником України та її столиці, Матері українських городів. Щоб досягнути своєї цілі, не лишається суздальцям нічого іншого, як тільки знищити фізично Київ, що Андрій Боголюбський і робить в 1169 році. Це вже не була війна, навіть не грабування добичі, а жорстока ненависть і злоба, які доцільно руйнують місто, що було святинею українців. Це міг зробити тільки непримирений ворог.

Але своєї цілі суздальське князівство не досягло. Зруйнування Києва скріплює ще більше зв'язки між

українськими землями, а політичний осередок України переходить на захід до Галича й Володимира на Волині. Князь Роман об'єднує майже всі українські області, приймаючи титул «Самодержця всієї Русі» (1198).

В 1203 році Суздальсько-володимирське князівство ще раз руйнує Київ. Проте цілковитого знищення зазнає Київ під час татарської навали в 1240 році.

Це означало повне падіння київського князівства та зосередження української державности в Галицько-Волинському князівстві, чий занепад в роках 1349—1352, через вимертя династії українських галицьких князів, веде до втрати самостійности України.

Місто Москва, яке виникає 1147 року, стає малим князівством, що починає прилучувати до себе близькі князівства й їхнє населення, зазнаючи згодом сильних етнічних допливів монгольсько-татарського елементу. Москва лишається ще довгі роки в залежності від монголів-татар, яким платить данину. Поруч з візантійськими впливами, Москва прийме від татарів багато такого, що стане згодом специфічно московським порядком та московським способом мислення.

У XIV столітті зміцнення й поширення Московського князівства і його агресивність спричинюють створення московського народу. Включення Новгороду до цього московського князівства в 1478 році є поважним кроком в цьому процесі, який триватиме до XVII століття. Проте колискою московського народу були землі біля Ростова-Суздаля, і на їхній основі витворюється Московська держава, що згодом дістає назву Росія.

Та Московська держава не має нічого спільного з Руссю-Україною. Єдине, що її єднало колись з Київсько-Українською державою, була залежність тих північних земель від українського Києва, якому вони платили данину як піддані колоніяльні терени. Той факт, що правлячі князі тих країн походили з України, як і деяка частина політичної, військової адміністративної та церковно-інтелектуальної верхівки не

мінє істотно ситуації. Відомо, що в тих часах, в середньовіччі, а навіть до XVIII століття, володарі, панівні двори та династії не завжди належали до тих народів і країн, якими правили. Московський народ витворюється, як сказано, набагато пізніше від українського, маючи цілком відмінне походження і цілком відмінну історію. Столиця України, Київ, коло 1000 років старша від Москви. Тому немає жодної підстави говорити, що історія Москви це продовження історії Києва й Української держави, що продовжує своє дальше існування не в чужій, далекій Москві, але на українських західних землях, в Галичі й Волині.

З послабленням щільности київсько-української імперії зроджується у північних колоніях бажання використати цю нагоду, повернути, так би мовити, спис, і стати на місце Києва, й таким чином опанувати всі країни, а зокрема Україну. Змагання до цієї мети проводить те північно-східне князівство з безпосередньою послідовністю й безнастанною витривалістю. Дарма, що воно хоче знівечити джерело й символ української державности, Київ, то водночас не-українська північ потребує Києва. Тільки він, святий город, увінчаний світляним ореолом пошани й коронований лаврами древної слави, міг дати Москві, яка щойно народжувалась, обґрунтування, щоб пред'явити право бути його наслідницею. А тому, що Київ був світилом християнської цивілізації й головним осередком церковности, Церква відіграє для Москви суттєву ролю. Москві треба перш за все стати спадкоємницею християнського церковного Києва. З цією ціллю Москва поєднує фізичне насильство з насильством над історією Києва та України. Історіографічна підробка стає дуже успішною союзницею Москви в її загарбницьких намірах. Під окрестовкою московської історіографії витворилась схема історії, яка починає історію Східної Європи звичайно з неслов'янської колонізації. Згодом говориться про поширення слов'ян та постановня Київської держави. Її 91

історія ведеться до другої половини XII століття, тоді вона переходить до великого князівства у Володимирі, згодом, у XIV столітті, до князівства у Москві. Від тоді ведеться історію Московської держави, царського володарства. Про українські та білоруські краї, що лишилися поза кордонами Московської держави, за винятком кількох подій, немає ніякої згадки. Після їх загарбання Московською державою їх зовсім ігнорується. Водночас переноситься на московський народ їх культуру, праводавство, Церкву та всі інші ділянки суспільного й культурного життя. За основу такої історіографічної методи береться генеалогію московської династії.

Великий український історик Михайло Грушевський (1866—1934) доводить, наскільки ірраціональна, суб'єктивна і фальшива є ця московська схема; він пише: «Скрайньо ірраціональним являється перш за все поєднання древньої історії південних племен — Київської держави з її суспільно-політичними та культурними устаткуваннями, її законодавством з Володимирсько-Московським князівством з XII—XIV століть, неначе це останнє було б продовженням Київської держави. Для московських науковців було це можливим: їм вистачало генеалогічне наслідство; нинішня наука, однак, шукає генетичного пов'язання та не знаходить ніякого права, аби «Київський період» пов'язувати з «володимирським періодом», як це дуже невлучно названо, як стадії одного та цього самого політичного та культурного процесів. Ми знаємо, що Київська держава, її право, її культура, творіння її народу, а іменно українського, були творінням одного народу, а іменно українського, під час коли Володимирсько-Московська держава були висловом іншого народу, московського.

Оцю різницю свого часу хотіла стерти теорія Погодина, заселяючи краї над Дніпром в X—XII століттях моска-

ще хтось, хто хотів би захищати стару історичну схему за допомогою оцієї абсурдної теорії, яку праве всі вже відкинули. Київський період не перейшов у Володимирсько-Московський, але в Галицько-Волинський XIII століття, опісля у Литовсько-Польський період з XIV—XVI століть. Володимирсько-Московська держава не була ані спадкоємцем, ані наслідником Київської держави, вона виросла з власного кореня, та відносини, які Київська держава мала до Московської, можна порівняти з відносинами Риму до його галльських провінцій, але не з нерозривністю двох періодів в політичному та культурному житті Франції. Київське правління у перебізі свого історичного буття перенесло розвинені види суспільно-політичного ладу до країн московської держави. Проте не є можливим лише на цій основі Київську державу органічно включити в історію московського народу. Етнографічна та історична близькість українського та московського народів не може бути ніяк достатнім приводом до такого заплутання та змішання: обидва народи, по той бік їхніх історичних стикань та зустрічей, мали своє власне життя».

Якщо таке привласнення Москвою історії України й українського народу дає Москві можливість називати себе Росією, Руссю, а московський народ руским, російським, а таким чином простягнути руку за чужими народами, чужими країнами й державами, то з другого боку таке «причіплення» Київської держави до початків державного й культурного життя московського народу, йде на його власну шкоду, бо позбавляє історію московського народу його початків. Шукаючи їх в уявній вигадці Київського періоду, огортається історію московського народу лише ще більшою темрявою.

Крім того, вигадка Київського періоду та приписування його московському народові це протиісторичний засіб. Твердження, що, мовляв, український народ виступає на арену історії заледве в XIV—XV століттях, противиться всякій логіці історичної правди. Де ж бу-

ли люди Київської держави до виникнення московського народу та його держави?

Те саме треба сказати й про білоруський народ. Спостворення історичної дійсності залишає історію білоруського народу в майже цілковитому забутті, ігноруючи його визначну роль в періоді Литовського князівства.

Московська історіографія включає в історію московського народу всі події на тих землях, які вона згодом захопила, враховуючи теж історію народів, що замешкують ті землі, в історію московського народу. (Дивись: М. Грушевський. «Періодична схема Московської імперії»).

Щодо українського та білоруського народів Москва робить це з деяким зовнішнім успіхом, міняючи поняття історії руського, русинського з поняттям історії московського народу. Московська історіографія повинна припинити грабування історій інших народів, а зокрема білоруського й українського, фальшиве й облудне тлумачення минулого; щойно тоді вона зможе створити достеменну історію свого власного народу. Таким чином вона спричиниться до відтворення історичної істини, а таким чином і правди про Хрищення 988 року. Це вийде й на її користь і честь.

Наявність численних фальсифікацій у московсько-царській історіографії, яку заступали такі історики, як Карамзін, Соловйов, Іловайський, Платонов, зауважили самі марксистські історики в післяреволюційних роках, як Михайло Покровський і його школа. Вони рішуче відкидають поняття «триєдності Русі» (давній загальноруський народ, з якого постають згодом, після падіння Києва, три братні народи: московський (руський), український та білоруський). Вони; натомість, доводять повну відмінність походження москалів від походження українців та білорусів, підкреслюючи зокрема органічну й духову пов'язаність Московщини з монгольською Золотою Ордою. Самозрозуміло, що така спроба шукання наукової ретельності не відповідала

більшовицькій Москві. Нові твори й їхні автори зникають скоро в стисках сталінських чисток. Наявне повернення до давніх царських схем з іще більш непримирним, іраціональним викривленням історичної дійсності. Згідно з цією обновленою московсько-більшевицькою теорією, татарські наїзди розбили Єдність одного древньоруського народу, ділячи його на три братні народи, які знову стремляться до злиття під прапорами, цим разом московського, народу.

Не зважаючи, про те, на тиск з боку панівної Москви, сьогодні видатні представники історичних та археологічних наук відкидають цю теорію як цілковито необґрунтовану. Так, наприклад, советсько-московський археолог Янін заявляє, що в своїх сороклітніх археологічних дослідках, зокрема на терені Новгороду, він дійшов до висновку, що між мовою Київської Русі (України) та мовою Новгороду існували вже в XI столітті значно більші різниці, ніж сьогодні між українською й російською мовами. Це можна ствердити на підставі так званих «березових грамот», писаних на березовій корі й захованих до сьогодні». Лінгвісти недавно докладно дослідили письмо старовинних новгородців і відкрили несподіване. Всі звикли вважати, що заселення Русі (України) йшло з півдня, з районів Придніпров'я. Отже, Новгород був далеким північним форпостом Києва. Східні слов'яни мали тоді спільну мову, але роздрібнювання держави на князівства й татаро-монгольські напади привели до створення діалектів, а згодом окремих мов: російської, української й білоруської. Але виявляється, що мова новгородців відрізняється від мови киян ще в XI столітті, при чому ґрунтовніше, ніж в наступні часи», — пише дослівно Янін.

Крім того виходить зі студій Яніна, що на півночі навіть система грошових стосунків значно відрізнялася від таких же стосунків у Київській Русі (Україні) 95

Між ними проходив ясний кордон по лінії Смоленськ-Брянськ. (В. Янін, «Джерело минулих століть», 1986).

Поруч цих та інших дослідів, що унаочнюють окреме походження українців та москалів, советські археологи, так українські як і російські, підкреслюють, що в слов'ян Київської Русі (України) переважали трипільські, геленські й готські первні при деяких інших домішках. Натомість москалі, як відомо, є угро-фінського походження, змішаного з різними слов'янськими племенами. Крім того, 200-літнє панування над Московією монголів спричинилось до сильного допливу монгольського елемента. Це спонукує московського історіографа Георгія Федотова до ствердження: «Не ззовні, а знутри татарська стихія опанувала душу Русі (мова тут про Московське князівство), проникала в кров і плоть. Це духове монгольське завоювання йшло паралельно з політичним упадком Орди. В XV віці тисячі хрищених і нехрищених татар ішли на службу до московського князя, влилися в ряди службовників, майбутнього дворянства, заражуючи їх східними поняттями й степовим побутом» (Росія і свобода). Наслідком того, — продовжує Федотов, — в Московщині розвиток ішов протилежно до західньо-європейського: то був розвиток від свободи до рабства. Він повів до тієї «нужденної, варварської держави, що розросталась у безконечність».

Гарячим бажанням ревного неофіта, Великого князя Володимира, було безперечно передати віру, якою він пройнявся всією своєю душею та всім своїм серцем, всім, по всі кінці його могутньої й великої імперії. Але конкретна логіка вимагала це шляхетне діло розпочати від Києва та від земель, що були тісно духово й етнічно пов'язані з ним. А саме в країнах України, чие населення було антсько-слов'янського походження, тобто з якого виникає український народ. Для більшої частини цього населення християнство не було чужим.

Християни були вже по всіх містах України, а деякі городи та області були вже в великій більшості заселені християнами. Зокрема приклад князя, його дружини і вищої, освіченішої верстви був переконуючим поштовхом до прийняття нової віри. В загальному немає ніяких доказів, щоб в Україні навертання на християнство натрапляло на спротив. Якщо він і був, то мав зовсім льокальний характер, і був дуже малих розмірів: в рідких, незначних поодиноких випадках, у селах. Зате наголошування про масове хрищення, чого не зустрічається в інших народах, вказує нам, що християнство приймалось скоро, загально, всюди та без труднощів.

Якщо українські землі, а зокрема їх городи, з Києвом на чолі, були повернені обличчям до християнства, цього аж ніяк не можна сказати про інші городи поза Україною та зокрема про північні землі. Для них християнство було наскрізь чужим, далеким та незрозумілим. В дійсності, коли, після охрищення України, Володимир посилає перших вістунів християнської проповіді на північ від України, то християнство натрапляє там на різкий опір. Причин до такого збігу обставин було більше. Бо ворожого наставлення не можна приписувати тільки поганській вірі, хоча вона набагато відрізнялася від поганської віри на Україні. Це не був тільки стан жерців-знахорів, волхвів, які завзято боролися свого стану посідання. Насамперед це була особлива психіка населення, яке було відстале, закостеніле в своїх віруваннях та своїх упередженнях. Але не останньою причиною становився спротив проти нової релігії, бо її приносили речники та представники чужого народу та чужого їм правління. Це були, по суті, вияви політичного незадоволення, які виходили з етнічно-племінних нуртувань, дарма що, мабуть, не виявлялися в повноті виразної свідомости такої настанови.

Якщо християнізація йшла водняним шляхом з Києва до Новгороду, — що, зрештою, самі московські істо-⁹⁷

рики потверджують («Церква в історії Росії», Москва 1967), — то в Новгороді вона не знаходить сприятливого терену. Коли Йоаким Корсунянин, перший місіонер в Новгороді в 991 році, на взір Володимира в Києві, наказує нищити требища (місця поганських жертв), поламати ідолів і Перуна порубати, то ці його розпорядження викликали в Новгороді бунт населення. Тоді полководець військ Володимира веде бій проти розлючених мас на вулицях Новгороду, а Володимирова дружина старається привести лад. З чого вийшла приповідка: «Путята хрестив Новгород мечем, а Добриня вогнем». Все ж таки християнство не приймається. В 1071 році вибухає наново ще грізніший бунт проти введення християнської віри.

Проте, ті самі московські історики признають, що опір виявився найсильніше в північно-східніх частинах імперії, де біля слов'янського населення жили угро-фінські племена. («Церква в історії Росії»). Перші місіонери, які прибули до Ростова, мусіли втікати, а єпископ св. Леонтій, печерський монах, як звістує Повість Временних Літ, гине мученицькою смертю в 1077 році. Його місійну працю продовжує Ісаакій, теж печерський монах. Місійними базами були теж Суздаль та Володимир над Клязьмою.

Так в цих місцях, як і в Ростові, вибухають часті повстання та заворушення населення, яке не хоче знати про нову віру. На кінці XI століття провадиться з Чернігова місійна діяльність між населенням на Муровщині, на схід від Суздаля. В тому ж часі також є намагання навести вятчів (предків москалів), що замешкували землю Рязанську. Тут теж печерський монах, св. Кукша, гине мученицькою смертю в першій половині XII століття.

Всі події, яких вістка дійшла до нас крізь древні джерела, ведуть істориків, не виключаючи й радянських, до ствердження, що християнство почалось поширюватися в північно-східніх країнах імперії в дру-

гій половині XI століття. Тому ніяк не можна говорити про християнство в суздальській землі в першій половині XI століття. В цих областях, як теж біля Волги, поширення християнства припадає ледве чи не на кінець XI століття і на XII століття. А це збувалось силою княжих дружин, які нищили старі відносини і впроваджували нове. Навернення слов'янського племені вятичів, тобто жителів околиць Вологди, почалося щойно у XII столітті, в XIII столітті навернеться чудом по той бік Волги автохтонне населення в околицях Олононця, у XIV столітті — Циряни в Пермській області. (Людина та світ, Київ 1986).

Ці історичні факти є такі наявні, що сьогодні одважуються у Радянському Союзі про це одверто говорити. Так київський історик Константин Гломозва в радіобесіді (Київське радіо, 10. 7. 86) каже, що в 988 році відбулося насамперед хрищення киян і довколишніх місцевостей Київської Русі (України), а офіційне заведення християнства по всіх провінціях Київської Русі (Української імперії) тривало кілька століть. Подібне ствердження знаходимо в статті «Хрищення Русі України» (Погляд археологів), яка вийшла у червні 1986 року. Автори Іван Артименко та Олександр Моця підтверджують археологічними розкопками, що християнська релігія була насамперед уведена на Київщині й його околицях і щойно згодом, у XII—XIII століттях, поширилась на інші провінції Київської Русі, зокрема в північній території Русі.

РОЗДІЛ XII.

Московське християнство.

У XII столітті єпископства, які були місійними базами, стають щораз важливішими осередками християнства. Вони міцніють, а їхнє значення зростає завдяки підтримки князів, які стараються використати Церкву для зміцнення своєї незалежності від Києва та для скріплення своєї абсолютної влади. «З початком боротьби Володимирських князів за провід Володимирського князівства в Руській Землі та в бурхливій бурні політичного життя, була теж втягнута Церква» (Лавров, «Религія и Церковь», Москва, 1951). Шукається шляхів, щоб поєднати політичні стремління з церковними символами. Це було й ціллю князя Андрія Боголюбського, який, покидаючи Київ, викрадає чудотворну ікону Матері Божої з Вишгороду й приміщує її в новозбудованій церкві у Володимирі. Той же Андрій Боголюбський іде ще далі, жадаючи створення власної суздальсько-володимирської митрополії, незалежної від Києва. У Суздальсько-Володимирській, а згодом Московській державі, прищеплюється та вкорінюється щораз глибше візантійське поняття, що церковна влада має бути цілковито на услугах держави. Воно є основним стрижнем всієї московської історії, згідно, відношення Церкви до держави. У літописі під 1175 роком читаємо: «Своею природною сутністю володар є рівний усім людям, але силою свого становища він є вищий за людей, неначе Бог». Ці слова літопису є цитатою з панегирику (похвальної промови), яку виголосив візантійський письменник Агапетос на пошану цісаря Юстиніяна. Цю реторичну прикрасу Москва перебрала дослівно. Що більше, Андрія Боголюбського, якого бояри вбивають у 1175 році як жорстокого та ненависного депота, москалі відважуються називати святим. Це оз-

начало нерозуміння, чи пак легковаження справжнім духом християнства і змішування його з політикою.

Подібними похвалами звеличується князя Всеволода, не дивлячись на його безсердечність. Князі півночі для обґрунтування свого стремління стати володарями європейського Сходу, що могли б пред'являти право загарбувати навколишні краї та народи, користувалися викривленими легендами про генеалогію московської династії як джерелами їхньої влади. Починається від київського князя Володимира Мономаха, чий син Юрій став князем Суздальської землі, наслідником Юрія — його син Андрій, а наступником цього — Всеволод. Таким чином з початком київсько-руської династії лучиться Рюриковичів. Але, не задовольняючися тим, сягається аж до імператора Августа. Август мав би мати брата Пруса, якого нащадком був би Рюрик. Кумедна історія йде ще далі, кажучи, що корона чи шапка Мономаха походила б від одного з візантійських цесарів, який подарував її Мономахові. Дорогоцінні камені походили б з вавилонського царства та належали б королеві Набуходонозорові. Так легенда лучить Москву з Вавилоном. Москва, як Новий Вавилон, став провіщуванням історії Москви!

Коли цесар Фрідріх III на прикінці XV століття запропонував московському князеві Іванові III королівський титул, князь відповів: «Ласкою Бога ми вже є від початку володарями в нашому краю. . . ми, як й наші предки, є поставлені Богом». Поставлення волею Божою ставить вище генеалогічних пред'явлень. Коли згодом, під тиском турків, падає Константинополь, та коли Іван III одружується з візантійською принцесою, Москва вважається «третім Римом» та і «святою». Але це в очах Москви не є одідиченням.

Наївні легенди та іраціональні теорії відповідають психіці московського народу. Вони підтримують московський народ у релігійній відсталості й в спотвореному містицизмі, велучи його до фанатичного патріо-

тизму. У дійсності Церква та релігія опиняються щораз більше у руках володаря. Це виразно признає новгородський архієпископ, який у 1547 році пише до Івана Грізного, що «цар має дбати про добро душ своїх підданих. Цар є на образ небесної влади. . . , йому довірено скіпетр земського царства. . . Це все пишу тобі, Богом поставленому панові, не щоб просвічувати твою мудрість та прояснювати твій розум. . . , але як ученик учителеві, як слуга панові». Це є шлях московського християнства, який згодом через Петра Великого та через Катерину II поведе до червоних царів нашого часу.

Проте християнство, яке розвивається у Москві, має ще багато інших прикмет, які зовсім його відрізняють від киево-українського християнства.

Однією з тих прикмет була зовнішність. Зовнішнім маловажним або байдужим справам надавалося суттєве значення, немов уся релігія полягала тільки на деяких малих зовнішніх ознаках; а тим часом зовсім занедбувалося основне, ніяк не йшлося до внутрішнього вдосконалення. Безперечно, що й у Суздальщині були монастирі, які ставали джерелами християнської побожності та справжньої аскези. Хоч їх небагато, вони завжди існували в Московії, їх традиції протривали понині. Про це дуже позитивно згадує Таня Горічева у своїй книжці «Говорити про Бога є небезпечно» («Von Gott zu reden ist gefährlich»). Усе ж таки зовнішність залишається домінуючою нотою в московському християнстві. Величаві церкви з блиском дорогоцінних прикрас цілком затемнюють чесноти любови, дбання про убогих та немічних. Оманливе лицемірство і безсоромний злочин, що суперечить усякій християнській настанові, єднаються в одно з виявами зовнішньої побожності. Уважається, що постригання в монаший стан перед смертю дає повну запоруку спасіння.

Вислідом зовнішності виявився зокрема формальний ритуалізм очищення від фізичного занечислення 102 молитвами і постом. У великій мірі цей ритуалізм прий-

шов до Москви з Візантії. В Україні він не мав успіхів, бо він не відповідав вдачі та світосприйманню її жителів. Проте Москва не лише взорується на Візантію, але часто візантійську практику так перелицьовує на свій лад, що навіть самі грецькі мандрівники у Москві не можуть її розпізнати. Однак, багато залишається такого, в чому Москва не віддаляється від своєї візантійської учительки. Це, передусім, ворожнеча до західнього християнства, а зокрема до Риму. Тому, хоч Москва приймає християнство за посередництвом українського Києва, вона з духом київського християнства не має нічого спільного. Москва не може бути такою, як Україна, та й не хоче бути «Під яким би оглядом не дивитись на відносини між обома Церквами, які схожості та єдність походження ми в них не відкривали б, московську Церкву слід уважати як занепад у порівнянні до української» (Н. Шнеманн — російський православний богослов). У дійсності, ніхто краще того не зрозумів, як сама Москва. Від самого початку та через багато століть вона силкуватиметься видерти з України те, що там гарне, мудре та дорогоцінне. До Москви вона везе людей, церковних провідників, учених, мистців, співаків, церковний прилад, все, що падає під руку: науку, мистецтво, культуру. Так було в XII столітті, так у XVII, XVIII та XIX. Так і понині. Проте, духа української Церкви ніяк не вдається їй загарбати. Супроти нього залишається атавістична ворожнеча та ненависть. Виявляється вона до всього, що українське, до українських книг, до обрядів, яких немає в Москві, або які там відмінні. Тому, що Україна була пов'язана з Заходом, Москва все українське вважає сретичьким та поганським. Так, наприклад, тих українців, що їх хрищено обливанням, уважалось не-християнами. Одним з найнерозсудливіших та найнебезпечніших видів московського християнства було історично-патологічне пов'язання зі старим, давнім, первісним. Але воно не означало поворот до джерел християнства, до справ-

жнього Христового вчення, а до зовсім неістотних приписів, що десь-колись у минулому виринули випадково. Безумовна та категорична вірність цим приписам була джерелом, основою та мірилом істинної віри. Невільницьке пов'язання зі старинним ставало підставою самопевности, витворюючи ідеологію, яка охоплювала Москву самообманом вищости та здійснених ідеалів. Москва була вже святою, була вже осягнутою метою, була ідеалом для інших. Не добачаючи власної обмежености, вона погорджувала іншими, уважаючи, що має право підкорювати їх. Московське християнство сприяло цій хронічній недузї Москви, якою була її нахабність, тим поглиблюючи трагедію Східньої Європи.

Відокремлення Української Церкви від московської лежало в інтересі України. Що Андрієві Боголюбському після зруйнування Києва не вдалося утворити окремої від Києва митрополії 1172 р., не треба уважати успіхом української Церкви (Степан Томашівський). Навпаки, чим скоріше до того дійшло б, тим краще було б для українського народу. Усі спілкування з московським християнством для України не були осягненням кращого, а тільки падінням униз.

Не зважаючи, отож, на часті переплетення долі української Церкви з Москвою, суттєві спрямування цих двох християнств ідуть у зовсім протилежних напрямках. Москва створює свій окремий світ, рішуче віддаляючися від Заходу. Українське християнство натомість завжди намагатиметься поставитися на правильний шлях, який стане рішачим чинником стійкої рівноваги для досягнення християнської єдности. Небезпека, яка завжди загрожуватиме українській Церкві, походитиме від близькоти, — яка в дійсності відділяє її далекими світами — від московської. Витримати оту напругу до кінця, досягаючи мети, — це боротьба, яка приречена Україні.

Боротьба віків між Україною й Москвою йде власне по цій церковній лінії. Ідеться про те, де лежить

точка тяготіння східньослов'янського християнства. Біля нього кружляє історія Сходу Європи. Візантія не грає майже ніякої ролі. Вона втратила всі свої пред'явлення та можливості так через внутрішні слабості, як, зокрема, через ісламську повінь. У цій боротьбі йдеться про все християнство. Москва хоче над усіма заволодіти.

Питання, чи Україна могла й може цим неоправданим наміром протиставитися, є тим проясненням минулого, без якого ледве чи можна зрозуміти сучасність, що є ключем до майбутнього. Знати, що Україна стала офіційно християнською у 988 році, а суздальсько-володимирська земля християнізувалася упродовж двох наступних століть, та що шляхи пізніше посталої московської християнства ніколи не сходилися з духом українського благочестя та християнського світогляду України, не може бути байдужим для перевірки і правильного насвітлення минулих подій, якщо мається намір іти назустріч правді й побудові нового світу.

РОЗДІЛ XIII.

Українське християнство від упадку української держави посьогодні.

1. Між Польщею та Московією. Флорентійський Собор 1439 р.

Послаблення Київської Української імперії та її розклад, прискорений зруйнуванням Києва 1169 року та завершений татарською повинню сприяє посиленню єдності українських земель та оживленню свідомости українського народу. Якщо не Київ, то Галич, чи Володимир Волинський, чи Холм, чи Львів стають політичними твердинями української держави. Понад півтора століття (1198—1349) західньоукраїнські князі правлять українською державою, яка захищає український народ від польського тиску, від небезпечної монголізації, увесь час рішуче відмежовується від династично-церковно-політичних пов'язань з постаючою Московщиною та нав'язуючи щораз тісніші та ясніші відносини з Заходом. Тому українська державність XIII та XIV століть — це теж вагомий період в шуканні та в ствердженні справжнього місця для існування українського народу. Смерть князя Юрія II, який вмирає в 1340 році не залишивши спадкоємців, кидаючи українську національну державність на призволяще, а український народ у скрутне становище і водночас створюючи вакуум у міжнародньому положенні, що зрушило політичну рівновагу в середній та східній Європі.

Першою на українські землі кидається Польща з королем Казимиром, який в 1366 році добивається великої частини українських західніх земель. Решта українських земель перейшла під володіння Литви, яка зуміла велику частину українських земель відібрати

від татар. Татарам залишилися тільки південні степові частини та Схід. Польща відразу взялася до латинізації та польонізації українського населення у зайнятих краях. Вона встановила нові єпископства, що були зовсім зайвими, бо там уже були українські єпископи й населення належало до українського обряду. Під претекстом навернення на католицьку віру українців-схизматиків, Польща заявляла себе покровителькою та місіонеркою католицизму на Сході. Таким способом Польща почала уярмлення українського народу та упокорення української Церкви, що зрештою залишилося постійною політикою поляків супроти українців до нищівного дня.

Для Церкви українського народу і для всієї вселенської Церкви було трагедією, що тодішні авіньйонські папи не виявили жодного зацікавлення Церквою України. Крім цього, будиши інформованими польськими чинниками, вони не могли здати собі справи, що уявна місія польської Церкви на Сході була лише тактикою, щоб спольонізувати українське населення та українські землі зробити нероздільною частиною Польщі. У дійсності йшлося тут про боротьбу політичного характеру двох культур — східної української християнської з польською культурою.

У набагато кращому становищі опинилися українські землі, що потрапили під панування менш цивілізованої, ще поганської Литви. Українці та білоруси становили більшу частину населення Литовської держави. Усе це сприяло тому, що Литва була під сильним впливом України та Білорусії. Православна Церква знайшла тут дуже сприятливі обставини. Багато членів княжої династії прийняли православну віру. Українська та білоруська мови були літературними й державними мовами. Їх уживалося в державних актах. Правництво та соціальний лад були також українськими. Тому що відношення литовських князів до своїх східних сусідів, московських князів, було вороже. 107

Литва старається про незалежну литовсько-українську митрополію. Також і польський король Казимир не хотів, щоб українські єпархії, що опинилися в його державі, підлягали юрисдикції московського митрополита. Він отримує від візантійського патріярха кандидата на Галицьку митрополію. Адже патріярх боявся, щоб Польща не заводи́ла латинізації зайнятих територій. Таким чином у другій половині XIV століття співіснують три митрополити для українських земель.

Однак, доля галицької митрополії знову стає непевною. У 1401 році вона падає, а з нею теж і галицьке єпископство. З трьох митрополитів залишається один — Кипрія́н. В історії він записався як щирий прихильник церковного зближення й порозуміння.

Нові шляхи до об'єднання Української Церкви бачимо під час Собору в Констанці (1414—1418). У той час українські єпископи у Литовській державі на Синоді в Новгородку 1415 р. вибрали на митрополита Київського та Литовського Григорія Цамблака проти волі візантійського патріярха. У цьому єпископи покликувалися на прецеденти — обрання Іларіона, Кліма Смолятича, на практику Сербії та Болгарії. Григорій Цамблак пішов шляхом незалежності від Візантії. Року 1418 він урочисто, начолі великої депутації, поїхав до Констанцу, де засідав Вселенський Собор. Там він виголосив промову, якою вітав папу і висловлював бажання об'єднати під його проводом Церкви та для цього скликати Вселенський Собор. На жаль, ті переговори не увінчалися успіхом.

Перше властиве з'єднання відбулося на Фльорентійському Соборі в 1439 році. У тому часі Візантія опинилася під натиском турків, які стояли перед мурами Константинополя. Це схилило цісаря та патріярха до поєднання з Римом. Незадовго перед Собором царгородський патріярх висвятив Ізидора, ігумена монастиря св. Димитрія в Константинополі, на київського митро-

полита з перебуванням у Москві. Це дуже не подобалося московському князеві Василеві II.

Ізидор з іншими українськими, білоруськими та московськими єпископами подається до Феррари, а згодом до Фльоренції, куди перенісся Собор. Там 6 липня 1439 року завершено акт поєднання всієї східної Церкви з західною. Таким чином константинопільський патріарх визнав зверхність римського папи. До завершення цієї унії найбільше спричинився Ізидор, який, до речі, був її протагоністом. Номінований папським легатом з усіма уповноваженнями, повертається в Україну, де всюди проголошує унію. Українське населення всюди вітає його з великою прихильністю — у Києві, Холмі, Львові, в Санчу та в Смоленську. Лише у Москві його засуджено й ув'язнено. У 1451 році вдається йому втекти до Риму. 12 листопада 1452 року Ізидор в Царгороді, де в соборі «Гаягія Софія» він проголошує унію. Коли 1453 року турки зайняли місто, Ізидор знову в тюрмі. Але й цим разом він дістався до Риму, де в 1463 р. вмирає як кардинал римської Церкви.

Фльорентійський Собор спричинився до остаточного поділу Київської митрополії в 1458 році на московську й українсько-білоруську, тобто Київську. Хоч із таким запізненням, усе ж таки те рішення було дуже сприятливою подією для української Церкви. До Київської митрополії належали землі з українським та білоруським населенням, до Московської — московське та автохтонне фінське.

Наслідником Ізидора став його учень та однопумець Григорій Болгарин. «Григорій добре зрозумів віроісповідні обставини на новому терені своєї діяльності» — пише історик О. Лотоцький. Не хотів нічим образити почуттів православних. Наступні київські митрополити визнають у загальному теж зверхність Риму. Особливо цікавою є постать митрополита Йосифа Солтана. Хоч поставлений благословенням патріарха (не посвя-

ченням), Йосиф Солтан виразно визнає римського єпископа як наслідника Петра та вікарія Христа на землі. Не треба забувати, що то були часи, коли на Петровім престолі сиділи папи, як, наприклад, Александер VI (Борджа). Українська Церква бачить у ньому не людину, але папу. Відомі реформи, яких митрополит Солтан dokonує на Синоді у Вільні в 1509 році.

У загальному можна сказати, що ще 80 років після Фльорентійського Собору українська Церква могла все ще здійснювати вселенську ідею Церкви щодо обрядів, звичаїв, моральности, традицій, а зокрема щодо єдности віри.

Натомість у Москві становище було цілком інакше. Московська держава розростається, стаючи все сильнішою та важливішою. Рівночасно впливи московської православної митрополії стали ще сильнішими, відколи зі здобуттям Візантії турками у 1453 році, далека Москва старається перебрати ролю й традиції Візантії-Константинополя. Про це дуже виразно висловлюється монах Філотей із свого монастиря у Пскові листом до царя Івана III: «О, великий та милосердний Царю! Перший та другий Рим впали. Третій, Москва, стоїть непохитно, й четвертого Риму вже не буде. Наша церква світить тепер як єдина в твоєму могутньому царстві, своєю набожністю, своїм благочестям, ясніша від сонця. Всі православні є поєднані в твоєму царстві. На цілому світі ти є єдиним християнським царем».

Першим Римом був старовинний клясичний Рим, який 446 року впав під тиском германців. Другим Римом був Константинополь (у слов'ян — Царгород), куди Константин, перший християнський імператор-цісар на римському престолі, переніс столицю на початку IV століття. Там, у Константинополі, народився цезаропанізм. Світська імператорська влада постійно втручається в суто церковні справи. Й візантійські патріярхи мусять підпорядковуватися. Ця цісарська влада визнає примат папи, але зберігає обрядову та орга-

нізаційну самобутність східньої Церкви. Поза визнанням першенства апостольської столиці у християнському світі, існувала теж догматична єдність обох Церков — східньої та західньої — аж до розколу 1054 року.

Ще перед упадком Константинополя накреслюється прагнення Москви стати третім Римом, поєднуючи його з намаганням московських князів стати володарями всіх земель слов'янського Сходу і титулувати себе «володарями всієї Русі» (1336 рік), а митрополитів — «митрополит Києва та всієї Русі», ба навіть пізніше «митрополит Москви та всієї Русі» (1461 рік).

З падінням Константинополя Москва намагається стати спадкоємницею Царгороду. Коли згодом цар Іван III одружується з братаницею останнього царгородського цесаря, Софією Палеолог, він приймає царгородського двоголового орла як знак московської держави, а разом з тим титул «цар усієї Русі». Таким чином Москва стала ще непримиреннішим ворогом поєднання з Римом, а підбивання українських земель потягнуло за собою й боротьбу з українською католицькою Церквою та взагалі з кожною українською Церквою, яка не підпорядковувалася Москві.

Включення земель Ярослава до московського князівства 1463 року. Ростова 1474, а Новгородської Республіки 1478, . . . в 1485, Рязані та інших князівств робить Москву сильнішою й щораз більшою, а її князя (государь всея Русі — 1494) все більш претенсійним, бути Богом обраним, аби стати світовим центром правдивого християнства. Остаточо, 1589 року вдається Москві звільнитися від залежності від царгородського патріярха і встановити свій московський патріярхат.

Тим часом від другої половини XV століття та з XVI століттям збігається багато обставин, що спричинюються до погіршення становища Української Церкви. Після здобуття Царгороду турками багато грецьких духовників мандрує Україною, де провадять аri-¹¹¹

тацію проти поєднання Церков, спричиняючися до протиримських настроїв. Дуже несприятливою обставиною для дальшої долі української Церкви було одруження великого литовського князя Олександра I з Оленою, донькою московського царя Івана III. Підтримка, яку Олена давала московським православним достойникам, стала вогнищем московських впливів проти українського церковного шляху.

Москва не могла нічого дати Україні. Бож вона сама потребувала допомогу, щоб стати достеменно християнською. Упадок Константинополя для України означав вигашення культурного осередку, з якого Україна століттями черпала імпульси й поштовхи. Фльорентійська унія, яка для України відкривала нові, найсприятливіші, можливості для скріплення та поширення зв'язків так у церковній як і в культурній ділянках з Римом і з європейським Заходом, на жаль, не втрималася. А це й тому, бо в інтересах Польщі було, щоб українська східня Церква не процвітала й не росла. Бо Польща хотіла унії не такої, яку створив Фльорентійський Собор, але таку, якою б польонізувати українську Церкву, а таким робом і денационалізувати український народ. У дійсності XV та XVI століття — це посилене продовження переходу провідних верств українського народу на латинський обряд, тобто латинізація, що означало втрату провідного та репрезентативного українського елементу. В Україні починає відчуватися теж і вплив протестантизму, який тоді поширюється у Західній Європі. Він приносить замішання в релігійних поглядах православ'я, яке вже й так знаходилося у стані неясности, розгублення. Але перехід на протестантизм кінчає латинізацію, посилюючи польонізацію вищої верстви українців. Також езуїти, які тоді з'являються в Україні, стали не менш вагомим чинником денационалізації.

А втім треба пригадати, що за Перекопом (Південна
112 Україна й Крим) звив собі гніздо страшний вампір Ук-

раїни, який знайшов сильну підпору в Московщині, але ще більшу в Туреччині. Трагедію, яка впала на український народ після московсько-кримсько-турецького союзу, показують нам безнастанні походи кримських татар на українські землі під кінець XV й на початку XVI століття. Горю українського народу не було кінця ні міри. Водночас поступовий перехід українських земель від Литви під Польщу кінчається Люблинською Унією 1569 року, коли всі українські землі опинилися під польським пануванням.

2. Берестейська Унія (1595-96) і після неї.

Занепад унії в Україні та всі явища, які її супроводжують, роблять з XVI століття темну епоху в історії української Церкви. Зокрема в другій половині XVI століття панує глибокий розклад церковного та релігійного життя. Вражаюча відсутність високої освіти серед духовних осіб, симонія, падіння монастирського життя, невідільна залежність Церкви від світської влади, приниження та поневолення Української Церкви польською державою, обмеження прав православних та багато іншого подібного — це тільки деякі штрихи загального жалюгідного образу тодішнього стану Церкви. Проте, парадоксально у такому загальному хаосі посиляються саме почуття приналежності до українського народу.

Об'єднання усіх українських земель під польською короною сприяє національно-культурній кристалізації української народності під чималим впливом західно-європейської культури. З другого боку, стикання з польським католицизмом витворює погляд про національне значення східної Церкви, спричиняючися до розбудження приспаної національної свідомості населення. Серед населення зростає любов і пошана до своєї Церкви разом із бажанням витягнути її із занепаду. Не вся шляхта покидає українську Церкву. 113

Багато шукає виходу покращання через виховання, освіту. До таких належить передусім князь Константин Острозький та церковні братства. Деякі, як славнозвісний монах з Афону — Іван Вишенський бачили порятунок у заперечуванні ієрархічних основ Церкви. Інші, натомість, уважали, що лише власними силами можна оборонити і розвинути внутрішнє життя Церкви. Шляхом до цього були для них церковні Собори, яких у тому часі було багато. Але найбільш далекозорі та глибоко думаючі добачували вихід лише в поєднанні з Римом. Встановлення московського патріархату в 1589 році показало, що вже довше цього не можна відкладати. По довгих нарадах українські єпископи вирішили в 1594 році повернутися до єдності з Римом. Усі вісім єпископів з галицько-київської Церкви зібралися разом з їхнім Київським митрополитом Михайлом Рогозою у Бересті на Синод, що перетворився у величну маніфестацію за церковну Унію. Синод висилає єпископів Іпатія Потія та Кирила Терлецького до Риму від імени всіх єпископів української Церкви, аби відновити злучення Церков у дусі Флорентійського Собору. Папа Климентій VII (1592—1605) проклямає конституцією «Magnus Dominus», з 25 грудня 1595 року поєднання українського народу з Римською Церквою. Згодом з цього приводу Папа Урбан VIII (1623—1644) вибиває медалю із зображенням Папи та з написом «Ruthenis receptis 1596».

У дійсності поєднання з Римом не було новиною для української Церкви. Це було тільки потвердження того, що вже було від перших часів християнства в Україні. Ця унія полягала на прагненні ступати слідами засновників християнства в українському народі і відновити тісніше пов'язання з Римом, столицею Вселенського християнства. Через Берестя українська Церква не стала латинською, ані польською, але залишилася католицькою, вселенською. Подія у Бересті ¹¹⁴точно запевнила перемогу вселенськості, відділюючи

справи віри від питання культури. Тоді їх сливе утотожнювалося, не вмючи як слід їх розрізнити, зокрема через розгарячення, яке викликувала протиреформаторська реакція католицького світу.

Берестейська Унія має теж особливе значення тому, що вона заключається саме тоді, коли в Європі гукають: «Геть від Риму!» Це були часи Лютера, Кальвіна, Цвінглі, Генрика VIII. Україна йде проти течії, вірна підставам християнської правди. Унія не була ознакою слабкості, а навпаки, висловом ґрунтовного й повного здоров'я українського християнства. Це був тріумф українського народу, який визнавав себе у вселенськості християнства.

Таким чином стає нам зрозумілішим захоплений вислів папи Урбана VIII: «*O mei Rutheni, per vos ego orientem spero convertendum.*»

Але це велике діло унії ділить український народ на два протилежні табори: з'єднаних та нез'єднаних. Це привело до братньої ворожнечі, яка загострювалася через фанатизм, незнання, розгубленість, чужу агітацію та нерозсудливу суб'єктивність. Уже з самого початку постає протисобор, а через впливи князя Константина Острозького, який спершу був ревним прихильником поєднання, відпали від унії дві великі епархії: Львів та Перемишль, які залишилися православними до кінця XVII століття. На жаль, ця взаємна боротьба українців, яку названо «Русь нищить Русь», послабила увесь народ і створила передумови для експансії сусідів. Москва не оминає жодної нагоди, щоб боротися проти унії. Посилюючи свою пропаганду під маскою захисту православної віри проти унії, вона приступає до свого пляну загарблення України. Польща зі свого боку старається, наявно чи скрито протиставитися унії. Хоча папа Урбан VIII заборонив душехватство та самовільний перехід уніятів на римокатолицтво та дарма, що наслідники Урбана VIII повторюють цю заборону, польське духовенство ніколи не¹¹⁵

дотримується тих приписів. Тому частина українського духівництва і навіть багато шляхти в унії бачать загрозу для українськості і ставляться до неї ворожо. Заходами гетьмана Петра Сагайдачного прийшло до відновлення православної ієрархії в 1620 році. Боротьбу за православну Церкву вели, головним чином, братства. Козацтво, яке суцільно заявилося за православ'ям, також вписується до братств.

Проте, обидві Церкви мають визначних митрополитів. З'єднана — в особі Йосифа Вельямина Рутського (1613—37), а православна — Петра Могилу (1632—47). Обидва прагнуть помирити «Русь із Руссю» — за висловом митрополита Рутського: покласти кінець роз'єднанню. Разом із письменником і пізнішим єпископом Мелетієм Смотрицьким вони виготовили плян — утворення Київського патріярхату, який об'єднав би розділені Церкви України та Білорусії. Український патріярхат мав би підлягати папі, одначе Українська Церква зберігала б повну внутрішню самоуправу. На жаль, собори в Києві та у Львові, де мали обговорюватися справи поєднання та патріярхату, не вдалися. Незважаючи на те все, ідею патріярхату, яка мала бути продовженням, виправленням та завершенням Берестейської Унії, продовжує Петро Могила, ведучи переговори з Ватиканом. Смерть перешкодила цій грандіозній ініціативі.

Але й загальне становище не було ще сприятливим для примирення й встановлення сильної бази для Української Церкви. Багато українців знову переходять на латинський обряд і стають поляками. Інші шукають захисту в московській Церкві, або принаймні ставляться до неї прихильно.

Найбільшою жертвою тодішнього релігійного фанатизму стає архієпископ Полоцький, Йосафат Кунцевич, якого 1623 року замордовано православною черню, згодом канонізовано як мученика в обороні католицької віри.

Великою помилкою було наставлення українських козаків, які тоді представляли властиву політичну й військову силу українського народу, вважаючи себе захисниками прав та віри українського народу. Їхні

Св. Йосафат Кунцевич

переконання виходили з двох положень. Поперше, йшлося їм про боротьбу проти польських панів, які поневолювали українське населення. Подруге, вони були тісно пов'язані з українською вірою, руською вірою, вірою українського народу, тобто з традиційним висловом українського християнства, візантійсько-українського обряду, з Українською Церквою та її звичаями. Католицизм — це була Польща, а саме ворожа¹¹⁷

Польща. Слово «католик» та інші з ним поєднані поняття, як, наприклад, «езуїт», в очах багатьох українців, а зокрема козаків, були тим, що протиставилося українському духові. Тут треба і шукати причини, чому в багатьох верствах народу проявлявся нахил до Москви, яка вважалася істинно православною, тобто подібною до правдивої української віри.

Якою в дійсності була та православна віра Москви, та чи вона насправді була тією ж вірою, що українська — було питання, на яке не давалося ясної відповіді.

Гетьман Богдан Хмельницький

Не давала їй навальна реакція проти польського шовінізму. Погляди скеровані у бік Москви були теж у великій мірі вислідом відсталости й низького рівня релігійного знання, що, зрештою, було хронічною недугою православ'я. Але та релігійна темнота, що виявлялася іраціональним фанатизмом, повела до тяжких, різких наслідків, які понині тяжать над долею українського народу. Це виявили часи війни гетьмана України, Богдана Хмельницького (1648—57), проти Польщі, які могли б закінчитися дійсним створенням нової України, якби не було нерозумної релігійної політики.

Ікона Покрови з Січової церкви на Запоріжжі

Водночас не треба забувати, що українські козаки у тих часах борються з великою хоробрістю та вмістю за західню католицьку Європу, за Апостольську Столицю, за християнську віру проти мусульманів-119

Гетьман Іван Виговський

турків під Хотиним, під Віднем, у Сіцилії, під Лепанто та в інших боях та війнах. Їх поважають та шукають їхньої підтримки в різних країнах Західної Європи.

3. Українська Церква під Москвою.

Церковне заміщення та віроісповідне розгублення допомагають Москві підкорити собі українську Православну Церкву, яка досі знаходилася під номінальною юрисдикцією Константинопольського патріярха. Це був великий удар по долі України. Москва починає негайно москвовізацію української Церкви, аби зробити її знаряддям московського імперіялізму. Українців позбавляється історичних традицій, які стояли незрівнян-
120но вище від московських. Українську Церкву пригні-

чується у всіх відношеннях, беручи під сумнів православ'я українців, які були зв'язані з західньою культурою. Саме тепер догляджується дотеперішню по-

Гетьман Іван Мазепа

милкову настанову. Спершу — це єпископи й вища верства Церкви та народу, згодом щоразу ширші кола населення. Не зважаючи на те, що розгублення й згубне тяготіння до православної Москви ще не щезає, то в дійсності збувається в українському суспільстві суттєвий зворот; думка, аби шукати рятунку в католицизмі, запускає все глибші коріння. Численні єпархії підпорядковуються римському патріярхові, папі. У першій половині XVIII століття сливе вся Україна стала католицькою. У 1720 році скликано синод в Замості, що зреформував українську з'єднану Церкву вже як самостійну церкву одиницю в лоні католицької Церкви. Але там, де Москва приходить до влади над українськими землями, починається скасування унії й свободи української Церкви. Уже в 1656 році царі дають розпорядження: «Унію треба знищити всюди без відкликування на дипломи та привілеї, які польські королі давали з'єдиненим». Особливу ненависть до українського католицизму виявляє цар Петро I. Він уважає Православну Церкву за засіб своєї політики. З цією метою 1721 року він розв'язує патріярхат, замінюючи його Святішим Синодом, що ще погіршує становище Української Церкви. Відомі, зокрема, варварські жорстокості проти василіянських ченців, яких Петро I вбиває своїми руками. Усе ж таки Українська Церква не піддається й витримує. Після смерті Петра I наступає деяка відлига. Натомість дуже тяжкі часи настають за панування Катерини II (1762—1796). Тепер Москва задовольняється лише нищенням свободи та самотності Української Православної Церкви в підлеглий їй гетьманській Україні, вона теж втручається у життя України, яка ще перебуває під польською займанщиною. Роздмухуючи та підтримуючи революційні нігілістичні деструкційні рухи, т. зв. Коліївщину та Гайдямаччину, їй вдається зруйнувати ту віру українського народу, яка була його властивою обороною й тверді-

122

славна Церква, радше ніж церковною інституцією, стає знаряддям і рабичею держави. Усі вищі становища займають виключно москалі. Українські літературно кілька з'єднаних єпархій. Було там коло 10 мільйонів українців-католиків. Цариця забороняє їм усякі зв'язки з Римом і навіть з митрополитом. Зокрема після третього розділу Польщі приступає до цілковитого нищення Української Католицької Церкви. Божі храми передаються православним, єпископів позбавляється їхніх урядів, вірних переслідуються.

Київський митрополит умирає 1805 року в петербурзькій тюрмі. Для всіх цих плянів знаряддям цариці був польський архієпископ Станіслав Сестженцевіч з Могилева.

Російський цар Микола I (1825—1855) продовжує послідовно здійснення плянів Катерини II, уживаючи усіх найжахливіших засобів, щоб установити релігійну єдність у своїй державі. Указ з 1839 року зливає з'єднаних з православними. В той час коли численні вірні умирають мученицькою смертю, карбується медаля «Через насильство відлучені в 1596 році, любов'ю поєднані в 1839 році».

Цар Олександр II (1855—1881) завершує діло своїх попередників, розбиваючи останню твердиню з'єднаних — єпархію в Холмі. Ця геройська частина України обливалася щедрою кров'ю мучеників і своєю жертвенною вірністю вписала одну з найкращих сторінок в історію християнства.

Разом з москалізацією Української Церкви, починаючи від 1654 року, Москва крок за кроком позбавляє український народ самостійности, свободи і прав. Катерина II завершує діло своїх попередників, зокрема Петра I. У 1764 році вона розв'язує Гетьманщину, у 1774 нищить Запорізьку Січ, а 1782 року — скасовує місцеві управління. У 1785 році впроваджує закріпачення селян, у 1817 закриває Могилянську Академію, вогнище науки на Сході Європи. Українська Право-

Чудотворна ікона Богородиці з Верхрати в Крехові

ні книжки зовсім заборонені, а з ними й українська мова. ХІХ століття — це цілковите уярмлення Української Церкви, а разом із нею українського народу. «Українського народу не було, немає й не буде» — вимагають московські поневолювачі українського буття, роблячи все можливе, щоб стерти всі сліди українськості.

У наслідок того виникає прірва між народом і духівництвом. Народ відвертається від православної віри та релігії взагалі. Деякі шукають правди в філософії — в раціоналістичній філософії. Інші кидаються у революційно-анархістичні рухи тощо. Маса здебільша підпадають під вплив сект, що їх принесли німецькі колоністи, або поза офіційну церковну огорож, в різно-

рідні релігійні нуртування. Є, однак і ті, хто шукає правильних доріг оновлення та усамостійнення.

4. Українські Церкви в Габсбурзькій монархії.

Москва не задовольняється тим, що посідає, вона кидає лукавим оком і на Західню Україну, яка від 1772 року опинилася під Австрією. Тут обставини для українського народу були набагато сприятливіші; існувало тут відповідне культурне, соціальне та політичне середовище, щоб вести успішну боротьбу за кращу долю. У дійсності ще кілька десятиліть триває, заки українці в габсбурзькій монархії піchnуть скидати з себе ярмо польськості та відроджуватися до нового життя. Це відродження є майже виключною заслугою української Церкви, чії достойники зуміли направити прихильність австрійських монархів, зокрема Марії Тереси, на добро українського народу.

У 1774 році засновано у Відні «Barbareum», семінарію для духовної молоді із західніх та південних областей України. У 1783 році засновано у Львові українську католицьку семінарію, як відділ німецького львівського університету, звану «Studium Ruthenum». У 1808 році відновлено галицьку митрополію. Низка світлих постатей українського духовництва, митрополитів, єпископів та високоосвіченого клеру, стало джерелом оживлення духового й культурного оновлення і збуджувало щораз більше національну свідомість народу. Західня Україна стає українським Піємонт.

Величезне значення має реформа Василіянського Чину, який стане неодмінною коліумною відродження інтелектуального та релігійного життя. Реформується теж Чин Василіянок та засновуються нові жіночі згромадження, плянується введення інших чернечих спільнот — чоловічих та жіночих. Українська Церква стає сильнішою, самосвідомою й поступовою. Засновано

третю спархю у Станиславові 1885 року. У другій половині ХІХ століття став кардиналом митрополит Михайло Левицький, а наприкінці століття Сильвестер Сембратович. У 1891 році у Львові відбувається Церковний Синод із участю представників мирян. Не зважаючи на те, що московські інтриги все ще вертаються між українським населенням, то, однак, здорова патріотична настанова перемагає. Цікаво, що саме ця патріотична орієнтація ототожнюється зі стремлінням до відновлення давніх київських традицій та відкинення усіх латинських нововведень. Таке спрямування мало в основному, пов'язатися з суттєвими видами української історії, щоб таким чином через неперервність справжнього духа українського народу дійти до завершення великих ідеалів — вимріяних ідеалів свободи й незалежності.

З початком ХХ століття на митрополичий престол у Львові ступає граф Андрей Шептицький, очолюючи

українську Церкву продовж 43 років (1901—1944). Рід Шептицьких древнього боярського походження згадує українська історія вже в XIII столітті. Після прилучення західніх українських земель до Польщі 1349 року, родина Шептицьких залишається вірною українському народові та його Церкві. Продовж віків вийшло з неї багато визначних церковних особистостей, які прикрашають анали української історії. Від 1710 до 1779 року єпископи з роду Шептицьких стають керманічами львівського єпископства. Найкращим їхнім представником був Лев Шептицький, який згодом стає митрополитом Києва з осідком у Львові. Він і приготував відновлення української католицької галиць-

*Слуга Божий Митрополит
Андрій Шептицький*

кої митрополії. За його старанням постає згаданий вище Богословський Інститут «Барбареум» у Відні.

Митрополит Андрей Шептицький стає найбільшою особистістю, яку рід Шептицьких дає Україні. Адже був він не тільки безумовним та безперечним провідником Української Церкви через пів століття, але й найвищим авторитетом серед українського народу у такі важкі часи української історії. Його можна б назвати прещедрим даром Божого Провидіння багатострадальному українському народові. Особливу увагу присвячує митрополит Андрей Шептицький поширенню освіти, наголошуючи понад усе та передусім поглиблення справжнього християнського життя. З цією ціллю вводить нові Згромадження ченців та монахинь, зокрема відновлюючи Чин Студитів, який зв'язує з староукраїнським чернечим життям Печерської Лаври. Чинить усе, щоб піднести свій український народ, жертвуючи все своє родинне майно на харитативні й гуманістичні цілі українського населення. Також не забуває про діаспору, відвідуючи всі українські поселення, де б вони не були. За його заходами засновано українське католицьке єпископство у ЗСА, де першим єпископом стає його особистий приятель з Василіянського чину, славний місіонер, надзвичайно обдарований проповідник та палкий український патріот, Сотер Ортинський.

Та серед численних трудів, завдань, ініціатив та подвигів, одна велика ідея висувається на перший плян. Бо головним післанництвом свого життя цей великий провідник українського народу вважає поєднання християн. Його погляд не затримується тільки на Україні, хоч вона залишається його першою ціллю. Через відповідь українського народу Митрополит Шептицький хоче повести до єдності всіх східніх християн. Він має намір завершити те, що розпочала Потієва Унія, а зокрема те, про що мріяли великі митрополити з XVII століття. Йосиф Вельямин Рутський та Петро

Преосвященний Кир Соргер Ортинський

Могила: український патріархат із осідком у Києві в пов'язанні з усією вселенською Церквою під зверхністю папи. Це було саме те, що сказав папа Урбан VIII: «O mei Rutheni, per vos ego orientem spero convertendum».

Щоб досягнути цю ціль великий митрополит мобілізує всіх, не обминаючи жодної нагоди. Нав'язує контакти з українцями всіх поглядів із усіх частин України, але також їде в Московщину; є чинним на Заході, де стає провідником екуменізму; до Велеграду, столиці колишньої Великоморавської держави й осідку св. апостолів Кирила й Методія, на щорічні з'їзди церковних діячів, де збираються визначні представники слов'янських народів різних віровизнань.

Коли після Жовтневої революції постає Українська незалежна самостійна Держава, а з нею й незалежна¹²⁹

Українська Церква, пропонується Андрея Шептицького на голову всієї Української Церкви.

А коли знову у 1941 році з приходом німців поблискує трохи свободи, великий митрополит підіймає відважну ініціативу для поєднання української Церкви, щоб таким чином дати остаточну базу для кращого майбутнього українського народу.

Геройський наслідник митрополита Шептицького, Йосиф Сліпий, Кардинал та народом проголошений патріарх Української Католицької Церкви, продовжує діяти в тому ж напрямку, хоч в змінених обставинах та в інших рамках. Він ділить долю свого народу, бере участь у його боротьбі та в терпіннях. Він не боїться жодної перешкоди, а тільки дивиться на мету, стає символом переможної боротьби та багатообіцяючої надії на краще майбутнє.

Отак, саме у той час, коли у переважній більшості Православна Церква йде до москалізації церковного життя в Україні й таким чином до денационалізації українського народу, вільна Українська Католицька Церква стає потужним чинником оновлення та ствердження українськості. Це є постійний досвід всієї української історії, про що щораз більше здають собі справу справжні українські патріоти. Хоч історія української Церкви на Закарпатті відбувається дещо інакше, в основному вона є частиною історії Галицької України. Правдоподібно, українське Закарпаття належало до Перемиської єпархії вже у XII столітті. Але є певним, що церковне життя на Закарпатті гуртується довкола монастиря на Чернечій Горі біля Мукачева. На унію Закарпаття переходить 1646 року, а остаточно з'єднанням все Закарпаття є в 1716—21 роках. Закарпатські українці перебували під постійним тиском мадярів. Як реакція проти угорщення української Церкви знову шириться православ'я, що його підтримує та пропагує

Дещо гірше представляється доля української Церкви в Буковині. До зайняття Західньої України Казимиром Великим (половина XIV століття), Буковина залежала від Галицької митрополії. Пізніше український буковинський єпископ залежав від молдавського митрополита аж до 1772 року. Згодом буковинські укра-

Зречок дерев'яної церкви на Україні

інці підлягають сербському митрополитові. У 1873 році утворено автокефальну буковинсько-далматинську митрополію з осідком у Чернівцях. Не зважаючи на це становище Української Церкви на Буковині було тяжке, бо вона була під сильним тиском румунів. Католиків було мало й тому не було більшої основи для опору.

5. Українська Православна Автокефальна Церква

Визволення Української Православної Церкви від московського патріархату, якому вона була підпорядкована в 1686 році, проходить щойно з постановою Української Незалежної й Самостійної України, після Жовтневої революції. Українське правління у Києві 1 січня 1919 року врочисто оголосило декрет про автокефалію Української Церкви. Проте, створення незалежної автокефальної української Церкви було пов'язане з багатьма труднощами. Єпископи, що майже усі були москалями, не хотіли висвятити жадного українського автокефального єпископа. Тому прийшлося висвячувати Василя Липківського на архієпископа та митрополита Київського «покладенням рук», якого dokonали присутні пресвітери, покликуючися на приклади хиротонії єпископів священниками без участі єпископів у перших віках. По різних перепонах та інтригах з боку більшовицької Москви, у 1930 році розв'язано остаточно Автокефальну Українську Церкву.

Водночас постає православна Автокефальна Церква у Польщі, де після Ризького договору (1921 р.) лишилося коло 2 700 000 православних українців. На жаль, ця Церква була в повній залежності від польського уряду. Польонізація стала щораз навалнішою й тому ієрархія в ній майже не була українською.

В обороні цієї Церкви, яку поляки нищать фізично та польонізують, стає тільки український католицький митрополит Андрей Шептицький. У 1936—39 рр. поля-

ки безкарно нищать коло 300 українських православних церков. З приходом німців у 1942—1945 роках, Українська Православна Автокефальна Церква починає відновлюватися. Коли, однак, німці відступають, більшість автокефального духовництва із усією ієрархією подалися на Захід. У Советській Україні вона заборонена та існує підпільно в дуже обмеженій формі. Усі православні мусять підлягати московському патріярхові з Загорська.

На Заході Українська Православна Автокефальна Церква продовжує своє існування. На жаль, вона переходила досить поважну кризу через розбиття та через дезорієнтацію вірних. Вона й далі перебуває в скрутному положенні. Без сумніву, Українська Православна Автокефальна Церква була й є конечною для українців. Вона була самозрозумілою спробою розв'язки релігійного питання в Україні. Її позитивний аспект передусім полягає в тому, що вона вказує в якому напрямі треба йти, щоб запевнити Україні розсудливіше та погідніше майбутнє. Вона, однак, не сміє залишитися на половині шляху, а мусить розумно відкрити справжню мету та до неї рішуче та відважно прямувати. Інакше вона розійдеться з сенсом свого існування. Вона не повинна забувати про те, що українські патріоти всіх політичних забарвлень та всіх соціальних відтінків, без огляду на їхні релігійні приналежності та ідеологічні спрямування збагнули на основі історичного досвіду. Отак, наприклад, між іншим, ідеолог українських націоналістів Дмитро Донцов, дарма, що православний, каже: «Властивою вірою українців є унія. Вона бо дає українському народові його питому власну особистість, відмінну від польсько-католицької та від московсько-православної». Знаним є теж плян В. Винниченка дати Україні одну сильну католицьку Церкву під проводом митрополита Андрія Шептицького, як патріярха. Українська Православна Церква повинна пронизувати критичним оком історію України, аби в 133

неї шукати якнайкращої формули. Але, водночас, не слід їй затримуватися на минулих пропозиціях, проектах, а шукати все кращого, певнішого, істинно-християнського, такого, до якого Христос сам закликає тих, кого покликав іти в слід за ним.

6. Доля Української Церкви від I-ої світової війни до наших часів.

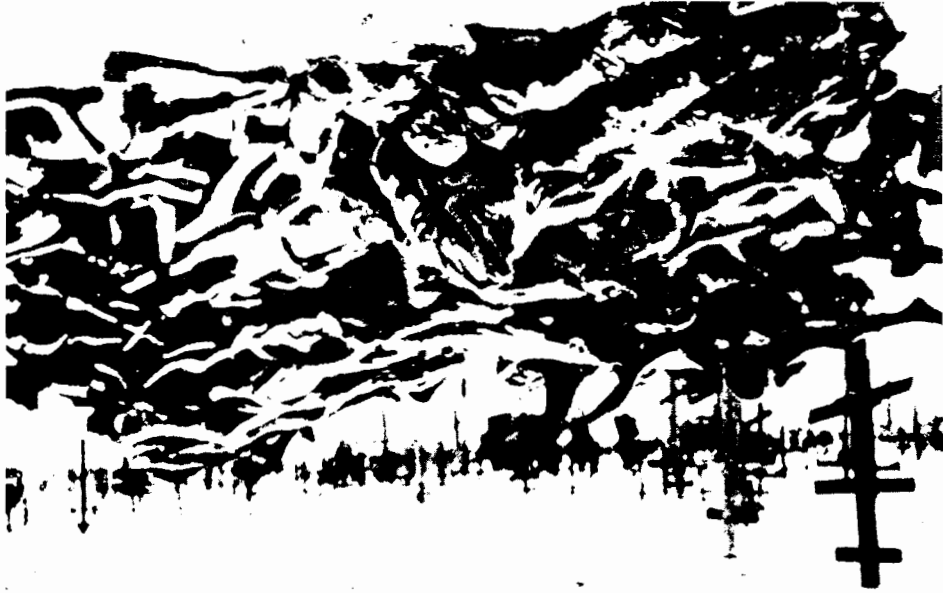
Перша світова війна (1914—1918) є переломовою подією в нашій цивілізації. З нею гаснуть світила, що склались через тисячоліття основами суспільного та політичного порядків. З нею заходять суттєві зміни. Але з нею теж вириваються нові можливості та нові надії. З кінцем війни український народ опиняється теж у цілковито новій ситуації. Трагедією українського народу було, що війна прийшла для України дещо заскоро. Хоча останні роки до війни українці роблять величезні кроки вперед, то все ж таки вони не були ще як слід підготовані. Щоправда, між 1917 та 1918 роком постають незалежні Українські держави, Східня з Києвом та Західня зі Львовом, що 22 січня 1919 року єднуються в одну Самостійну Українську Державу, до якої входять майже всі Українські землі та до якої готова приступити й козацька Кубань. Хоча Україну визнано центральними державами та Москвою в Берестейському мирі 10 січня 1918 року, недовго український народ міг втішатись свободою. Йому доводиться боротися на різні фронти. На сході — проти більшовицької Червоної армії та проти царських «білих» москалів; на заході — проти поляків; на півдні проти мадярів та румунів. Перевага ворогів та брак внутрішньої виразної цілеспрямованости повели вже скоро український народ під нові ярма. Практично з кінцем 1920 року кінчається й короткий період незалежності України.

Центральну та Східню Україну займає більшовицька Москва. Фікція Української Радянської Соціалістичної Республіки є тільки фасада, за якою криється жалюва трагедія. Західня Україна, Волинь та інші південно-західні території попали під Польщу, з якою Україна була вже добре ознайомлена.

Закарпаття творить частину Чехословаччини. Румунія одержує Буковину, Покуття та українські області в Бесарабії. Мадярщина теж задержує деякі прикордонні українські землі.

Терпіння та страти, які довелося переносити українському народові, що опинився під червоною Москвою, перевищують своєю страхітливою неймовірністю найбільші лихоліття минулих часів і ставлять Україну на край цілковитої загибелі. Не рахуючи мільйони жертв, які похлонила сама революція та далі урядування московських більшовиків, належить пригадати жахливий голод з 1921 по 1923 роки, жертвами якого стали коло двох мільйонів українського населення. Метою того голоду було зламати опір українського народу. Апостольська Столиця приходить на допомогу, бажаючи хоч трохи злагіднити невимовну нужду українського люду, але більшовицьке правління нехтує нею. Нищення українського народу продовжується постійно, крок за кроком. Найтяжчим ударом для українського народу був голод між 1932 та 1933 роками. Цей голод названо мордом над українським народом, який московсько-більшовицьке правління заплянувало, щоб змінити «етнографічний стан населення в Україні». Наслідком цього злочину було коло 10 мільйонів жертв здебільша сільського населення. Москва боялася стратити Україну, яка становила тоді основну господарську базу Радянської імперії.

Дальшим кроком було нищення представників української культури, української інтелігенції та всіх, хто міг би якимсь чином стати евентуальним ворогом, евентуальною можливістю майбутньої загрози. Відомий процес проти Союзу Визволення України в 1929 році. Жахливим був зокрема час, коли Сталін ставить на посаду шефа НКВД Єжова. Єжовщина — це час найбільшого терору (1936—1937). Найважливіші засоби нищення були тюрма, тортури і розстріли поруч з вже традиційними вивозами на Сибір та карними та-

борами, які згодом названо «Архіпелаг Гулаг». Страх, який огорнув усіх, став незносним моральним тиском, який своєю дійсністю перевищував зображення Дантового пекла.

Самозрозуміло, що релігія та Церква стали однією з перших жертв більшовицького ладу. Червоні наїзники починають вже між 4 грудня 1917 р. та 23 січня 1918 року конфіскувати всі церковні посілости, позбавляючи законом церкву характеру інституції публічного права. З цим прийшли всі можливі обмежування й переслідування. Не зважаючи на те все, велика частина населення України залишилася вірною християнській вірі. Комуністична партія та московське більшовицьке правління посилюють щораз більше проти-релігійну пропаганду, руйнування церков і фізичне нищення духівництва та багатьох вірних. Так, наприклад, у Києві, де до московської-більшовицької окупації було понад 140 церков, залишилось лише дві для туристів та дипломатів. В більшості українських міст не було вже ні одної відкритої церкви. Наслідком цього непримиренного та жорстокого переслідування з початком 30-их років не було в Радянській Україні ані одного українського автокефального єпископа, а тільки маленьке число священників. 1936 року знесено останню церковну спільноту.

Не настільки трагічною була доля українських земель, що ввійшли в склад Польщі й Чехословаччини, хоча в обох державах українці не одержали обіцяної автономії, а зокрема в Польщі опинилися під новим сильним тиском шовіністичної Польщі. Дещо гірше, зокрема під оглядом національним, було положення Українців в Румунії. Якщо в східній, підбільшовицькій Україні не могло ніяк проявитися національне відродження, рух до відбудови української самостійности сильно нуртує на українських територіях під Польшею і в Закарпатській Україні. В 1939 році на копот-

кий час українське Закарпаття стає незалежною державою, що було радісною надією для всіх Українців.

Перед вибухом Другої світової війни в 1939 році українська католицька Церква нерадянської України начислює 4 370 000 вірних, 3 040 парохій з 4 440 церквами. В п'яťох єпархіях з двома Апостольськими Адміністраціями діє 2-ох єпископів та 1 митрополит. До них належать 2 950 священників, 520 ієромонахів (священників-ченців), 1 100 монахинь, 540 студентів богослов'я, 4 малі семінарії, 41 католицьких організацій та 38 часописів, журналів і видавництв.

З більшовицькою займанщиною в 1939—1941 роках починається і для західних областей України те, що вже в 20-их роках припало Східній Україні: відчуження власности, ув'язнення, винищування політиків, учених, інтелігенції, свідомих та діяльних людей, духівництва й вірних. Зносяться монастирі та церковні установи, скасовуються церковні маєтки. Дальші кроки в нищенні Української Церкви та українських установ перериває вхід німецьких військ. Більшовики, відступаючи та втікаючи, залишають десятки тисяч жертв їхньої варварської жорстокости.

Не зважаючи на те, що німецька окупація не виправдала українських надій й привела до нових жертв, всеж таки час від 1941 до 1944 року був свого роду полегшенням.

З кінцем війни в 1945 році тільки частини українських земель опиняються під Польщею, Чехословаччиною й Румунією. Натомість превелика більшість падає знову під московське ярмо. Для України відкривається нова сторінка: на Голготі. Кличем до нового наступу була смерть митрополита Андрея Шептицького (1. 11. 1944 р.). Починається кампанією наклепу проти покійного митрополита. Від нового митрополита Йосифа Сліпого вимагається зірвати єдність з Римом та підпорядкуватись радянській владі. В повному порозумінні зі всім єпископатом та з духівництвом митрополит Слі-

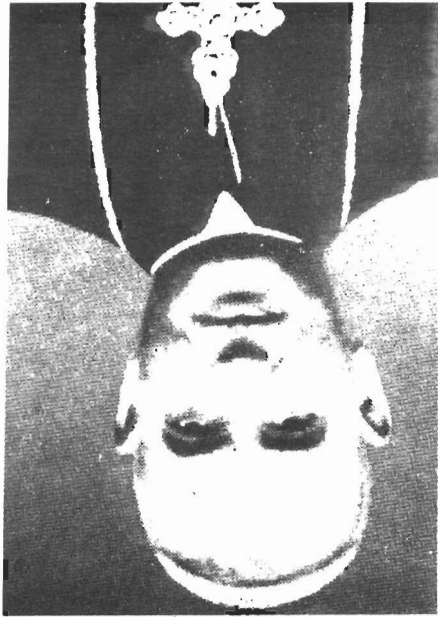
Мурр. Йосиф пісмя звільнення із заслання у Ілані Івана XXIII

Бабука Пуропи Хоумун

Бабука Жан Матунеевкун

Владика Григорій Ляхога

Владика Йосафат Коцловський

Владика Теодор Ромжа

Владика Павло Гойдич

О. ПЕТРОВ ПЕТРОВ ПЕТРОВ

Б. МУКОМОВ МУКОМОВ МУКОМОВ

Badurka Basnar Tonko

Badurka Mukova Chaprechkuñ

пий відмовляється, покликаючись на радянську конституцію, яка гарантує відділення Церкви від держави. Для знищення Української Церкви вибирає Москва дату 11 квітня 1945 року, коли всі держави зайняті упорядкуванням своїх справ. Без того, щоб хто будь реагував, і майже непомітно заарештовано всіх єпископів і велике число визначних священиків, яких засуджують на каторжні роботи з політичними оскарженнями. У березні 1946 року скликано до Львова за допомогою московської православної Церкви та під чуйною опікою НКВД — всемогутньої міліції — «псевдосинод», де проголосилось «злучення» української католицької Церкви з московською. Цим міліційним вчинком хотіли віддати українську Церкву під зверхність московського патріярхату, який по суті був знаряддям більшовицької влади. Більш як половину духівництва ув'язнено, вивезено та вимордовано. 10% за дозволом ієрархії своєчасно змогли втекти за кордон. Понад 10% якимсь чином приховались та заснували Церкву в катакомбах. Тільки мала частина, під тиском і терором, аби рятувати життя, знайшлась між присутніми на «псевдосиноді». Окружений арміями війська та міліції, народ спостерігав, мовчав і терпів, чекаючи на день правди.

У вересні 1945 року за наказом радянської влади заарештовано також перемиського єпископа Йосафата Коциловського та його помічника, єпископа Григорія Лакоту, яких згодом передано радянській владі, де їх засуджено на каторгу й в'язницю. Подібно діється з Апостольським Візитатором українців у Німеччині, прелатом Петром Вергуном.

Поруч зі страшними переслідуваннями духівництва, переведено широко розвинену чистку «буржуазно-націоналістичних елементів», яка повела до заслання на Сибір та в полярні землі безлічі інтелігенції, як теж і сільського населення. Тяжко встановити, скільки мільйонів українців загинуло й потерпіло. Рік після ув'яз-

нення українських католицьких ієрархів доходить на Захід вістка, що ані один єпископ не відрікся єдності з Римом та що всі єпископи перед їхнім ув'язненням заявили безумовну вірність та послух супроти Святої Столиці.

Примушені спільники львівського «псевдосиноду» гинуть в таємних обставинах від радянської зрадливої руки, під час, коли «Православний Вісник» в 1957 році стверджує, що ще є сотні парохій, які не хочуть підпорядкуватися московській Патріархії.

В 1947 році вживано такої же методи, як і в Західній Україні, щоб знищити Українську Католицьку Церкву в Закарпатті. У листопаді 1947 року вмирає мученицькою смертю єпископ Теодор Ромжа. На Чернечу Гору біля Мукачева скликано з'їзд, де «оброблені» учасники зривали з Римом та приєднувалися. Для священників і ревних віруючих — в'язниця, каторга, сльози, німий біль, а то й смерть.

В 1950 році така доля зустрічає і українців-католиків у Пряшівщині. Єпископа Павла Гойдича та єпископа Василя Гопка засуджено на досмертну в'язницю «за політику». Пряшівську єпархію прилучено до Московської Патріархії. Народ і духівництво, не зважаючи на всі жертви, лишилися вірні своїй Церкві.

Мала жменька українців-католиків у Румунії та на Мадярщині опинилася в не менш тяжких обставинах, які повели до цілковитого винищення української Церкви.

Особливе місце в житті української Церкви займають біля 50 000 українців в Югославії. Це переселенці українського Закарпаття, які прибули туди тому 200 років, та з Західньої України — в перших десятиліттях цього століття. Вони почувуються невід'ємною частиною українського народу та відзначаються великим прив'язанням до своєї Церкви. Знаменито зорганізовані в своїх церковних спільнотах, вони мають «рок спм

скопів. Спочатку вони теж були під тиском. Але сьогодні втішаються досить задовільною свободою.

Та властива українська еміграція складається з понад 4 мільйонів українських переселенців, що розсіяні по всьому світі. Хоча сливе кожній еміграції призначено пізніше чи скоріше розплистися в чужому довір'ї, для українського народу вона має величезне значення. Її український народ не вважає відпливом, але допливом тих хвиль, що в тяжких годинах мають сприяти відродженню та посиленню духа українськості, що бореться за своє самостійне буття. Українська Церква на поселеннях організується вже з початком цього століття за почином митрополита Андрея Шептицького. Першим єпископом в ЗСА з осідком у Філядельфії стає Сотер Ортинський, який в 1907—1916 роках кладе основи для майбутнього розвитку Української Католицької Церкви в Америці. Сьогодні Українська Церква в вільному світі має дві митрополії, одну в ЗСА, а другу в Канаді, Єпархії в Австралії, Бразилії, Аргентині та Апостольські Екзархати в Англії, Німеччині і Франції.

Великим поштовхом та підйомом у житті українців на поселенні було визволення митрополита Йосифа Сліпого з сибірської каторги та його приїзд до Риму 10-го лютого 1963 року. Понад 20-літня діяльність в Римі цього геройського ісповідника віри оживила нові надії та обновила новими насагами українців усіх країн, гуртуючи їх біля ідеалів свого духовного провідника. Наперекір всім противностям, проголошується його патріархом Української Церкви, покликуючись на постанови Вселенського Собору — Ватиканського II — на історичну дійсність Української Церкви та вимоги нинішнього становища. (Унійна булла папи Климента VIII та 11-та стаття декрету про східні Церкви).

Московсько-більшовицька політика супроти релігії, а зокрема супроти Української Церкви, так католицької як і автокефальної, лишається та сама. Вона

є безперервним, послідовним і наполегливим продовженням того, що вже було метою православних царів. Насильство над Українською Католицькою Церквою в Західніх областях України після війни — парафразуючи едикт Нерона (64 рік): «Non licet esse christianos» (християни не мають права існувати), казало: «Non licet esse christianos ucrainos» (Українська Католицька Церква не має права існувати) — відбувалося за давніми московськими засадами. Смерть Сталіна, найбільш нелюдського ката України, не принесла Церкві полегшення. Починаючи від 1959 року, Хрущов веде протирелігійну кампанію, жертвою якої стають понад половина православних церков, які ще залишались, та дві українські духовні семінарії. Хоча офіційно Українська Католицька Церква не існує, її існування посередньо потверджують постійні атаки преси на протирелігійної агітації. Усіма способами старається Церкву очорнити й скомпромітувати, щоб її добити. В 1957 році вертає з Сибіру єпископ Николай Чарнецький, і приносить новий подих для витривалости. В 60-их роках деяке число вивезених на Сибір священиків, монахів та вірних вертається в Україну та спричинюється до певного відродження церковних структур та до пожвавлення релігійного життя. На це скоро реагує КГБ, арештуючи знову, вивозячи, караючи та вживаючи всіх засобів, щоб викоринити всі вияви оновлення. В 1965 та 1966 роках проходить крізь Україну нова хвиля ув'язнень і процесів, зокрема інтелігенції.

В наступних роках різні українські громади та поодинокі священики звертаються до державних та адміністративних установ з проханням відновити й визнати права для їхніх церковних спільнот, покликаючись на конституцію Радянського Союзу. Але їм відповідається, що в'ключення українських католиків до московського патріярхату відповідало волі народу, та карається їх. Православний митрополит з Києва, Філа- 149

рет, 1968 року провадить офенсиву проти монастиря у Почаєві, де були українські ченці.

В 1968 році ув'язнюється знову католицьких священників, а з 27 січня 1969 року — таємного єпископа Василя Величківського, який намагався покласти нові основи для Української Церкви в даних умовах.

В 1972 році 180 священників посилають до Радянської влади заяву, де просять відкриття церков. Те саме роблять інші вірні та священники. Наслідком цього стає посилення переслідування з ув'язненнями, засланнями, процесами. З більшими чи меншими напругами ці придушування й переслідування тривають і посьогодні.

Але водночас з'являються підпільні видання, як «Український Вістник», «Самвидав», «Хроніка поточних (текучих) подій», де інформується про те, чого публічно та офіційно не пишеться й не говориться. Постають групи інакодумців, за охорону прав людини, за визволення України, за свободу релігії тощо. Незважаючи на те, що їх переслідується, тортурнується, мучиться, посилається до психушок (психіатричних лікарень), тюрем, висилається на каторгу, — число відважних та ідеалістичних українців не зменшується. Треба пригадати, що українців карається з багато більшою суворістю, ніж москалів чи жидів.

Останніми роками щораз більше людей віднаходять шлях до Церкви. Зокрема молодь, яку радянське правління силкується повернути до атеїзму, все частіше та все більше звертається до Христа. «Тільки в ньому вона знаходить ці начала правди, справедливості, любови ближнього та пошану перед людиною, якої надаремно вона шукала в марксистсько-комуністичному вченні». Водночас оживає в українській молоді національна свідомість, яка її наштовхує до чину за визволення батьківщини, беручи участь у підпільних рухах.

Поруч героїв, які мало чи не все своє життя проводять у тюрмах, каторгах, психушках та на засланні,

жертвуючи собою в муках і терпіннях за віру, за правду, за батьківщину, існує підпільна ієрархія, священники, ченці та черниці.

Питання, яке все наново з'являється, зокрема у всіх підпільних виданнях, це вимога права на існування Української Церкви, узаконення її. Що Українська Церква стає єдиним шляхом до справжнього відродження українського народу, є все більш наявним у свідомості більшості народу.

Український народ водночас проймається глибшою вірою в те, що московське безбожницьке правління не осягає своєї цілі — викоринити релігію. Він є переконаний, що ні сила заліза, ні терор, ні брехня не матимуть останнього слова. За релігією стоїть клич за джерелом свободи, правди, справедливости, доброти, любови, щастя: клич за Богом.

Українців, чиї прадідівські землі опинилися під католицько-комуністичною Польщею, розсіяно по цілій польській державі, а зокрема по так званих відзисканих землях. Число їх є безперечно більше, ніж офіційно подається. За певними даними їх буде коло 2-ох мільйонів. Хоч Українська Католицька Церква в Польщі не переносить кривавого переслідування, все ж таки через постійний стан розсіяння, де люди далеко від своїх рідних земель, вона є призначена на знищення. На цьому залежить не тільки комуністичному правлінню. Знищенням Української Церкви є ще більш зацікавлений польський католицизм. Жменька українських священників є вповні залежна і підлегла польським парохам. Досі немає єпископа для українців католиків. Їх старається перевести на польську віру. Цікаво, що по стількох століттях досвідів польська релігійна політика супроти українців ніяк не змінилась, не зважаючи на вибухи польської побожності та вірности правдивій Церкві.

Українці в Чехословаччині переживають теж тяжкі часи. Крім не проливаєтся одо цілком комуністич...

ного уряду залишається незмінно та неодмінно усунути поволі й поступово всяку релігію, а тим більше українську Католицьку Церкву. В Румунії українська Церква вимирає не тільки через обмежування й переслідування влади, але теж через брак священиків, бо про доріст заборонено дбати.

Глибинний зміст післанництва України — Хрест.

Якщо початки християнства в Україні сяяли могутністю української держави і миготіли блиском щирої віри, то наставання другого тисячоліття християнства серед українського народу застає його в безпорадному й безвихідному сліпому куті. В той час коли християнство відіграло таку велику роль в формуванні українського народу, а українська Церква, яка звертала більшу увагу на моральне удосконалення повіреної їй пастви, ніж на оскаржування у поблудженні в вірі, стала чинником рівноваги та великим поштовхом до єдності з Вселенським християнством, в дальшому тязі історії українське християнство йде шляхом неясности, суперечливости та протиріччя, а доля українського народу котиться драматичним колесом лихоліть, загрози та печалі.

В такому положенні сподівання, що злітали під майбуттям веселковими кольорами надій, ніяк не могли увітчатись успіхом. Бо Україна не стала суб'єктом історії, а об'єктом. Події стали сильніші за неї. З завдання, яке щедротою провидіння їй довірено, Україна не зуміла вив'язатись. Але доходити до такого висновку було б тільки поверховим розгляданням, яке не входить у суть християнської дійсности. Чим же є ті жалливі терпіння, які прийшлося переносити українському народові? Не є, може, вони отим суттєвим, в якому криється справжній сенс правдивого християнського буття та істиний зміст християнського життя, а тим-то й глибина дійсного післанництва, до якого Любов Божа запрошує так кожду поодинокую людину, як і народи?

Як би не було, по суті Україна сьогодні якимось чином, відносно до обставин, *mutatis mutandis*, ділить до-153

лю нинішньої Європи та сучасного світу. Всі ми є в одному човні.

Бо наш сучасний світ знаходиться у безпорядку, до якого веде його хаос власних пристрастей, замкнення в самому собі, самознищення через себелюбство. Скрайнім і найвиразнішим виявом цього стану є свавільне й розгульне суспільство, яке поєднується з безнадійною іраціональною та людиновбивчою ідеологією марксизму-комунізму. Це послідовне й природне пов'язання одного та другого історичного явища наших часів можна б назвати марксфрейдізмом. Не зважаючи на протилежні зовнішності, вони виходять з того самого джерела та вливаються в те саме русло. Їх вихідним пунктом є відкинення правди і зміслу буття, які можуть прийти тільки від потойбічного Бога. Наступним кроком цього рішення-вибору буде падіння в жорстокосердну, брутальну і варварську неволю та обмеження до власних жадань і до безпосереднього докiлля. Наслідком того стає терор, руйнування інших, які нам загороджують дорогу. Хто зрікається того, чого людина очікує надією на потойбічні обiтницi через довір'я в безконечне милосердя Бога-Творця, той стає нерозумним та нещадно жорстоким, щоб досягнути те, що є малозначним, неважним та проминальним. Він повернеться у праліси своїх пожадливоростей і пристрастей та в джунглі себелюбства. Звільнення від всіх зв'язків з законами й від розсудливої постанови перетвориться у сваволю. Людина душитиметься в утисках зла, що візьме верх над нею. Не важне, чи в одному випадку терор буде оркестрований згори та ради егоїстичних цілей кліки, зграї чи держави, або чи буде просто виявом поведінки поодиноких індивідуів.

Дарма, що Україна перебуває менш-більш в такій самій ситуації, що й весь Захід та інші народи світу, та що й їй теж треба шукати виходу з скрайностей індустриального суспільства, з мракобісся безбожництва, з шаленої погоні за добрами консуму та з вибриків сва-

волі, — та положення України є одним відмінне: Україна має іншу, особливу історію, з якої вона змогла здобути дорогоцінний досвід. Особливо останніми сімдесятьма роками український народ збагатився такими докорінними переживаннями, яких мабуть жоден інший народ не мав. Україна перейшла такий хресний шлях і зазнала такої смерті, що вона тепер дійсно в стані почути голос Бога. «Україна навернеться» — каже Мати Божа мовою Фатимських дітей. Українці дійшли скоріше ніж інші народи до тієї точки, з якої не тяжко переконатися, що є тільки один шлях, який веде до гавані порятунку та на левади щастя. Українці до дна досвідчили злобу, побачили дно лжи.

Бож в основному ідеться тут про правду. Й український народ, перейшовши гори горя, які заподіяла неправда та її невіддільні супутниці, насильство та злочин, є спраглий до правди. Бо знає він, що вільним може його зробити тільки та правда, джерелом та основою якої є Бог. Протиставитись неправді, засвідчувати усім своїм життям правічну правду, — це саме те, чого потребує нинішній світ, у якому панує найбільша неправда-безбожництво та його наслідки.

Сьогодні Україна переживає подібне до того, як це було за часів св. апостола Павла. «Аж тут з'явилось Павлові видіння: один македонець стоїть і, благаючи його, каже: «Перейди в Македонію і допоможи нам». Шукаючи правди та справедливости, кращі дочки та сини українського народу стараються переступити туман самообманних ілюзій і вступити на терен тверезої дійсности.

Але ж зустріч з дійсністю та її сприйняття — це зустріч з правдою. А суттю й докорінною властивістю правди є, що вона неодмінно веде до любови, до безконечного милосердя, що дає буття усьому, що існує. Тому людина, яка з сумлінною ретельністю шукає за правдою, віднаходить ближнього, якому вона відкривається самовідданим служінням: любов'ю. Правда й 155

любов є таким чином невіддільними. Як і правда, так не менше й любов звертають людину до джерела, з якого вони походять. Любов людини та світу стає любов'ю Бога. Ця любов стає вихідною площиною усього світогляду людини, основним виміром її настанови, суттєвим мірилом її поведінки. Вона стає й підставою довір'я, рушійною силою відваги та джерелом радості. Тільки таке докорінне пов'язання з Богом любови, де Христос стає для людини «дорогою, правдою й життям» (Йоан 14, 6), робить людину здатною прийняти з рук Божих ту історію, яка для неї протирічна, незбагненна та безвихідна. Людина, повіривши Божественному Серцю, покладається на Нього, віддається Його безконечній щедроті.

Саме такий погляд на дійсність дозволяє нам схопити, що суть Християнства і взагалі буття людини знаходить свій осередок в хресті Христа та в Його Воскресінні. Без готовності до хреста та до жертви людина і світ не мають ніякого духового фундаменту. Духові вартості людства, а зокрема християнства, існують тільки за ціну посвяти. Де немає відваги до самопосвяти, там вириваються низькі людські пристрасті. Там починається падіння, нищення, відчай, сумнів та ворожнеча, бо немає духового осередку.

Нинішній папа Іван Павло II, бувши ще кардиналом так проповідував в Новій Гуті: «Якщо хрест віддалиться з душі, не будується людського життя, але нищиться його. Відбирається людям останню опору. Це діється не безкарно. За це платиться падінням моральності, помноженням вбивств ненародженого життя, зростаючим показником розбитих подруж і родин, зі щоразу більшим п'янством та неохотою працювати. Без хреста немає ніякого правдивого людського життя, і моральність поступового народу нема як рятувати. Не можна ніяк виховувати молодого покоління, якщо не навчити його пізнавати вартість посвяти, самоподолання, альтруїзму та самозречення. Тому вимагаємо право

буття для хреста в нашій батьківщині, з певністю, що з хрестом поєднуються не тільки терпіння Христові, але теж спасіння, що приносить Христос людині, родині, народові й цілому людству».

Незламність духа опирається на невичерпаній дійсності, на хресті. «Слово про хрест нам, що спасаємось, сила Божа» (Кор. 1, 13). Віра в Христа, що приносить мир, заводить новий зако́н ладу, долаючи смерть, дає переконливу відповідь на хвилююче питання про останній змісл буття, як дала вже тому 2 000 років. Це — вид на Голготу.

Христос каже ясно без жодних церемоній: «Не думайте, що я прийшов принести мир на землю. Не мир прийшов я принести на землю, а меч» (Мт. 10, 34). Ціль цієї війни проста та виразна: змагатись завжди та всюди, аби прийняти Божу волю та чинити її. Мова тут насамперед про визволення від самообману ілюзій, аби шукати справжню дійсність та намагатися залишитись у постійному зв'язку з нею, скеровуючи нашу дію до неї. Це означає — приймати протиріччя, які перехресцують нашу жагу за щастям, та відшифровувати в них шлях, яким Божа любов веде нас до осяйної мети. Це означає перемагати спокуси лукавості нашої природи, що тягнуть нас назад та вниз, а не до вищого та більшого, що нам дарує прещедра милість Божественного Серця. Це означає перебувати в постійній напрузі, аби не впасти, та бути завжди готовими встати, коли ми впали. Це означає забувати про себе, щоб думати про інших. Це означає — ніколи не зневірюватись, а завжди все рішучіше ступати вперед та вгору, починаючи все наново. Це заклик до відваги, аби йти за покликанням Святого Духа.

Таким способом перебіг життя кожної поодинокій людини, як і історія народів, стає шляхом, який іде вгору, підіймається; і тому це не може здійснитися інакше як тільки трудом, змаганням, зусиллям.

Це означає, що меч, який нам вручає Христос, на-вряд чи можна відлучити від хреста. Боротись — це терпіти. Терпіти — це жити. Коли хочемо прямувати до цілі, мусимо бути готові до страждань. «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною. Хто хоче спасти своє життя, той його погубить, а хто своє життя погубить ради мене, той його знайде» (Мт. 16, 24—2). Дарма що суттєвим стрижнем нашого існування становиться шукання щастя; таке терпіння не тільки пронизує наше існування, але, власне, є долею людини. Його ніяк не можна уникнути, бо воно невіддільне від життя. Не те, що воно є шляхом до щастя, але за якимось незбагненим пляном Творця страждання супроводить наше побивання за змислом нашого життя, вкарбовуючись глибоко в правдиву дійсність буття людини.

Те що в терпінні лежить глибина таємниці нашої справжньої дійсності, належить до основних правд християнського об'явлення. «Я вирішив не знати нічого іншого між вами, як тільки Ісуса Христа, й то розп'ятого» (Кор. 2, 2). Терпіння ради любови є самотньою відповіддю на протиріччя світу, буття та існування людини. Воно є розв'язкою того, що вважається нерозгаданим. Воно є перевершенням теперішнього стану смерти та шляхом до життя, яке ніколи не перестане у Бозі. Воно є запорукою безсмертності як логічний висновок буття. Через хрест до світла воскресення.

Це веде нас до висновку, що успіх в житті людини та історію даних народів ніяк не можна міряти загальноживаними мірлами, але їх треба розглядати під цілком іншим кутом зору. Справжня, дійсна історія відбувається в серцях людей. Вона не залежить від зовнішніх досягнень і не відповідає поверховим виявам. Вона відбувається на тому рівні, де беруться властиві рішення. Те, що рахується, не є успіх, а добра, рішуча та сильна воля. Щирі та добрі наміри, які керують

настановою цілого людського життя, є вирішальними, а не перемоги, що блискотять.

Коли ми з такої точки зору розглядаємо історію українського народу, то всі його розчарування, поразки, нещастя, лиха, скорботи, неуспіхи, терпіння, муки, упокорення, пониження і навіть його прогріхи й недоліки виглядають цілком інакше. Доля України не є вже жалючою трагедією, а особливим покликанням. Вона являється надзвичайним знаком християнства, яке знаходить саме в Україні свій властивий зміст, зміст та здійснення. Український народ не розійшовся зі своїм завданням. Дарма що післанництво, яке очікувалось від України та яке зовсім інакше виявилось, виконано набагато краще, ніж сподівалось. Українці, на яких римські папи, вселенське християнство поклали свої найкращі надії, не розчарували.

Світ, а зокрема світ, до якого приковано Україну, не можна змінити галасом розгуляної вулиці чи маніпуляцією зловіщої та вбивчої пропаганди. Щоб вибитись з вікової логіки зла, яке наводить чорні грози лихоліть та нещастя, треба якогось надзвичайного почину, якоїсь вищої допомоги, Божого чуда. Ми віримо, що саме український народ, який, хоча він нам вбачається на бездоріжжі долі і на межі свого існування, є приречений стати тим чудом. Український народ не розминувся зі своїм покликанням і проти всякої надії зовнішніх виглядів сповнює своє завдання.

Український народ був у стані перенести горе своєї трагічної долі, бачивши в глибині його християнської свідомості хрест, що випромінює райдугу воскресення, дарма що витлумачення шляхів хресної дороги йому не дано.

Історичний скривавлений шлях, що ним іде український народ у віки — це шлях, приречений Богом для творіння, це був і царственний шлях самого Христа на Голготу. Бог мене українську національну субстанцію раменами історичних трагізмів не надаремно. 150

Якщо життя численних поколінь українського народу зумовлене важкими досвідами і пробами, то це тому, що Бог хоче викресати з нас полум'яні вогні й пожежі духа. Він хоче з українського безсилля викресати полум'яну міць життя, вкоріненого в Бозі.

Кров українських мучеників, що гинули та гинуть в безприкладній в історії боротьбі українського духа з шаленими ідеологіями нашого часу, — це запорука творчої й апостольської живучости України.

Бог, який провадить історію людськими руками, іноді найбільш незугарними, зберіг понад усі загрози та грози український народ, аби дати йому те післанництво, яке невіддільне від тернистого вінця. Бож на якомусь рівні відчуття жевріє в українському народі переконання, що Україна має багато до сказання світові. Українцям ясно, що завдання, яке Боже Провидіння поклало їм на плече, не завершене. Хоча це може здаватися давним та малозрозумілим, але саме тепер, коли Україна стоїть у тіні своєї трагічної долі, їй призначено сповнити вагоме доручення історії. В годині, коли українському народові загрожує цілковите винародовлення та біологічний геноцид, коли йому не дано ніякого права слухати свого сумління, аби визнати Бога, і коли в його батьківщині немає місця для Христа, Україну закликається до надзвичайної, відповідальної ролі.

Проте саме тепер, в агонії, що не є вмиранням, але боротьбою, крізь яку підіймається веселка надії, Україна може дати найціннішу інформацію. В погоні за щастям аж ніяк не можна виминати хреста; але, навпаки, брати його серйозно, як шлях до певної та повної щасливости.

Українські християни свідомі того, що хрест постає через перехрещення Божої волі з волею людини. Вони вказують, що в житті не йдеться так про визволення від небезпек і терпіння, але про вічність, про остаточне щастя. Вони добре знають, що на цьому шляху

боротьби й терпіння приходиться та завжди прийдеться падати. Але вони ще краще знають, що завжди треба мати відвагу вставати, щоб мати сміливість все наново починати.

Можливість все наново починати, долаючи відчай, тривогу, непевність і неспокій — це Євангеліє. Проте починання, яке нам безперерійно подає об'явлення Христової Благовісти, це заклик спрямований до кожної поодинокі людини. Тому оновлення та перетворення світу, суспільства й народів, і людства є насамперед та понад все внутрішньою овновою. Революція, якої потребує людство, є революцією, що збувається всередині людини. Всі ми, кожний з нас, мусить звернутись до Бога, навернутись, змінитись. Якщо така революція ніколи не припиниться, то всі інші революції стануть зайвими.

Один з віруючих нашої батьківщини пише: «Нам треба стати Євангелією, тоді зміняться автоматично всі суспільні відносини».

Якщо, отже, основною вимогою такої революції є починати від себе, аби насамперед себе перетворити, то це означає водночас, що треба жертвувати собою, а не іншими. Саме те чинить еліта України, добірна частина українських віруючих та добровольців героїської посвяти. Так постає нова цивілізація, цивілізація любови. Нове плем'я України, що гряде в друге тисячоліття свого християнства, стає пересторогою для світу, аби рішуче та раз на все відкинути нещасні випадки європейської культури, якими являються марксизм та з ним споріднені явища. Воно є закликом до сучасної цивілізації, що керуючись у пошукуванні щастя, себелюбством та сваволею, зазнає тільки поразки та падіння вниз, де кінчає оргіями самознищення.

Ми не пред'являємо заяви, що український народ витерпів більш за других. Ми тільки, дивлячись на історію українського народу, стверджуємо, що просто дивуємося, як можливо, що цей український народ наба

протязі своєї тисячолітньої християнської історії зміг так безмірно терпіти, видержати оті страждання, дерзати, не піддаватись та проіснувати.

Істотним, проте, не є саме терпіння, але як сприймається страждання, який змісл йому надається, яке відношення до нього. Безперечно було б побожним переборщенням уважати, що всі українці завжди переносили терпіння і з християнськими почуттями приймали Божу волю та несли хрест слідом за Христом. Не всі були святими, ісповідниками, мучениками та героями. Все ж таки, в обличчі незлічених свідчень історії, не слід заперечувати, що саме дух християнської настанови та християнського відчуття супроводжував український народ у його мандрівці крізь віки та крізь тяжкі лихоліття безсердечної долі. Не є теж остаточно так важливим, чи така духовна постава була менш чи більш свідомою. Є однак, безсумнівним, що сила витривалости, аби могли перенести стільки горя та далі надіятись та боротись, приходила українському народові тільки від християнської віри.

Справжній християнський рух, що все приймає від Бога, все від Бога очікує, у всьому на Бога покладається та в усьому вбачає провід Божого милосердя, був саме тією властивістю українського народу, яка була основою й рушійною силою його післанництва. Таке християнське переконання дозволяло українському народові взяти з покорою упокорення, яке історія клала на його плече, вважаючи його за заслужену кару. Український народ погоджується теж зі своїми обмеженнями, беручи їх як волю Божу, яка кожному дає відповідне. Під цим оглядом український народ світить, як одинока зоря поміж месіанізмами, шовінізмами, національними скрайностями та імперіялістичними стремліннями своїх сусідів. Не жадоба влади, панування над іншими та користування благами цієї землі зродила з українців авангард християнства й по справжньому християнської Європи, але уярмлення, понизення і тер-

піння, яке зродило вимогу понять та ідеалів, як гідність людини, недоторканність особи, права людини, особиста відповідальність, свобода, самовіддана відвага, солідарність та спільність. Ці ідеали були висновком української християнської душі з її побожністю, благочестям, вірою, шуканням Бога, жагою правди, доброзичливістю, гостинністю, дружністю та готовістю допомоги.

Київська гора, на якій, за побожною легендою, св. Андрій застромив хрест, залишилась властивим осередком України, її серцем. Історія українського народу вже відтоді кружляє біля хреста. Це її справжнє покликання. Грішний світ вимагає знаків. Для християн найбільшим чудом є розп'ятий Христос, бо вже внутрішній голос нам сповіщає, що в розп'ятті Христа є вже Його воскресіння. Терпіння, яке безнастанно супроводжує Україну, стає найкращою запорукою та запевненням, що Україна, не зважаючи на всі протиріччя її буття та її історії, відгадала сенс справжнього християнського буття, сповнюючи таким чином велике завдання, що провидіння Боже їй довірило.

Хрищення, яким св. Володимир Великий охрестив свій український народ, було повним та багатозначущим хрищенням, бо воно було введенням до Хрищення, що було шляхом хреста та вівтарем крові, щоєдналась з Духом Христовим.

РОЗДІЛ XV.

Тернистий шлях на Голготу.

Терпіння українського народу починаються скоро, з самим поставанням українського буття. Положення, у якому знаходилась Україна, стало вже джерелом українського хресного шляху. Україною всі переходили. Цією землею всі жадали оволодіти. Кожний старався як найбільше її пограбувати. Оминаючи описи колишніх нападів, лихоліть, бід та переживань, нищень та руїн раніших часів, розпічнемо згадкою, яку нам передає історія про страждання, які спричинювали спустошення нападами печенігів, турків, а зокрема половців. Приходили вони зі сходу, зі степів. Тому була це боротьба з неспокойним та непримиренним Сходом. За часів Святополка Ізяславича (1093—1113), наддніпрянські території були постійно руйновані. Множество українського населення попадало, серед моря страждань, в половецьку неволю. Повість так описує оті події: «Згрішили ми, й поносимо кару, так як ми створили, так тепер страждаємо: всі городи опустіли, перейдім поля, де колись паслися стада коней, овець, волів — все знищено. Нині бачимо позаростані ниви, що стали пристановищем звірям. Але все ж таки надіємось на Боже милосердя... много роду християнського страдає, печальні, мучені зимою замерзають, голодні вони та спрагли в біді, опущені лица, почорнілі тіла, в незнаній стороні, язики їх спалені, йдуть нагі та босі, ноги поколені терням, із слізми відповідав один одному словами: „Я був з того города“, а другий: „Я з того села“, так випитуються зі сльозами, розповідаючи про свій рід та зідхаючи, очі підносять до Вишнього, який знає тайни». А згодом літописець додає: «Нехай ніхто не посміє сказати, що Бог нас ненавидить! Щоб

164 того не було. Кого Бог так полюбив, як нас полюбив?

Кого так шанує, як нас прославив та підніс? Нікого ж! І коли більше Господь гнів свій підніс на нас, то тому, що ми були шановані більше всіх та поповнили гріхи, гірші від усіх. Бо ми просвічені більше від усіх, Господню волю знаючи, ми злегковажили її в гордості і в гордості ми є карані більше всіх».

Іноді причиною нещастя були розбуста й міжусобиці між князями. Саме ціллю найбільшого твору ранньої України, «Слова о полку Ігоревім» є закликати всіх українців до згоди, миру та любови.

Датою, яка кладе початок гірким випробуванням Українського народу, становить рік 1169, коли Андрій Боголюбський, князь Суздальської землі, пізнішої Москви, нищить Київ. «І був взятий Київ, — пише літописець, — місяця березня восьмого, другої неділі посту в середу.

І грабили весь город впродовж двох днів, Поділ і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилювання нікому ні від кого, церкви горіли, християн вбивали, других в'язали, й жінок вели в полон, розлучаючи їх насилу від мужів. І діти ридали, видячи своїх матерів, і забрали майна багато, і з церков забрали ікони, і книги, і ризи, і всі дзвони поздіймали. . . і запалили погані Печерський монастир, святу Богородицю, але Бог молитвами Святої Богородиці спас нас від такого нещастя. Огорнув в Києві всіх людей страх, туга і жаль невгамовний і сльози неперестанні. Це все сталось задля наших гріхів. . .».

Літопис Лаврентіївський і Никонів говорять про другий наїзд та зруйнування Києва в 1203 році. Наїзники, разом зі всією половецькою землею несподівано захопили Київ та «створили велике зло, якого Київ не зазнав від хрищення».

Напад і нищення, яке перевершило всі попередні й яке записалось в історію України і стало вихідним пунктом всіх дальших лихоліть українського народу по 186

сьогоднішній день, була татарська навала. Хоча вона захопила багато країн східньої Європи, справжньою жертвою тієї жакливої хуртовини стала насамперед і понад усе Україна. Спочатку 1239 року, руйнують татари лівобережну Україну. «Тоді настав переполюх по цілій землі й ніхто не знав, куди має втікати», — записав Лаврентіївський Літопис. В 1240 році татари, після розпачливої оборони українців, нищать дощенту Київ. «Того року взяли татари Київ, і св. Софію розграбили, і всі монастирі, і ікони, і хрести, і всі прикраси церковні забрали. І людей всіх, від малого до великого, всіх повбивали мечем. Ця злоба сталася перед Різдом Христовим на Миколин День» (6 грудня 1240), — писав цей самий літопис.

Серед нещасть, які одно по одному котились на український народ, до найбільш зловісних належить поява турків на Чорному морі. Це вийшло на превелике нещастя України. Бо кримські татари, опираючись на Туреччині, якої васалами стали, стають страшним вампіром українського народу.

На це вказують нам списки походів кримських татар на українські землі під кінець XV і на початку XVI століть. В 1480 році наїжджає на Поділля хан Менглі-Герай зі своєю ордою. Два роки згодом наслав «государь всея Руси кримців на „матір городів руських” і в нагороду одержав від кримського приятеля золоту чашу і дискос з Софійського собору». Відтоді немає року без наїздів татарів на українські землі, іноді кількох у рік. Україна давала постійно данину наїздникам своєю кров'ю та дорібком тяжкої праці. Турецька держава потребувала багато невільників. Україна стала через татарів головним постачальником людського товару. Сам Менглі-Герай доставив на турецькі ринки сотки тисяч полонених, найдобрішого людського матеріалу. «Усі страти в людях, які потерпіла Україна протягом покоління після 1480 року, були такі, що ними можна б було сколонізувати величезні простори л-

гів та степів. Тим часом пропали не тільки колонізаційні здобутки, що сталися після відвоювання Поділля і Наддніпрянщини, а й землі зі старою осілою людністю в Галичині й на Волині перемінились на пустирі. Культурна праця віків пішла марно!», — пише С. Томашівський (Українська історія, Львів 1919). .

Великі шкоди в людності та страждання принесли теж пошесті (чорна смерть), які в XIV та XV століттях навіщували Україну, забираючи тисячі-тисяч людей та вигашуючи сотки міст та сіл.

З польською займанщиною в другій половині XIV століття посилюються пригноблення і закріпачення селян, що стає через довгі віки однією з головних причин терпінь українського народу. Панщина та закріпачення під московським ярмом ставали й джерелом національної неволі, виключаючи український народ від можливості піднятися та від боротьби за волю. Визиск українського простолюддя чужими панамі набирив все більших розмірів, перетворюючись у загальне горе.

Інстинктивною відповіддю українського народу на утиск і гноблення зі сторони поляків і на нищення татарами й турками було постання козаччини. Але й ця самооборона не була тільки полегшою; вона теж вимагала багато жертв українців.

Реакцією Польщі було ще більше пригноблення українського народу у всіх ділянках його життя. Найбільший тягар польського ярма приходиться нести простому народові, селянству. До побільшення й поглиблення горя України спричинюється сумна доля релігійної боротьби. Вона не тільки тому прикра, що приносить взаємну боротьбу та внутрішнє нищення, але більше через те, що настільки протирічна і трагічно згубна. Бож нищення Руси Руссю — так називали в першій половині XVII століття взаємну боротьбу між католиками й православними в Україні — було здебільша чужою інтригою, Москви та Польщі, інтригою, яка загороджувала українцям доступ до волі та спокою. 167

Друга половина XVII століття відкриває перед Україною нову сторінку лихоліття й печалі. Поступове опанування Українських земель Москвою веде український народ до цілковитої затрати свободи, до визискування, до змосковщення, до пониження, до вигублювання рідного благочестя, до національного геноциду. Тернистий шлях українського народу стає щораз більш трудним, тужним та туманним.

XVIII та XIX століття — ще більше вводять Україну в безнадійність поневолення. Щойно на початку XX століття, 1905 року, починає поблискувати заграва нових шляхів. Але дивною іронією злої долі, коли збувається мрія віків й приходить з кінцем Першої світової війни, в 1917 та 1918 роках, час волі й надії на вільне й менш печальне майбутнє, Україна входить на скрайній вершок горя. З Голготи, на якій Україна знаходиться з Жовтневою більшовицькою революцією, український народ по нинішній день не сходить. Годі вичислити всі етапи океану сліз, крові та мук, які переніс український люд у цих роках. Це — справді безперервний ланцюг горя, пекельних страждань, постійне вмирання на хресті.

Якщо сама революція, війна з ворогами України, а зокрема введення більшовицького безправ'я та безпорядку дають мільйони українських жертв, то це тільки скромний початок. Вже в 1922 році вибухає в Україні голод, який забирає українському народові нові мільйони й мільйони людей. Водночас більшовицький режим постійно сіє смерть, приносить розстріли, тюрми, вивезення і тортури. В 1929—30 роках Москва береться до систематичного винищення української нації. Вся еліта українського народу ув'язнена, тероризована, тортурована й фізично винищена. І це не тільки по великих містах України, але навіть по селах. («Розстріляне Відродження», Юрій Лаврінен. — 1959).

В тому часі переривається криваво відродження української національної настанови, як теж відновлення

української церковности та всіх найменших виявів українського життя. Лишається тільки ще одна сила, яка не зважаючи на величезні страсти, ставить тихий опір наїздникам. Це — селяни.

В 1929 році Москва рішає остаточно перевести колективізацію рільничого господарства. Це торкається насамперед України. Хотіли зламати основи українського народу. Впровадження тієї колективізації було поєднане з жакливым терором та з нищенням майна українського села. Люди терплять невимовно. Безліч селян розстріляно, ще більше ув'язнено, а найбільше вивезено на Сибір. Були це передусім дещо заможніші селяни. Превелика частина з них гине в страшних умовах. Незадоволена й тим більшовицька влада зі Сталіном рішається на цілковите винищення українського селянства, мабуть на найбільший злочин в історії людства. Під час, коли Україна мусить доставляти московському правлінню збіжжя на експорт за кордон, українському селянинові відбирається дослівно все. Між кінцем 1932 й весною 1933 року вмирає з голоду біля 10 мільйонів українського населення.

Великі простори української землі залишились відлюдними, без населення. Український народ тратить біля третини свого населення. Найменша підозра ставала причиною розстрілів, вивезення, арештування та винищення людей. Незносний терор, поєднаний з нуждою, перетворює життя українського підсоветського населення на справжнє пекло. Чого лиш не довелось пережити тоді українському народові! Цього не можна описати. Це переходить усяку уяву і міру. Постійні процеси, тортури та розстріли не щадять нікого. Зокрема жакливым терором позначався час «Єжовщини», коли начальником НКВД став Єжов, котрий розпорядженням Сталіна доводив становище в Україні до неймовірних скрайностей.

Вимоги праці стають надзвичайно великі. Селян, робітників і службовців прикріплено до місця праці й

проживання і запроваджено кримінальні кари за спізнання чи дрібне недбальство.

В той сам час українське населення під Польщею знаходиться теж під польським терором. В цілому, однак, порівняльно з радянською дійсністю, польського гнету ніяк не можна порівняти з радянським. Особливо негативною сторінкою польської займанщини були пацифікації, концентраційні та карні табори, як Береза Картузька, тюрми, як Бригідки у Львові. До найганебніших сторінок відношення поляків до українців належить зачислити нищення українських православних церков на Волині та жорстокі переслідування українських віруючих. Знищено коло 300 українських церков.

Вибух Другої світової війни не приніс Україні визволення, на яке українці надіялись. До давніх лих долучились нові, не менш жахливі. Мабуть ніякий інший край та ніякий інший народ не поніс більше жертв в цій трагедії Європи, як Україна. Вона була головним театром воєнних подій, а український народ був мучений зі всіх сторін. Говориться про 9—10 мільйонів українців, які загинули через 2-гу світову війну.

В той час коли кінець війни приносить іншим народам визволення, спокій, відродження, для українців приходить знову страхіття нових страждань. Під покришкою карання нельояльності супроти Москви та через з'єднання українців з Московською Православною Церквою переходить через Україну хвиля незліченних арештів, заслань на Сибір, розстрілів, тортур та загального терору. З маленькими передишками український народ перебуває постійно й по-сьогодні під національним, релігійним та соціяльним ярмом з боку московського більшовицького правління. За вияв любови до своєї батьківщини українця карають позбавленням волі, засланням на Сибір, концентраційними таборами, муками в психічних тюрмах-лікарнях. Українське ім'я хочуть цілковито стерти з поверхні землі. За

відстоювання прав людини тощо українця карається набагато жорстокіше ніж інших громадян Радянського Союзу. Терпіння українського народу не зменшується. Не треба й забувати, що більшість вивезених, арештованих і тортурованих в Радянському Союзі це українці. Що Україна далі страждає під кожним оглядом, і страждає більше за інших, вистачає поглянути хочби на Чорнобиль.

РОЗДІЛ XVI.

Геройсько-мученицька постава.

Тягар терпінь, які прийшлося нести українському народові впродовж багатьох віків, не був лише долею, яка мимоволі, несвідомо, випадково та сліпо спала хрестом на його плече. Страждання українського народу часто виходили з його настанови, як теж і прибирали виразне спрямування. В багатьох випадках — це був вибраний шлях, яким йшлося свідомо та добровільно заради вищих ідеалів, любови до батьківщини, прав захисту ближнього, свободи, правди, справедливости, а зокрема своєї християнської віри. Історія України це насамперед історія мучеників. Якщо ще донедавна з захопленням гляділось на римських мучеників з перших трьох століть християнства, то без перебільшення можна сміло сказати, що Українська земля прославилась кров'ю мучеників не менш від древнього Риму. До християнського героїзму закликав вже приклад великих мучеників, які скропили своєю апостольською кров'ю українську землю. Це — апостол св. Андрій, це третій наслідник св. Петра, папа Климентій (88—97), це папа-мученик св. Мартин (649—655). Вони та багато інших, знаних і незнаних мучеників та ісповідників тих перших віків християнства, стали справжніми основами української християнської віри.

Проте різниця між свідками віри в Христа та в Воскресіння перших віків і мучеників всіх інших народів і країн та незліченими українськими мучениками тільки та, що про українських свідків віри забувається й про них не говориться. Вперто промовчується зокрема доля мучеників останніх часів.

Знаменним є, що готовість до богатирської посвяти свого життя з любови до Бога та ради своєї християнської віри поєднувалася з жертвенністю з любови до

батьківщини, для добра та слави свого українського народу, включаючи тут теж і ідеали захисту всієї християнської Європи та всього християнського світу. Тим-то геройська постава та християнська настанова українців ішла в повному співзвуччі з лицарським духом християнського Середньовіччя. Боротьбу проти поган та неврних вважалося за захист віри. Тому на смерть у такій боротьбі дивилися як на смерть свідків Христа. Смерть на полі битви за свій народ вінчалась не тільки слявом слави, але водночас ставала релігійною свідомістю християнської самовідданости. Патріотична настанова звільнялась з тісних себелюбних закриттів в національному себелюбстві і солідаризувалась зі всіма народами християнської Європи, вважаючи себе слушно інтегральною частиною Західньої Європи.

Українці стають не тільки пасивними носіями хреста, а добровільними хрестоносцями, тобто тими лицарями, які не вбивають, але посвячуються, жертвуючи навіть своїм життям за правду Христову. Новоохрищена Україна віднаходить одразу силу йти походом проти зла, неправди, кривди, несправедливости. Якщо суттю й зміслом історії є продовження, розвиток, здійснення, сповнення, завершення, то український народ відразу змагається здійснювати своє християнське покликання. Шлях до розвитку свого християнського буття український народ вбачає саме в боротьбі, яка часто ототожнюється з тією геройською самопосвятою, що дає своє життя за других, засвідчуючи своїм життям правду, якою є Христос, в боротьбі, яка мусить примиритись з поразками та означає відвагу все наново розпочинати й ніколи не зневірюватись.

Тому-то хрест, що знаходиться на володимирському знамені, на українському гербі, являється сивмолом української духової настанови: минувше завершити вічним, а смертному вкоринити безсмертне, людське повести до Божественного. Свято Господнього хреста можна святкувати як свято українського народу.

Отак український народ вже з самого початку виявляє особливу пошану до тих, хто веде праведне життя та жертвує собою заради любови до ближнього, згоди та єдності. Приклад двох синів Володимира, Бориса й Гліба, що загинули з руки свого брата Святополка під час молитви (1021 р.), ставав поштовхом до пригадування, наслідування та пошани. Як думали українські люди та якими почуттями християнської відповідальності були пройняті, читаємо в Київському Літописі при нагоді вступлення князя Мстислава Ізяславича на київський престол: «І вложив Бог в серце Мстислава думку про Руську Землю, тому, що він бажав їй добра цілим серцем, і скликав він своїх братів та став з ними радитись, говорячи так до них: браття, пожалійте Руської Землі, своєї батьківщини та дідизни, бо кожного року говорять князі про віру християнську та з ними йдуть на присягу й все її переступають. А вже половці нам і Грецький Шлях відбирають і Соляний і Залозний. А чи не було б краще для нас, браття, покликаючись на Божу поміч та молитви Пресвятої Богородиці, вступити в сліди своїх батьків і дідів і за свою честь. — І подобались насамперед слова його Богові й всій братії та їх мужам. І сказали до нього всі брати: хай Господь тобі, брате, в цім поможе, тому що Бог вложив тобі думку в серце; нам хай Господь дасть свої голови покласти за християн і за Руську Землю та бути причисленими до числа мучеників».

Хоча Україна не бере безпосередньо участі в Хрестоносних походах, про них малося дуже високе поняття. Так пише український Київський Літопис за рік 1190: «Ці же німці як святі мученики пролили свою кров за Христа, зі своїми царями. Над ними наш Господь проявив чудо: якщо котрий з них в бою з іноплеменниками був убитий, то по трьох днях їх тіла невидимо ангел Господен забирає. І другі видичи це, ба-
174 жали постраждати за Христа, бо на них сповнилася

Господня воля і причислив їх Господь до вибраного свого стада, в лик мученицький. . .».

Україна вважає свою боротьбу з «іноплеменниками» половцями за таку саму боротьбу, якою були Хрестоносні походи.

Особливе звучання мають для нас слова князя Ігоря Святославича, героя українського епосу «Слово о полку Ігоря», які віднаходимо в Київському Літописі під 1185 роком: «Це допустив на мене Господь відповідно до мого беззаконня та моєї злоби. . . Правдивий є Господь та дуже праві його допусти, я вже не маю права перебувати між живими, нині бачу я, як другі прийняли вінець мук; чому я один винний не прийняв терпіння за всіх».

Надзвичайно великою християнсько-лицарською поставою відзначились українці в обороні своєї батьківщини перед татарською навалою. Вже в 1223 році в битві над рікою Калкою лягло тільки самих киян понад десять тисяч лицарства. 1240 і наступні роки стали ще більшими виявами християнської патріотичної жертовності.

Не знаємо, що було б з Європою, якби не стало того захисного муру, яким була богатирська самопосвята християнської України. Знаємо тільки, що та Україна, яка рятувала Європу, стала жертвою зокрема сусідів, які їй завдячували свій порятунок і можливість розвиватися й зміцнюватись. Україна дала своє життя за інших, але не зазнала вдячності від них.

Щоправда, культурна Західня Європа зрозуміла, так в XI, XII та XIII століттях, як у дальших віках, хто може бути й дійсно є обороною християнської цивілізації. Зокрема римські папи відносились з пошаною до українського народу, покладаючи на нього надії. Рим і інші європейські держави часто звертаються до української держави за допомогою, та за Княжої України, як і в часи козаччини від XVI до XVIII століття. Це була перш за все та понад все заслуга жертовної¹⁷⁵

лицарськості українського народу, що християнська Європа змогла врятуватись перед татарською повинню. Немає теж сумніву, що тільки завдяки одчайдушній хоробрості та сміливій вмілості українських козаків можна було і відігнати від християнської Європи страшний кошмар турецької загрози. Найбільші перемоги християнських військ, як наприклад під Хотином 1621 року чи під Віднем 1683 року, немисленні без українських козаків, що йшли на бій, уповаючи на покров Пресвятої Богородиці.

Захисником християнської цивілізації, віри в Христа та гідності людини залишається Україна й далі, аж посьогодні. Бореться за найвищі ідеали й тоді, коли тратить зовнішню волю, коли їй лишається тільки свобода духу. Але та боротьба стає ще більш докорінною, коли вона сходить до глибин свого християнського буття, де доходить до зудару з власними протиріччями. Саме тоді український народ стає найвизначнішим оборонцем христової правди. Це нам доказують українські мученики XVIII століття, коли то починаються властиві анали української мартирології. Боротьба, яку провадить український народ під тиском ворожих йому сусідів щоб віднайти правильний шлях до Христа, та боротьба, яка ставить «Русь проти Русі» (перша половина XVII ст.) (Україну проти України), у своїй дивовижній суперечливості пред'являє мученицьку кров. Скільки свідків Христової єдності було, не знаємо.

Мабуть були й мученики в протилежному таборі. Як би не було, українська Церква в першій половині XVII століття засяяла блиском і славою мучеників. Найбільшим та найславнішим поміж ними був полоцький архієпископ св. Йосафат Кунцевич (1623 рік).

Другою хвилею української мученицької крові була половина XVII століття. Біля безіменних вірних і біля багатьох світських священиків, численні ченці Василіянського Чину віддають в муках і терпіннях своє життя за святу справу поєднання. По цій прелюдії вхо-

дять український народ на свій мученицький хресний шлях, що починається з приходом москалів в Україну (1654 рік).

Вже в жовтні 1656 року московські послы, переговорюючи з поляками, заключали: «Унія повинна бути скрізь і в найкоротшій часі винищена без ніякого покликування на дипломи й привілеї, що їх давали уніям королі». Московські урядники виконують скрупульозно накази свого царя. Важко обчислити всі кривди та насильства, що зазнало українське католицьке населення від московських військ. Зокрема витончено придуманими тортурами катують та вбивають священників та ченців. Страшним катом українських та білоруських католиків виявився Петро I. В 1705 році, ввійшовши до Полоцька, власними руками вбиває в полоцькій церкві василіянських ченців, його солдати мучать та лютують проти інших ченців, вбиваючи їх та профануючи святі місця. Відомі також знущання над Луцьким єпископом, Діонізієм Жабокринським, якого згодом вивезли на Соловки (1715 р.).

Час панування цариці Катерини II (1762—1796) стає послідовним і не менш жорстоким продовженням політики Петра I, зрощуючи українську землю кров'ю ще численніших мучеників. Нагодою стають соціально-руїнницькі рухи в Україні, т. зв. Коліївщина та Гайдамаччина, що дозволяють Москві українськими руками вбивати українських католиків. Не про всі жертви записано. Знаємо, що їх було дуже багато, між ними численні священники. Найбільше мучеників принесла так звана «Уманська різня» 1768 року, в якій згинуло кілька тисяч католиків, між іншими Отці Василіяни Гераклій Костецький, Іван Левицький, Ілля Магерович, Ліберій Очавський, Методій Маєвський та інші.

1772 року вступають в Україну окупаційні московські війська і починають «навертання уніятів» на православ'я. Про це так пише історик, польський єпископ Е. Ліковський: «В'язниці в Бердичеві, Умані, Білій Цер- 17

кві і кількох інших місцевостях, містили в своїх мурках, у часі від вересня 1722 до жовтня 1773 року, по кільканадцять до кількадесят уніятських священників, котрих самотнім злочином було те, що не хотіли відректися своєї віри і своїм парохіянам не хотіли дати згіршаючого прикладу. В самій лише Бердичівській в'язниці сиділо 68 уніятських священників». «Вони сиділи заковані в кайдани, в голоді й холоді, і то виключно за віру та вірність Католицькій Церкві. Їх напхано до в'язничих келій стільки, що майже один на одному лежить. З мук та невигод багато з них погинуло».

Зі звіту Апостольського Нунція, що походить з 1774 року, знаємо, що в цьому часі убито понад 40 000 українців-католиків.

Подібні переслідування, як те бердичівських мучеників та ісповідників, відбувалися за весь час панування Катерини II. Звичайно, з відділом війська приїздили до католицького села православні священники, дзвонили в дзвони, скликували народ. Тоді священник намовляв повертатись до віри батьків. Тим часом у церкві й на кладовищі біля церкви слодати готували купи різок і київ для погрози народів. Коли люди мовчали або заявлялись відкрито за Унією, їх били по лиці аж до крові, дерли за чуприну, таки в церкві, перед вітарем, кидали об землю. Далі били їх різками. Священників та свідомих вірних ув'язнювали, вивозили на Сибір і вбивали. На православних священників висвячувано звичайних селян, що не вмiли навіть добре читати.

Новий етап мученицького шляху приносять роки володіння царя Миколая I (1825—1855). Повторюються сцени, які вже Українська земля бачила за Катерини. З Петербурга приходить наказ «перебити всіх», що ставлять опір. Батальйони війська оточують церкву, «непокірних» б'ють, арештують, вивозять, убивають, як наприклад в селі Дудоковичі та в багатьох інших парафіях. Найстаршим селянам давали по триста «буків».

питаючи по кожній сотні, чи приймають православ'я. Відповідь усіх звучала «ні». Мученики поручили, щоб їх поховали без православного священника.

Після погромів 1839—1842 років залишалась іще тільки Холмщина як останнє забороло Унії. Змагання Москви знищити й цю твердиню української Церкви перетворилось в одну з найкращих сторінок мартирології на українській землі. Починається різними заходами, які мали підготувати перехід на православ'я, а кінчається правдивими оргіями, що нагадують найжорстокіші муки перших християн.

Остаточним строком заведення «чистого обряду» визначено 1 січня 1874 року. Людність противилась. Тоді приходило військо, розганяло нагайками зібраних біля церкви людей, уживаючи й зброї. Відомі є опір та мученики з села Дрелева. В селі Пратуліні люди присягали вмерти за віру, поклякали на землю і співали «Святий Боже». Військо почало стріляти на товпу, вбиваючи багатьох та ув'язнюючи інших. Всюди, де не придержувались нових приписів православної віри, приїздило військо: накладали контрибуції, ув'язнювали, виганяли нагих на мороз (Чоломия), били аж до смерти (Ломазі, Рудно), ганьбили жінок, щоб змусити до підпису чоловіків (Лмази). У Шпиколосах засланці озвались до своїх родин: «Дивіться, чим нас за нашу вірність цареві обдаровують! Дивіться на наші сковані руки та ноги, це все ми терпимо для Господа Ісуса. Але не плачте за нами й не відбирайте нам заслуги перед Богом. Пам'ятайте, не слухайте ніяких намов, в небі побачимось!»

Варшавський православний єпископ, дивлячись на тих людей, казав: «Ви правдиві мученики!»

Полегші, які приходять для релігій у царській Росії в 1905 році, виключають Українську Католицьку Церкву. З приходом московських військ на Західню Україну в 1914 році Москва плянує зліквідувати українську Церкву й на тих землях, що належали дотепер до Ав- 179

стріської монархії. Поважним кроком тих злих намірів було ув'язнення та вивезення на далеку московську північ Львівсько-Галицького митрополита Андрея Шептицького. Проте до повного мучеництва цієї української землі покищо не дійшло. В 1917 році падає царське правління. Доля не заощадила українському народові тих терпінь, які були йому приречені Божим Провидінням, що бачить далі й має цілком інший підхід до нашого майбутнього, ніж наші обмежені уявлення. Воно їх перенесло на пізніше.

Те, що відкладається, не зноситься (*Quod differentur, non aufertur*). Зате українські землі, що опинились під жорстокосердим буревієм Жовтневої революції і що згодом впали під більшовицьке ярмо, стають театром найбільш жорстокосередного переслідування, яке спіткало християнство в своїй двотисячній історії. Це відносилось не тільки до нечисленних католицьких спільнот, але й до всього християнського православ'я, а насамперед до вірних Української Церкви.

В перші роки революції ЧК (Чрезвычайна Комісія) та її відділ «Ліквідком» знищила до 1000 священників, кілька десятків єпископів та велике число вірних. Всіх, хто виступав у захист святинь та противився їх зневаженню, розстрілювано та засилано. Кожний єпископ, священник, дяк, диригент вважався ворогом народу та одержував картку службовця релігійного культу. Їм не дозволялось купувати в державних магазинах речей, необхідних для життя. Службовець релігійного культу не користався правом державного захисту. Організовано прилюдні антирелігійні диспути. Після них нищилось фізично тих, хто виступав у захист релігії. В 1926—1931-их роках десятки тисяч української інтелігенції, духовництва та сотки тисяч робітників та селян пішли під розстріл, на заслання та катування за виявлення своїх релігійних переконань або лише через те, що впадало підозріння на людину в таких переко-

наннях. В наступних роках провадилися судові процеси фабриковані урядом.

Самозрозуміло, що особливою жертвою московсько-більшовицького переслідування стала Українська Автокефальна Православна Церква. В 1927 році, в час початкового терору, мала вона 34 єпископів, 10 657 священників та кілька тисяч парохій. В час терору 30-их років знищено понад 30 єпископів, вибито та вивезено майже всіх священників та багатьох вірних. Тільки мала жменька священників пережила ті часи.

З вибухом Другої світової війни в підрадянській Україні не було ані одного єпископа. Кілька років до війни зазнала переслідування Українська Православна Церква теж в католицькій цивілізованій Польщі. Зокрема на Холмщині знищено, спалено, розсаджувано динамітом українські церкви. Багато вірних переносить тяжких страждань, жорстоких знущань та мучеництва. Тільки війна перервала ці переслідування. Польські католицькі єпископи мовчали на це божевільне мучення української християнської Церкви. Тільки український католицький митрополит Андрій Шептицький протестує та захищає.

Коли в вересні 1939 року більшовицька Москва займає Західню Україну, а згодом і Буковину, силкується завести чим скоріше й тут отой «порядок», що його на протязі 20 років встановляла в Східній Україні. Великий ісповідник віри та Слуга Божий Андрей Шептицький, митрополит галицький у Львові, писав тоді: «Листок історії обернувся, нова епоха почалась. Зустрічаємо її покірними молитвами та з кріпкою надією на безконечну любов та божественне милосердя Ісуса Христа, який все провадить на славу Божу та для нашого добра». Той же митрополит, що за кілька років вмирає загадковою смертю, стає немов речником усіх українців, та, дивлячись на Голготу, на яку доходить хресний шлях українського народу, пише до кардинала Тіссерана: «Як я вже просив Святішого Отця, про- 181

шу я Вас тепер сказати Святому Отцю, щоб він уділив мені свого благословення, даючи мені дозвіл на честь умерти за віру та за єдність Церкви. . . Моя смерть не пошкодить Церкві, а тільки принесе їй користь, і я як пастир оцього народу, що переносить стільки страждань та нужди не мав би права вмерти, аби йому було краще?»

Два роки (1939—1941) більшовицького терору дали українському народові численних мучеників поміж священниками, ченцями та монахинями та серед віруючого народу. Відступ більшовиків в 1941 році збагатив ще більше число українських мучеників, зокрема молодих.

Після ліквідації Української Автокефальної Православної Церкви в 1920-их та 1930-их роках Москві залишаються тільки Західні та Південні області України, щоб завершити діло, розпочате царями. Захоплення тих українських земель наприкінці Другої світової війни (1944—1945) дає більшовикам вільну руку. Наступають часи найбільшого терору, якому рівного не знайти в усій історії християнства.

Це переслідування є безпощадним, рафінованим та докорінним. Але йому протиставиться не менш героїська відвага, глибока віра та безкомпромісова вірність українського католицького люду. Не зважаючи на випробовані методи фізичних тортур та психологічного терору, ані один український владика не підпорядкувався режимній Московській патріархії. Всі владики, як і понад півтора тисяч священників, багато сотень черниць і ченців та сотки тисяч вірних вибирають смерть, муки, ув'язнення, заслання на Сибір, замість відвернутись від голосу свого сумління. Український народ пише одну з найкращих сторінок історії людського духа. Пише її кров'ю, яка не шукає слави, ані розголосу, ані навіть признання. Бо вона зливається з кров'ю Божественного Спасителя, аби пульсувати ритмом співзвуччя з Серцем Христовим, спливаючи бла-

гословленням на майбутнє свого народу. Кров мучеників — насіння нових християн (*Sanguis martyrum, semen christianorum*).

Але й ті, що не потрапили в тюрму, на Сибір, в камери тортури та на стіну розстрілу, знайшлися під постійним психічним терором, під загрозою бути ув'язненим або вивезеним в кожній хвилині, під контролею та в постійних викликах на міліцію або в КГБ, під погрозами та карами. Багатьох часто карано грошевою карою або тортуровано. Всі вони заради віри перебували у скрайній нужді, біді та злиднях. Це саме не інакше, як пише апостол св. Петро в своїм посланні до Євреїв: «Вірою він (Авраам) перебував у обіцяній землі, як у чужій, живучи в наметах. . . Вірою Мойсей, коли був виріс, відрікся зватися сином дочки фараона, волів радше страждати разом з людом Божим, ніж дознавати дочасної гріховної втіхи. . . вірою (вони) загородили пащі левам, силу вогню гасили, вістря меча уникали, ставали сильні, будучи недолугі. . . Інші загинули в муках, відкинувши визволення, щоб досягнути ліпше воскресення. Інші наруг і бичів зазнали та ще і кайданів та в'язниці. Їх каменовано, розрізувано пилою, брано на допити. Вони вмирали, мечем забиті. Тинялися в овечих та козячих шкурах, збідовані, гноблені кривджені. Вони, яких світ був невартий, блукали пустинями, горами, печерами та земними вертепами. . .» (Євреїв II, 8—39).

Для українців католиків чи українців Автокефальної Православної Церкви не було місця. Вони за волею більшовицької Москви не мали права існувати, мусіли щезнути раз і на завжди. Тому переслідування ніколи не припинюється. Воно не перестає і за відлиги часів Хрущова, ба навіть більшає. Коли приходить час, коли залишки тих, що пережили страхіття Сибірської каторги, повертаються як ісповідники віри, не перестають над ними знущатись. Багато попадає знову в тюрму, зазнає катувань або повертається в каторгу чи йде в 183

тюремну психолікарню, де кінчає в тяжких терпіннях або стає калікою.

Українська Церква ХХ-го століття залишається Церквою катакомб в найповнішому значенні цього поняття. Хто хоче бути вірним Христові та його Церкві, той рішається за хресним шляхом, що кінчається на Голготі. Так є і сьогодні при всій «гласності», якою захоплюється похилий Захід.

РОЗДІЛ XVII.

Жага відродження.

Християнство, що постало в час розквіту античного світу, не сприйняло його життєвої направленности та ієрархії вартостей. Це було однією з причин його непоборности.

Сьогодні в Україні існує нуртовання, яке не визнає вартостей, що загнили в радянській суспільності. Не є суттєвим, що не всі присутні в ньому. Багато хто думає про добробут. Є і такі, які вже примирились з неправдою безбожницької глупоти. Не бракує теж і таких, хто включився у безумство брехливого суспільства, стаючи відповідальним за лжу та злочин проти людства.

В дійсності, хоча частина українського народу зневірилась, вибираючи вигідніший шлях пристосування та примирюючись з радянською дійсністю, є вже багато знаків, що спрага та шукання за правдою, тобто за Богом, стають в Україні щораз більшими. Вистачало б тільки натякнути на бажання мати та читати Святе Письмо. Ця жага оновлення, що оживляє український народ, це безперечно заслуга тих, хто жертвував своїм життям і далі жертвує за свій народ та за свою віру. Їх терпіння й смерть вчинили те, чого вони за життя не змогли зробити: безмежне вшанування й довір'я до того, хто єдиний в стані зробити цих людей здатними самопосягати, тобто до Бога.

Проте, що українському християнському й мученицькому роду немає переводу, свідчить не тільки віра, яка стає щораз живішою, зокрема серед молодого покоління, і не тільки бадьоре свідчення нескоримої підпільної Української Церкви, Католицької як і Автокефальної та інших християнських вірозивнань, як, наприклад, баптистів, але також і сила-силенна вірних.¹⁸⁵

які своєю одчайдушною та одержимою поставою визивають затиї безбожного більшовизму, ставлячи на призволяще своє особисте щастя і навіть життя. Між ними виділяється низка (інакодумуючих) ідейних богатирських особистостей. Вони постають як авангард духа, що не кориться неправді та злу, насильству, сваволі, себелюбству й невільництву. Вони є тим речником українського духа, що споруджує нове майбутнє, виходячи від Христа, на Ньому ґрунтуючись та до Нього спрямовуючись. Через них Україна обновляється та стає дороговказом і джерелом обнови інших тому, бо вони беруть на себе хрест жертвенних терпінь та йдуть за слідом Христовим, тим шляхом, що, ведучи крізь важкі страждання, кінчається розп'яттям, але кінець-кінцем цей шлях таки осяяний світлом радісного Воскресіння. Україна має тих, що страждають та вмирають, щоб другі могли жити.

Великі діла не вимагають великого простору, розлогих просторів, великих чисел та широких мас. Справжній успіх залежить від глибини.

Аби все змінити, вистачає мала горстка відважних. Так завжди було. Бо чудо збувається волею небагатьох, боротьбою, яку ведеться у людських серцях. Це є ті герої, які перш за все та понад усе себе самих перемагають. Властива історія це насамперед внутрішня історія, а тільки згодом, дуже обмежено й відносно, стають нею зовнішні події, які можуть бути збігом різних обставин.

Те, що числить — це дух і любов. Саме духовна настанова тих, хто добровільно жертвує собою для добра інших, є світлом, яке прояснює майбутнє України. Тільки нескореність людського духа, який має стійкість протиставитись усякими способами настирливого насильству, й який навіть коштами власного життя, ясно осмілюється сказати: «Доти й більш ані кроку!» Тільки така постава духа є справжньою обороною особистого світу, рідної батьківщини та всього людства.

Україна, як перша та найбільша жертва Великої Лжи, яка кошмарем блукає посеред людства нашого століття, має всі дані, аби стати авангардом, який бореться за правду в перших щільних лавах.

Неважно, що про Україну забувається, нею погорджується, на неї не звертається уваги, про неї замовчується. Те, що вона має зробити, вона вчинить в кожному випадку. Її служіння стає історичною існувальною необхідністю, яка являється послідовністю самого її буття, яким воно є. Дух українського християнства коріниться у глибинах. Звідти виходить наснага, яка спроможна все змінити. Там криється сила, яка своїми випромінюваннями освітлює та охоплює своє довкілля, поширюючись, переконуючи, відновлюючи. Там непереможна міць Христової Благовісти, яка, прийшовши в Україну крізь слово апостолів та через Володимирове діло, продовжується, розвивається та збувається життям українських нескорених.

З ними та через них живе дух Української Церкви Христової та українського народу, що виявляється в тюрмах, в психушках, в каторгах, в келіях тортур, в льодових пустирях московської півночі та в бідних, непоказних домах на українській землі, що стають Божими храмами. Там Українська Церква стає твердою, якої ніяка ворожа сила не спроможна подолати.

Сходячи в ту глибину духа, де збувається чітка зустріч з Христом, визволяються вони не тільки від приголовуючого тиску пануючої настанови, долаючи всяку боязнь. Коли у них водночас зникає усякий фанатизм, передсудки, застереження, ворожнеча та ненависть, крайності та сторонність. Бо у Христі, через Христа та з Христом, там вбачають вони шляхи єдності в правді та взаємній любові. Християнський екуменізм стає дійсністю, до якої не треба вже штучно добиватись та для якої не треба шукати зовнішньої опори в національному патріотизмі.

Віра їх шукає опертя у малих спільнотах, у зібраннях тих, кому судилось Богом бути разом, в братських групах, в домах молитви. Вони стають тією діаспорою, якою були християни перших віків. Вони є і тією діаспорою, якою фактично є справжні християни нашого часу. Скорше чи пізніше вони віллються в одну Вселенську Христову Церкву. Бож вони духом вже поєднані з тією Вселенською Спільнотою віруючих християн, у якій пристань єдності, скарбниці Христової правди та джерело, звідки слід черпати Божу благодать. Своєю самовідданою одвагою та свідомістю своєї суто християнської настанови вони перебувають на тому рівні єкуменічної єдності з Церквою Петра та з християнською Європою, у якому була Україна в часах княжої могутності та до якого безнастанно спрямовувалась у час вікової негоди.

Вони здають собі справу, що в якому б віросповіданні вони не молились до Бога, то тільки в злуці всіх тих, хто любить Бога, можна досягнути вінець правди.

Християнське відчуття українських віруючих підказує їм теж здобуту досвідом історії християнства правду, що зав'язкою й запорукою християнської віри є насамперед чернечі спільноти. Без них важко собі уявити істиний розвиток та поступ християнського життя. Можна сказати, що вони вже готуються на хвилину, аби, коли прийде їхня черга, дати їм отой вислів, який відповідатиме постулятам, вимогам і ознакам часу. Замість політичних програм, економічних ідеологій і культурних зразків мод, українські віруючі всю вагу кладуть на поєднання глибокої побожності з чинним служінням своїм ближнім.

Українські великани духа, борці за правду та будівники свободи ведуть війну, яка вимагає цілісної, повної та безумовної жертви на вівтарі відповідальної свідомості. Тільки так вони можуть поєднатися з джерелом тієї правди, яка є правдивою любов'ю. І так вони вистають пересмцями мученицького шляху, на якому

український народ зустрічає Торжество 1000-ліття Хрищення своєї Батьківщини.

Можна б писати книги свідчень, щоб дати принаймні слабке та скромне зображення того пекла, яке більшовицька Москва по нинішній день готує для українських свідків віри. Хто годен описати геройську відвагу та гігантську витривалість, з якою, силою ласки Святого Духа, українські мученики переносять неймовірну жорстокість мук? Треба б мати багато місця й часу, щоб вичислити всіх нинішніх відомих нам ісповідників та богатирів. Всіх їх назвати неможливо, бо число їх — легіони, а імена — знані тільки Господу Богу.

РОЗДІЛ XVIII.

Заклик України, що гряде.

Авангард української думки та чину знає, що Україна є на порозі альтернативи: або вона піде шляхом надзвичайного оновлення або буде приречена на занепад та зникнення. Тому та пробійна сила українського народу, ті вибрані українські хрестоносці — новочасні лицарі — наново застромлюють на київських горах зневажений Свято-Андріївський хрест і, за зображенням Олеса Бердника (український поет і мислитель, що пройшов крізь численні етапи більшовицького терору), проголошують народження нової республіки духа: «Космічної, Небесної України. України невмирущої, негліної, України безмежної, вселенської, України блакитної, України, котра вийде на космічний простір діяння і мислення, любови й творчости, котра народить Синів Своїх у Царство Свободи й Любови».

«Закладайте, Друзі, підмурок храму краси на своїй землі, де можна зосередити всі творчі сили, котрі прагнуть переображення життя і душі. Хай в Храмі Краси будуть прикладені найкращі сили художників, скульпторів, композиторів, поетів, будівників. Хай в основу Храму Краси ляже Культ Матері Світу — універсальний культ тієї сокровенної сили — Божої Сили й Мудрости, котра дає життя і змисл усьому суцому».

Тереном отієї Космічної України стає терен душ та сердець. З цього терену треба відкинути все ілюзорне, як би не кричала й не галасувала темрява. «Земля кам'яниста, суха, але потужний плуг Христа підніме мертвіючий пласт, Лазар душі народньої вийде з правднього гробу».

Метою цього Великого Відродження України є вийти зі світу детермінізму у Світ Свободи, визволитись з

полону відносности й рабства, аби ступити в царини Любови та Радости.

«Людина несе в собі невичерпне Зерно Духу, котре повинно вогнем Любови та Мудрости об'єднати Всесвіт у Божественну Гармонію Радости».

А основою істинної радости може бути лише Любов, тому космічна Україна замість символічних прапорів, емблем, гімнів та статутів визначає для себе єдиний прапор, гімн, емблему, статут — любов».

Зброєю цього Великого Відродження є невмирущий дух, щитами — гарячі синівські серця, походами — стремління до країни Знання, Любови та Свободи, звиятами — нещадний бій з силами темряви, ненависти, рабства, приниження, зради, смерти.

Ота Духова Республіка ґрунтується на найкращих традиціях української історії та взорується на героїських прикладах минулих поколінь.

Хоча Космічна Україна народилась і будеться в серці своїх Дітей, вона ніяк не обмежується короткозорим шовінізмом. Вона розуміє людство як Божу Сім'ю Братерських народів та Індивідуальностей. Тому Зоряний Легіон Української Альтернативи звертається до всіх, хто не осліп, не оглух серед Океану, аби розкрити в собі та в нащадках своїх невичерпне зерно любови, краси та радості для братерського об'єднання всесвіту. Устами поета О. Бердника говорить Космічна Україна урочисто, щиро: «Народжуйтеся, Брати-Народи в Небо волі! Ви вільні — від воєн, армій, партій, ідеологій, марновірства, в'язниць, псевдозаконів! Ви — вільні для любови, радості, творчости, молитви, пізнання, самопізнання, для всеоб'єднання буття. Хай Покров Великої Матері Всесвіту буде над Вами!»

Саможертва українських новітніх хрестоносців та їхні ідеали — це нове осмислення новозавітного заклику, аби «позбутися старої людини, яку розтлівають звабливі пристрасті, а відновитись духом вашого ума й одягнутись в нову людину, створену на подобу Божу, у справедливості й у святості правди» (Сф. 4, 22—24). Нове плем'я України, що ступає на пороги нового тисячоліття свого християнського буття, знає, що голос нагірної проповіді — це заклик до одчайдушної сміливості.

Noblesse oblige — шляхетність зобов'язує. Тут треба невпинного зусилля наснаги волі, аби йти проти течії. А це означає, що без особлившої допомоги не піде. Ласку цієї допомоги треба вимолити. Це — дар Божий. Таким чином змагання за обнову та побудову нової України зустрічається з невимовною цінністю, якою є молитва. Вона — шлях до висот, на які глядить народ України.

Лицарі Українського авангарду, нові подвижники та оборонці закону духа, не мають чого боятись та тривожитись. Вони бо ставляться під провід Божого духа, що є джерелом правди, вихром любови та заporукою пере-493

моги. Вони звертаються з повнотою довір'я до Божественного Серця Ісуса, покладаючись на його щедрости. Вони, за найдавнішими, найглибшими та найвірнішими традиціями українського люду, віддаються під покров Пресвятої Богородиці, пам'ятаючи про той великий день, коли князь Ярослав Мудрий в 1037 році, збудувавши церкву Благовіщення на Золотих Воротах, посвятив увесь український народ Пречистій Діві Марії. Вони знають, що завдяки підпорі Матері Божої, матері українського люду, Україна знаходила силу витривалости, аби нести тяжкий хрест, стояти під хрестом та бути розп'ятою на Голготі біля Христового хреста.

Вони з Тарасом Шевченком, великим пророком та полум'яним патріотом України, згадують:

«Як покидали запорожці
Великий Луг і матір-Січ,
Взяли з собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли...»

Вони знають, що разом з Матір'ю Божою можна дійти до мети, яку поклав нам Божественний Спаситель. Тому сьогодні сини Вогняної України серед темряви наших днів шукають світла та наснаги від благословення материнського Серця Пресвятої Богородиці, кажучи: «Хай Покров Великої Матері Всесвіту буде над нами (вами)!» (Олесь Бердник).

Стоячи на порозі другого тисячоліття християнства в Україні, українці надіються під поглядом спільної Матері всіх християн простелити мости до всіх людей доброї волі, щоб в усіх людях відкрити братів та разом з ними крокувати шляхом віри до справжнього миру, до цивілізації любови та до надії на Божу милість, яка прирекла нас до повноти життя.

В хаотичному гармидері різних голосів не можна злегковажити та зігнувати голос тих, хто несе хрест
194 та звіщає порятунку. Це ж є заклик Бога, який кволим

та незугарним передає мудрість Бога, мудрість, яка нам каже, що вся історія, яка виринає як ранок або день, або постає, переходить та заходить як вечір та ніч. не є нічим іншим як тільки сутінками перед спалахом Вічного Світла, царство перед приходом дійсності, що виявляється як прийняття парадоксу хреста в спільноту життя та любови Троїцького Бога. Мудрість, що є надією, що з довір'ям чекає на неможливе, несподіване, незбагненне, непередбачене.

К І Н Е Ц Ь

- Abraham, W., Powstanie Organizacyi Kościoła Łacińskiego na Rusi. Lemberg 1904.
- Abramovyč, D. P., Kyjevo-Pecers'kyj Pateryk (Paterikon des Kyjiwer Höhlenklosters). Kyjiv 1931. — Pam'jatky movy i pys'menstva daŭn'oji Ukrajinny (Sprachliche und literarische Denkmäler der alten Ukraine), Tom IV. Band IV.). Vse-Ukrajins'ka Akademiya Nauk (All-Ukrainische Akademie der Wissenschaften).
- Adamus Bremensis, Gesta Hamburgensis Ecclesiae... Ed. Schmeidler. Hannover-Leipzig 1917.
- Amman, A. M., Abriss der ostslavischen Kirchengeschichte. Wien 1950. — Untersuchungen zur Geschichte der kirchlichen Kultur und des religiösen Lebens bei den Ostslaven. Heft I. Die ostslavische Kirche im jurisdiktionellen Verband der byzantinischen Großkirche (988-1459). Würzburg 1955.
- Andrusiak, N., Ruthene l'Eglise. Dictionaire de Theologie Catholique. Band XIV, Paris 1939.
- Baumgarten, N., Aux origines de la Russie. Orientalia Christ. Anal. 1939. — Le dernier mariage de Saint Vladimir. Orient. Christ. XVIII. 1930. — Vladimir et la conversion de la Russie. Orient. Christ. 1952.
- Begnov, V., Pravoslavnaja Ćerkov' ve Pol'sce i Lytve (Die Orthodoxe Kirche in Polen und Litauen). Ekaterynosslav', 1908.
- Bloch, R., Verwandtschaftliche Beziehungen des sächsischen Adels zum russischen Fürstenhause im XI. Jhd., Weimar 1931.
- Brachman, A., Anfänge der Slavenmission und die „Renovatio Imperii“ des Jahres 800. 1931.
- Bruckus, Y., Der Handel der westeuropäischen Juden mit dem alten Kiev. — Zeitschrift für Geschichte der Juden in Deutschland, 1931.
- Chotkowski, W., Historia polityczna kościoła w Galicji za rządów Maryi Teresy. Krakau 1909.
- Constantinus Porphyrogenitus, De Ceremoniis Aulae Byzantinae. Bonn 1879. — De Administrando Imperio, ed. Moravcsik; trans. Jenkins R., Budapest 1940.
- Čubatyj, M., New Views Regarding Catholicism and Orthodoxy in Eastern Europe. — Proceedings of the Sevchenko Scien. Society, Vol. I. 1951 New York-Paris. — Istorija chrystyanstva na Rusi-Ukrajinii (Die Geschichte des Christentums in der Rus'-Ukraine).

- Rom-New York, 1965. — Zachidnja Ukrajina i Rym v XIII. st. (Die Westukraine und Rom im 18. Jahrhundert). Rom, 1965.
- Danzas, St., St. Vladimir et les origines du christianisme en Russie. — Russie et Chrétienté. N. Ser. 1938/1939.
- Dobryjanskij, A., Istorija Episkopov Trech Soedinennych Eparchij Peremiskoj, Samborskoj i Sjanockoj. Lemberg 1893.
- Dorošenko, D., Narys Istoriji Ukrajins'koj Pravoslavnoj Cerkvy (Abriß der Geschichte der Ukrainischen Orthodoxen Kirche). Prag 1940, Winnipeg 1949.
- Dvornik, F., The Kiev State and Its Relation with Western Europe. Transactions of the Royal Historical Society, XXIX, 1947. — The Making of Central and Eastern Europe. London 1949. — The Photian Schisme. History and Legend. Harvard Univ. Press, Cambridge 1948.
- Fedoriv, I., Istorija Cerkvy v Ukrajinі (Die Geschichte der Kirche in der Ukraine). Toronto 1976.
- Fedotov, G., Kanonizacija Sv. Vladimira. — Vladimirskij Sbornik. Paris 1938. — Svjatye drevnej Rusi. Paris 1931. — The Russian Religious Mind. Kievan Christianity. Harvard Univ. Press, Cambridge 1946.
- Ginzel, J., Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method. Wien 1861.
- Grekov, B., The Culture of Kiev Rus'. Moskau 1947.
- Harasiewicz, M., Annales Ecclesiae Ruthenae. Leopoli 1863.
- Hellmann, M., Vladimir der Heilige in der zeitgenössischen Überlieferung. — Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. 1959/4.
- Holobuc'kyj, P., Pravoslav'ja: Chreščennja Rusi — pravda i vyhadky (Orthodoxie: Die Taufe der Rus' — Wahrheit und Erdachtes). Kyjiv 1981.
- Hrusevs'kyj, M., Istorija Ukrajiny-Rusy (Geschichte der Rus'-Ukraine). New York 1954. — Z istoriji religijnoji dumky na Ukrajinі (Aus der Geschichte des religiösen Gedankens in der Ukraine). Lemberg 1925.
- Hrynloch, J., Die Zerstörung der Ukrainische-Katholischen-Kirche in der Sovjetunion. München 1960.
- Jawdas, M., Ukrainische Autokephale Orthodoxe Kirche. München-Ingolstadt 1956.
- Kecevalov, A., Ukraine's Participation in the Cultural Activity of the Ancient World. — The Ukrainian Quarterly. Vol. V/2, New York 1949.
- Koch, H., Byzanz, Ochrid und Kiev. — Kyrios III, 1938.
- Komp, H.-D., Die kommunistische Religionspolitik gegenüber der unierten griechisch-katholischen Kirche der Ukraine seit 1944. München 1979.

- Kostruba, T., *Narysy z cerkovnoj istoriji Ukrajinjy X-XIII stolittja* (Abriß der Kirchengeschichte der Ukraine vom X.-XIII. Jhd.). Toronto 1955.
- Kovalevsky, P., *L'Eglise russe en 1054. — Eglise et les Eglises; Collection Irenikon, Vol. I. 1954.*
- Krupnyckyj, B., *Geschichte der Ukraine. Leipzig 1939.*
- Kulchyński, I., *Specimen Ecclesiae Ruthenicae cun S. Sede Apostolica semper unitae. Rom 1733.*
- Kyzja, D. und Kovalenko, M., *Vikova Borot'ba Ukraïns'koho Narodu proty Vatykanu* (Der alte Kampf des ukrainischen Volkes gegen den Vatikan). Kyjiv 1960.
- Langsch, J., *Der Einfluß von Byzanz auf das kirchliche Leben Alt-russlands und dessen Verhältnisse zur lateinischen Kirche. — Der Christliche Orient in Vergangenheit und Gegenwart, Bd. V., VI., 1940/41.*
- Laurent, V., *Aux origines de l'Eglise Russe; L'Etablissement de l'Hierarchie Byzantine. Echo d'Orient 1938/39.*
- Lavrov, P., *Religija i Cerkov — Istorija Kul'tury Drevnej Rusi* (Religion und Kirche — Die kulturgeschichte der Alten Rus'). Moskau-Leningrad 1951.
- Lichačev, D. S., *Povest' Vremennyh Let: I tom — Tekst i perevod; II tom — stat'i i Kommentarii* (Die Geschichte von den Zeitläufen in Jahren: Band I — Text und Übersetzung; Band II — Aufsätze und Kommentare). Moskau-Leningrad 1950.
- Lužnyc'kyj, H., *Ukraïns'ka Cerkva miž Schodom i Zachodom* (Die Ukrainische Kirche zwischen Ost und West). Philadelphia 1954. — *Persecution and Destruction of the Ukrainian Church by Russian Bolsheviks. New York 1960.*
- Makarij (Bulgakov), *Istorija Russkoj Cerkvi* (Die Geschichte der Russischen Kirche), I-XII. Petersburg 1882-84.
- Malyševskij, I. I., *Varjagy v načal'noj istorii christijanstva i Kievja* (Die Varäger in der Frühgeschichte des Christentums und Kyjivs). Kyjiv 1887.
- Monumenta Ucrainae Historica, Vol. I, Rom 1964. Coll., Metr. Andreas Septyckyj. Universitas Catholica Ucrainorum.*
- Mošin, V., *Neskol'ko dat iz istoriji Tmutorokanskoj archiepiskopii* (Einige Daten aus der Geschichte des Erzbistums in Tmutorokan). Belgrad 1929.
- Nahajevs'kyj, I., *Kyrylo-Metodyjvs'ke Christijanstvo v Rusi-Ukrajinjini* (Das Christentum Kyrills und Methods in der Rus'-Ukraine). Rom 1957.
- Nazarko, Ir., *Vplyv Staro-rus'koho Christijanstva na Monholiv* (Der Einfluß des altruthenischen Christentums auf die Mongolen). Rom

1954. — Svjatyj Volodymyr Velykyj, Volodar i Chrystytel' Rusi-Ukrajiny (Der hl. Volodymyr der Große, Herrscher und Täufer der Rus'-Ukraine). Rom 1954.
- Ohijenko, I., Istorija Ukrajins'koj Cerkvy (Die Geschichte der Ukrainischen Kirche), I-II. Warschau 1927-28.
- Parchomenko, V., Načalo Chrištijanstva na Rusy (Anfänge des Christentums in der Rus'). Poltava 1913.
- Pasternak, Jar., Archeolohija Ukrajiny (Archäologie der Ukraine). Toronto 1961. — Staryj Halyč (Das alte Halyč). Krakau 1944.
- Pašuto, V. T., Čerty političeskogo stroja Drevnej Rusi (Grundzüge der politischen Ordnung der Alten Rus'). In: Drevnerusskoe gosudarstvo i ego meždunarodnoe značenie. Moskau 1965.
- Paszkiwicz, H., The Making of the Russian Nation. London 1963. — The Origin of Russia. New York 1954.
- Pelesz, E., Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom. Bd. I. Würzburg 1881.
- Polons'ka-Vasylenko, N., Ukrajns'ka Pravoslavna Cerkva do 1917 r. (Die Ukrainische Orthodoxe Kirche bis 1917). In: Naukovi Zapyssky UVU, Nr. 11-12. München 1984.
- Polnoe Sobranie Russkich Letopisej — PSRL (Vollständige Sammlung Russischer Chroniken).
- Prokopčuk, H., Der Metropolit. Leben und Wirken des großen Förderers der Kirchenunion Graf Andreas Septyckyj. München 1955.
- Ramm, B. J., Papstvo i Rus' v X-XIV vekach (Das Papsttum und die Rus' im X.-XIV. Jhd.). Moskau 1959.
- Rybakov, B. A., Pervye veka russkoj istorii (Die ersten Jahrhunderte der russischen Geschichte). Moskau 1964.
- Sobolevskij, A. I., O Chreščenii Rusi (Über die Taufe der Rus'). Kyjiv 1898. — Otnošenije drevnej Rusi k razdeleniju Cerkvej (Die Einstellung der Alten Rus' zur Kirchenspaltung). 1914.
- Solov'ev, S. M., Istorija Rossii s drevnejsich vremen (Die Geschichte Rußlands seit ältesten Zeiten). Moskau 1960.
- Sekera, I. M., Mižnarodni zvjazky Kyjivs'koji Rusi (Die internationalen Verbindungen der Kyjiver Rus'). Kyjiv 1963. — Kyjivs'ka Rus' XI. st. u mižnarodnych vidnosynach (Die Kyjiver Rus' im XI. Jhd. in den internationalen Beziehungen). Kyjiv 1967.
- Taube, M., Rom und Rußland im X. bis XIII. Jhd. — Ex Oriente. Berlin 1927.
- Tatiščev, V., Istorija Rossijskaja s samych drevnejšich vremen (Russische Geschichte der ältesten Zeiten). Moskau 1768.
- The Ukrainian Catholic Church, Volume II. from „Martyrology of the Ukrainian“. Ed. „Smoloskyp“. Toronto 1985.
- Tichomirov, M. N., Drevnjaja Rus' (Die Alte Rus'). Moskau 1967. — The Origins of Christianity in Russia. History, Vol. 44, No. 152. London 1959. — Proischozdenie nazvanij „Rus'" i „Russkaja" 199

- zemlja" (Die Herkunft der Namen „Rus“ und „Russisches Land“). In: *Sovjetskaja etnografija*, Bd. VI-VII.
- Tisserand, R., *La vie d'un peuple: L'Ukraine*. Paris 1933.
- Titov, V. E., *Pravoslavie (Orthodoxie)*. Moskau 1967.
- Tomašivs'kyj, S., *Vstup do Istoriji Cerkvy na Ukrajinі (Einführung in die Kirchengeschichte der Ukraine)*. Zovkva 1931. — *Ukrajin-s'ka Istorija (Ukrainische Geschichte)*, Bd. I. Lemberg 1919.
- Tretjakov, P. N., *Vostočno-slavjanskije plemena (Ostslavische Stämme)*. Moskau 1957. — *U istokov drevnerusskoj narodnosti (An den Quellen des altrussischen Volkstums)*. Leningrad 1970.
- Tschizewskij, D., *Das heilige Rußland — Russische Geistesgeschichte I*. Hamburg 1959.
- Turgenev, A., *Historica Russiae Monumenta*. Petropolis 1848. — *Supplementum ad Historica Russiae Monumenta*. Petropolis 1848.
- Uniński, J., *Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII w. i papież Innocenty IV*. Lemberg 1922.
- Velykyj, A. H., *OSBM, Z litopysu Ukrainy (Aus der Chronik der Ukraine)*, Bd. I. Rom 1968.
- Vernadsky, G., *Byzantium and the Southern Russia*. Byzantium, Vol. XV, 1940/41. — *Kievan Russia*. New Haven 1948 (Yale Univ. Press). — *Die kirchlich-politische Lehre der Epanagoge*. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher, VI, 1928. — *Origins of Russia*. Oxford 1959. — *The Mongols and Russia*. New Haven 1953. — *The Status of the Russian Church during the first half-century following Vladimirs Conversion*. The Slavonic and East European Review, Vol. XX, 1941.
- Vlasovs'kyj I., *Narys istoriji Ukrajin's'koji Pravoslavnoji Cerkvy (Abriß der Geschichte der Ukrainischen Orthodoxen Kirche)*. Bd. I, New York 1955.
- Voronov, A., *Latinskie Misioneri v Kievskoj Rusi v X v. (Lateinische Missionare in der Kyjiver Rus' in X. Jhd.)*. Kyjiv 1879.
- Winter, E., *Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine (955-1939)*. Leipzig 1949. — *Rußland und das Papsttum vor der Christianisierung bis zu den Anfängen der Aufklärung*. Berlin 1960.
- Zajkyn, V., *Christijanstvo na Ukrajinі za časiv knjazja Jaropolka I. (969-979) (Das Christentum in der Ukraine zur Zeit des Fürsten Jaropolk I.)* Zovkva 1927.
- Zimin, A. A., *Pamjatniki Prava Kievskogo Gosudarstva (Denkmäler des Rechts im Kyjiver Reich)*. Moskau 1952.
- Zlepko, D., *Die Liquidierung der ukrainischen katholischen Hierarchie in Galizien*. In: *Vortrag innerhalb der Tagung „Wissenschaft und Gegenwart“*. Bonn 1976.
- „Zu Ehren Mariä“, *Die ukrainische Emigration der hl. Jungfrau Maria, Königin und Beschützerin der Ukraine*. Ed. Theodor Kurpita. München 1947.

З М І С Т

Від Видавництва	3
Вступ	5
Розділ I. 1. Давня історія української землі	9
2. Назва України	15
Розділ II. Початки християнства в Україні	20
Розділ III. Вагання Володимира поміж Сходом та Заходом	26
Розділ IV. Перекручення джерел	30
Розділ V. Хрищення України — 988	32
Розділ VI. Звідкіль перша церковна ієрархія в Україні	36
Розділ VII. Подвиг Володимира Великого	43
Ярослав Мудрий — наслідник	48
Розділ VIII. Відносини України з Римом та Заходом	55
Розділ IX. Київська Митрополія	67
Розділ X. Київське Християнство	72
Розділ XI. Рік 988 — це Хрищення України, а не Москви	85
Розділ XII. Московське Християнство	100
Розділ XIII. Українське Християнство по упадку української держави — посьогодні.	
1. Між Польщею та Московією	106
2. Берестейська Унія — 1596	113
3. Українська Церква під Московією	120
4. Українська Церква в габсбурзькій монархії	125
5. Українська Православна Автокефальна Церква	132
6. Доля Української Церкви від 1-ої Світової війни по сьогодні	135
Розділ XIV. Глибинний зміст посланництва України — хрест	153
Розділ XV. Тернистий шлях на Голготу	164
Розділ XVI. Геройсько-мученицька постава	172
Розділ XVII. Жага Відродження	185
Розділ XVIII. Заклик України, що гряде	190
Бібліографія	196

